

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

GAYB VE FİTEN HADİSLERİ ÇERÇEVESİNDE
MEDİNE-İ MÜNEVVERE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice GÜRBÜZ

BURSA-2020

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

GAYB VE FİTEN HADİSLERİ ÇERÇEVESİNDE
MEDİNE-İ MÜNEVVERE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice GÜRBÜZ

Orcid:0000-0002-9711-1553

Danışman:

Dr. Mutlu GÜL

BURSA-2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: **Gayb ve Fiten Hadisleri Çerçevesinde Medine-i Münevvere**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **73** sayfalık kısmına ilişkin, 17/08/2020 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **19**'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

17/08/2020

Adı Soyadı: Hatice GÜRBÜZ

Öğrenci No: 701623068

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Programı: Hadis

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

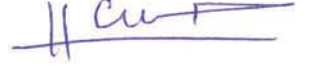
Tarih: 17/08/2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Gayb ve Fiten Hadisleri Çerçevesinde Medine-i Münevvere**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

17/09/2020

Adı Soyadı : Hatice GÜRBÜZ

Öğrenci No : 701623068

Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri

Programı : Hadis

Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hatice GÜRBÜZ
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : x+80
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 20.....
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mutlu GÜL

GAYB VE FİTEN HADİSLERİ ÇERÇEVESİNDE MEDİNE-İ MÜNEVVERE

“Gayb ve Fiten Hadisleri çerçevesinde Medine-i Münevvere” adlı çalışma genel olarak fitne ve gayb kavramı, fiten ve gayb hadisleri ve ilgili eserlerin içinde açılmış fiten ve gayb bölümlerinin incelenmesi ile Medine şehrinin hakkında özet bilgiler verilmesini kapsamaktadır. Medine-i Münevvere hakkında fiten hadislerinin incelenmesi daha çok ikinci bölümde geçmektedir.

Çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı ve yöntemini ele alınmaktadır.

Birinci bölümde Medine'nin fiziki konumu, Peygamber öncesi ve sonrası mukayese edilerek Medine tarihi muhtasar bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde gayb ve fiten kavramları açıklanarak, Medine hakkındaki gayb ve fiten rivayetleri incelenmekte ve bu rivayetlerin hangi bağlamda kullanıldıkları araştırılmaktadır.

Sonuç bölümünde ise çalışma süresince elde edilen bulgular neticesinde değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Gayb, Fiten, Kıyamet alametleri, Fezâil, Medine

ABSTRACT

MADINAH AL MUNAVVARA WITH IN THE FRAMEWORK OF THE

Name and Surname : Hatice GÜRBÜZ
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Hadith
Degree Awarded : Master
Page Number : x+80
Degree Date : .... / .... / 20...
Supervisor : Dr. Mutlu GÜL

HADITH OF GAYB AND FITNA(FITAN)

The work titled “Madinah al munavvara within the framework of the hadith of gayb and fitna(fitan)” generally includes the concept of fitna and gayb, examination of the fitna and gayb hadiths and the sections of the fitna and gayb, which were presented in the related works, lastly giving brief information about the city of Medina. However, examination of the fitnah and unseen hadiths about Madinah al munavvara is mostly in the second chapter.

This study consists of two chapters. In the introduction be addressed the subject, purpose, importance, the scope, method of research.

In the first chapter, the physical location of Medina is compared before and after the Prophet, and the history of Medina is discussed concisely.

In the second part the concept of the fitan and gayb are explained and the narrations of gayb and fiten, which are narrated about Madinah, are examined and it is tried to investigate in which context these narrations are used.

In conclusion chapter, evaluations were made as a result of the findings obtained during the study.

Key Words:

Gayb, Fitan, Signs of Doom, Virtues, Madinah

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
TEZİN KONUSU, KAYNAKLARI VE METODU	1
I. KONUNUN SEÇİMİ.....	2
II. KONU VE KAYNAKLAR	2
III. METOD.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA MEDİNE TARİHİ

I. FİZİKİ KONUM.....	7
II. HZ. PEYGAMBER ÖNCESİ MEDİNE	8
A. KURULUŞU.....	8
B. SAKİNLERİ.....	9
C. SOSYAL HAYAT	12
III. HZ. PEYGAMBER SONRASI MEDİNE	15
A. SAKİNLERİ	15
B. SOSYAL HAYAT	17
C. MEDİNE’NİN HAREM İLAN EDİLMESİ	21

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİNE İLE İLGİLİ GAYB VE FİTEN HADİSLERİ

I. GAYB VE FİTEN	28
A. GAYB.....	28
1. Kur’ân’da Gayb Kavramının Kullanımı	30

2. Hadislerde Gayb Kavramının Kullanımı	31
B. FİTNE-FİTEN	32
1. Kur'ân' da Fitne Kavramının Kullanımı.....	33
2. Hadislerde Fitne Kavramının Kullanımı.....	35
3. Fitneler Karşısında Takınılacak Tavr	37
C. HZ. PEYGAMBER'İN GAYB BİLGİSİ	39
1. Peygamber Kur'ân'dan Başka Gayb Bilmez.....	39
2. Peygamber Allah'ın Bildirdiği Gaybı Bilir	40
II. MEDİNE İLE İLGİLİ GAYB VE FİTEN HADİSLERİ	41
A. MEDİNE'NİN KONUMU	41
1. Fitneleri Barındırması	43
2. Medine Sâlih İnsanları Barındırır/ Şerhilerini Dışarı Atar	45
3. Medine'de Fitne Çıkarmak Lanetlenmeyi Gerektirir	55
a. Medine Haremi İçinde Bid'at Çıkarma	55
b. Medine'den Yüz Çevirip Uzaklaşma	57
c. Medine Halkına Kötülük Yapma	61
B. HZ. PEYGAMBER SONRASI MEDİNE TASVİRİ	64
1. İmân Medine'ye Çekilir.....	64
2. Medine'ye Belâlar Yağdırılır.....	66
3. Kıyamet Öncesi Medine	68
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA	74

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda Medine hakkında vârid olan gayb ve fiten hadislerini ele alarak, Medine'nin neden bu tarz rivayetlere konu edildiğini ve bu rivayetlerde hangi bağlamda kullanıldığını incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın hareket noktası, en güvenilir hadis kaynağı sayılan Buhârî'nin Medine'nin faziletlerine dair ayrı bir başlık açması ve bu fezâil içerisinde Medine hakkında varid olan bazı gaybî haberlere ve orada gerçekleşecek birtakım fitnelere yer vermesidir.

Giriş ve iki bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde tezin amacı, kapsamı ve yönteminden bahsedilmektedir. İlk bölümde, Medine'yi Peygamber öncesi ve sonrası şeklinde iki kısma ayırarak, cahiliye toplumundan medenî topluma geçişi sağlayan ictimâî hayatta meydana gelen değişiklikler ve düzenlemeler ele alınmakta ve muhtasar bir Medine tarihi verilmeye çalışılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ise gayb ve fiten kavramları etimolojik açıdan incelenerek, Medine'nin fitneleri barındırmaması, şerli insanları dışarı atması, orada fitne ve bid'at çıkarmanın lanetlenmeyi gerektirmesi şeklindeki birtakım rivayetler çerçevesinde Medine ele alınmakta ve bu bilgiler, oranın fazileti bağlamında açıklanmaya çalışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bilgiler neticesinde birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Çalışmamın konusunun belirlenip tamamlanmasına kadar her aşamasında fedakârlık göstererek yardımlarını esirgmeden her türlü desteği veren başta danışman hocam Dr. Mutlu GÜL'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca gerek ders gerekse tez döneminde yardımlarını eksik etmeyen hocalarımız Prof. Dr. Hüseyin KAHRAMAN ve Prof. Dr. Abdullah KARAHAN'a teşekkürü bir borç biliyor, tezimin tamamlanması sürecinde desteklerini eksik etmeyen ve hayatım boyunca yanımda olan aileme ve çok değerli dostum Ebru KAYA'ya minnetlerimi sunuyorum.

Hatice GÜRBÜZ

Bursa, 2020

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgi	Kısaltma
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	AÜİFD
Bakınız	Bk.
Cilt	c.
Çeviren	çev.
Diyanet İslâm Ansiklopedisi	DİA
Hazreti	Hz.
İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı	İSAR
Neşreden	nşr.
Radiyallahu anh	r.a.
Sallallahu aleyhi ve sellem	s.a.v
Sayfa	s.
Tahkik	thk.
Tercüme	trc.
Ve diğerleri	v.dğr

GİRİŞ

TEZİN KONUSU, KAYNAKLARI VE METODU

I. KONUNUN SEÇİMİ

İslâmiyetten önce Yesrib olarak anılan ve İslâm'ın iki mübarek beldesinden biri olan Medine, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin son on yılını geçirdiği, Mescid-i Nebî ve Ravza-i Mutahhara'nın bulunduğu hicret yurdudur. İslâm Medeniyetinin neşv-ü nemâ bulduğu Medine, Hz. Peygamber'in burada İslâm Devleti'ni kurmasıyla birlikte dinî fonksiyonu yanında siyasî bir fonksiyon da kazanmıştır. İslâm her ne kadar Mekke'de doğmuş olsa da önemli faaliyetlerini Medine'de sürdürmüş, asıl kimliğine burada kavuşmuştur. Bu vasıfları itibariyle bu şehir, her dönemde Müslümanların ilgisini çekmiş ve çeşitli alanlarda ilmî çalışmalara konu edilmiştir.

Özellikle tarih alanında ilk dönem siyer kitaplarında yer yer bilgi edindiğimiz Medine hakkında sonraki asırlarda bölge ve şehir tarihleri dalında salt Medine tarihini anlatan birçok eser kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar daha çok siyasî ağırlıklıdır. Yine ilk dönem hadis kitaplarının birçoğunda “Medine'nin Faziletleri” şeklinde ayrı bir bölüm açılmış ve bu başlıkta Medine ile ilgili rivayetlere yer verilmiştir. Bu bölümlerde Medine'de birtakım fitnelerin zuhur edeceğinin ve bu fitnelerin yağmur damlaları gibi Medine evlerinin arasına yağacağıın haber verilmesi, yine orada fitnelerin tutunamayacağı, fitne çıkarıcıların lanetleneceği, Medine'nin şerli insanları barındırmayıp dışarı atacağı, imanın oraya toplanacağı, Deccâl'in korkusunun dahi oraya giremeyeceği şeklindeki rivayetlere yer verilmesi, dikkatimizi celb etmiş, Medine'nin neden bu tarz rivayetlere konu edildiği aklımızda soru işareti oluşturmuştur.

Medine ve orada ikametinin fazileti, Mescid-i Nebevî ve orada yapılan ibadetlerin faziletine dair bazı eserler ve birtakım makaleler ele alınmış olsa da Medine'nin hadis ilmi açısından özellikle de gayb ve fiten rivayetleri bağlamında incelemeye tabi tutulmamış olması bizi bu konuda çalışmaya sevk eden başka bir faktör olmuştur.

II. KONU VE KAYNAKLAR

Medine çok çeşitli açılardan tarih, siyer, megazi, tabakât ve hadis çalışmalarına konu edilmiştir. Medine tarihine dair telif edilmiş eserler gözden geçirildiğinde bazılarının Medine'nin faziletlerini, bazılarının şehrin fiziki yapısını ve dinî, tarihî,

mimarî yapılarını, diğere bazılarının ise İslâm öncesi ve İslâm sonrası Medine'nin tarihi, kuruluşu, önemli siyasî olaylarını, orada yaşayan yöneticileri ve önemli kişileri konu edildiği görülmektedir. Medine tarihi hakkında en erken dönemde yazılmış olan eser İbn Zebâle'nin (v.199/814) *Ahbâru'l-Medîne*'sidir. Yine Ömer İbn Şebbe'nin (v. 262/876) *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*'si, İbn Neccâr Muhammed b. Mahmud b. el-Hasan el-Bağdâdî'nin (v. 643/1245) *ed-Dürretü's-semine fî ahbari'l-Medîne*'si, Muhammed b. Ahmed b. Emîn el-Akşehrî'nin (v.739/1338) *er-Ravzatü'l-firdevsiyye fî târîhi'l-Medîne ve terâcimi men düfine bi'l-Bakî*'si, Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullah b. Abdulmelik el-Mercânî'nin (v. 770'ten sonra/ 1368'den sonra) *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târîhi hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*'ı, ve es-Sehâvî'nin (v. 902/1497) *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târîhi'l-Medîneti'l-erîfe*'si de yine Medine hakkında yazılmış önemli klasik eserlerdendir. Bunun yanında muahhar dönemde de Medine tarihi hakkında birçok eser telif edilmiştir. Halîl b. İbrâhim Azzâmî'nin *Fezâilu'l-Medîneti'l-münevvere*'si, Humeyde b. et-Tabîb el-İbrâhimî el-Medenî'nin *el-Âsâr fî beldeti'l-Muhtâr*'ı, Sâlih Lemî Mustafâ'nın *el-Medînetü'l-münevvere tatevvüruha'l-umrânî ve türasüha'l-mi'mârî*'si bunlardan bazılarıdır. Osmanlı döneminde Medine tarihi eserleri arasında Muhammed Çelebîzâde el-Attâr Nâtik el-Edirnevî'nin *Tuhfetü'l-Harameyn fî târîhi'l-Medîne*'si ve Eyyûb Sabrî Paşa'nın *Mir'âtü'l-Medîne*'sini zikredebiliriz.¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın *Abbâsîler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine Tarihi* adlı eseri ise ülkemizde yakın zamanda bu konuda kaleme alınmış Türkçe eserlerdendir.

Tezimizin ilk bölümünde muhtasar bir Medine tarihi anlatmaya çalıştığımız için ağırlıklı olarak tarih, tabakât, siyer ve megazi türü eserlerden faydalanmaya çalıştık. İlk tarih kitaplarından İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sinden, yine şehirler tarihi hakkında yazılmış olan Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, Yâkut el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân* isimli eserlerinden ve Medine şehir tarihi hakkında yazılmış İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin *ed-Dürretü's-semine fî ahbâri'l-Medîne*'sinden bilhassa Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* adlı eserinden çokça yararlanılmıştır. Ayrıca sonraki dönemlerde Medine şehir tarihi hakkında yazılmış Abdülbâsît Bedr'in *et-Târîhu's-Şâmil li'l-Medîneti'l-Münevvere* ve Muhammed Hassan Şurrâb'ın *el-*

¹ Medine hakkında daha ayrıntılı literatür için bk.: İbrahim Barca, *es-Semhûdî* (v. 911/1506) ve *Medine Tarihi*, 1. Baskı, Siyer Yayınları, Siirt, 2016.

Medînetü'n-Nebeviyye: Fecrü'l-islâm ve asru'r-râşidin eserleri incelenerek ilgili yerlerde kaynak gösterilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünü çalışırken gayb ve fiten terimlerinin tanımları için kâmus ve sözlükler, Medine hakkındaki gayb ve fiten rivayetleri incelenirken ise ilk dönem hadis külliyyatı ve bu külliyyatlar üzerine daha sonradan yazılmış olan şerhlere ve lüzum gördüğümüz esnada çeşitli ilim ve alanlarda yazılmış eserlere başvurulmuştur. Daha çok temel hadis kitapları olan Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*'lerinden; Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinden ve bunların üzerine gerek ilk dönem gerekse son dönemlerde yazılmış olan şerhlerden istifâde etmeye çalıştık. Özellikle de meşhur Buhârî şerhlerinden İbn Hacer'in *Fethü'l-Bârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*'si ve Bedreddin el-Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî Şerhî Sahîhi'l-Buhârî* ve Müslim şerhlerinden ilk dönemlerde yazılmış olan Kâdı İyâz'ın *İkmâlu'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim* ile daha sonraları yazılan ve Müslim'in Sahîh'ine bâb başlıklarını ekleyen İmam Nevevî'nin *el- Minhâc fi şerhi Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc* adlı eserlerinden çokça faydalanılmıştır.

III. METOD

Medine'nin önemi ve faziletine dair daha önce birtakım eserler verilmiş olsa da bizim ele aldığımız noktadan Medine ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması ve bu konudaki rivayetlerin ilgi çekici olması bizi bu konuda çalışmaya yöneltmiştir. Tezin ilk bölümünde Medine'nin rivayetlerle bağlantısını daha rahat kurmak amacıyla kuruluşu, sakinleri ve sosyal hayatı hakkında bilgi vermek amaçlandı. Hz. Peygamber öncesi ve sonrası Medine'de sosyal, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda meydana gelen değişimleri mukayeseli bir şekilde ele alarak muhtasar bir Medine tarihi vermeye çalıştık. İkinci bölümde gayb ve fiten kelimelerinin anlamlarını açıklayarak fitne kelimesinin Kur'an ve hadislerdeki kullanımları hakkında bilgi verdik. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in gaybî bilgisi meselesini ele aldık. Medine hakkında varid olan gaybî haberler ve fitnelerle ilgili rivayetleri inceleyerek bunları bu şehrin önemi ve fazileti bağlamında açıklamaya çalıştık. Kaynaklarda konuyla ilgili çok sayıda rivayet olması sebebiyle rivayetleri daha çok, sıhhatini kolaylıkla tespit edebileceğimiz temel hadis kaynaklarından olan Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinden

seçmeye çalıştık. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler neticesinde birtakım değerlendirmelerde bulunduk.

Tezimizi yazarken konumuzun çeşitli kısımlarıyla alakalı yazılmış birçok makale, yüksek lisans ve doktora tezlerini de tarayarak ilgili yerlerde kaynak olarak kullandık. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bilgileri ilk kaynağından vermeye çalıştık fakat pandemi sürecine denk gelmesi ve kütüphane imkanından yararlanamamız sebebiyle eserlere genellikle pdf üzerinden ulaştık. Bu sebepten ulaşamadığımız noktada ikincil ve üçüncül kaynaklara da başvurmak durumunda kaldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA MEDİNE TARİHİ

İslâm dininin, yayılıp geliştiği, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) nübüvvetinin son on yılını geçirdiği, kutlu hicretini gerçekleştirdiği, İslâm Devleti'nin temellerinin atıldığı Medine, geçmişten bu yana Müslümanların kutsal saydıkları en önemli üç şehir arasında yer almış ve birçok alanda inceleme konusu yapılmıştır. İslâm dininde mühim bir konumda bulunan ve bu konumunu her daim muhafaza eden, hakkında çeşitli alanlarda birçok eser telif edilen Medine şehrinin, kuruluşu, ilk sakinleri, İslâm'dan önce ve sonraki durumu hakkında bilgi sahibi olmak, bu dinin yerleşmesi ve cahiliye toplumundan medenî topluma nasıl geçildiğinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu sebeple Medine şehrinin tarihini bilmek, çalışmamızın konusu açısından da ehemmiyet arz etmektedir.

I. FİZİKİ KONUM

İslâm'da Mekke'den sonra ikinci kutsal şehir kabul edilen Medine, Arap yarımadasının batısında Hicaz bölgesinde Kızıldeniz kıyısına yaklaşık 130 km uzaklıkta Mekke'nin 350 km kadar kuzeyinde olup deniz seviyesinden yüksekliği 619 metredir. Şehrin kuzeyini Uhud dağı, güneyini Âir dağları kuşatmakta olup, doğusunda Vâkım harresi, batısında ise Vebere harresi olarak adlandırılan taşlık alanlar bulunmaktadır.² Hz. Peygamber'in bu iki taşlık arasını harem kıldığına dair “*Şüphesiz ki İbrahim Mekke'yi harem kılmıştır. Ben de Medine'nin iki taşlığı arasını haram kıldım. Onun ağacı kesilmez, avı da avlanmaz*”³ şeklinde nakledilen rivayet de Medine'nin etrafının harreler ile çevrili olduğunu kanıtlamaktadır. Aslında Medine diğer iki tarafından da bu tür taşlıklarla çevrilmişse de onlar Vâkım ve Vebere harrelerine bitiştikleri için ayrıca zikredilmemişlerdir. Medine'nin bütün evleri ve yerleşkesi bu taşlıklar içerisinde. Medine bu taşlıklarla beraber haram kılınmıştır.⁴ Bu sahânın harem kılınarak orada ağaç

² Arapça'da ateşte yanmış gibi görünen, siyah bazalt kütleleri veya parçaları ile örtülü düzlük ve tepeliklerden meydana gelen volkanik alanlara harre (sıcak, kızgın) denilmektedir. Özellikle Hicaz ve Yemen bölgesinde yaygındır (Burrû, *Târîh*, s. 28.) Yanardağların püskürmesi sırasında dışarı çıkan lavların soğuyarak katılaşması sonucunda meydana gelmektedir. Harre alanları, uzun zaman geçtikten sonra ortaya çıkmaktadır. Patlama sürecinde dağların tepelerinden kopan parçacıklar aşağı kısımlarda birikmeye başlar. Daha sonra bu kısımlar herhangi bir harekete maruz kalmazsa zamanla çöle dönüşmeye başlar (bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı “Harre”, *DİA*, XVI, 244; Yakut el-Hamevi, Ebû Abdullah Şihabuddin, *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut 1397/1977, III, 356).

³ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 458.

⁴ Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâidi Müslim* (thk. Yahya İsmail, 1998, IV, s. 481).

kesmenin veya avlanmanın yasaklanması Medine'nin fiziki açıdan da taşıdığı önemi göstermektedir.⁵

II. PEYGAMBER ÖNCESİ MEDİNE

A. KURULUŞU

Medine'ye ilk yerleşmenin ne zaman başladığı hakkında kesin bilgi olmamakla beraber ikliminin sıcak, yağışların ve su kaynaklarının fazla olması sebebiyle yerleşimin eski dönemlere kadar uzanmasının mümkün olduğu söylenebilir. Şehrin kaynaklarda geçen ve bize kadar ulaşan en eski adının Yesrib⁶ olduğu, bu ismin, buraya yerleşen ilk kişi olduğu söylenen Yesrib b. Vâil b. Kâyne b. Mehlâbil'den geldiği rivayet edilmektedir.⁷ Bununla birlikte Yesrib isminin Main kitâbelerinde geçmesi, çeşitli Main topluluklarının orada yaşadığını kanıtlamaktadır. Main devletinden sonra da Sebelilerin oraya yerleşmiş olmaları, çeşitli etnik grupların orada yaşadıklarını göstermektedir. Belki de bu yerleşmeleri sebebiyle bazı nesepçiler Yesrib halkının nesebini, Yemen'deki Ezd ve Kahtan kabilelerine dayandırmışlardır.⁸ Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinden sonra şehrin, "kötülemek, kınamak, azarlamak" gibi anlamlara gelen Yesrib adıyla anılmasını kerih sayarak, hoş ve güzel manalarına gelen Tâbe veya Taybe olarak isimlendirilmesini istemiştir.⁹ Bu sebeptendir ki şehir, İslâmiyetten önce Yesrib olarak adlandırılırken, İslâmiyetten sonra Medine olarak anılmaya başlanmıştır. Kur'an'da Medine için kullanılan "ed-Dâr"¹⁰ kelimesinden yola çıkılarak şehre, Dâru'l-hicre, Dâru'l-imân, Dâru's-sünne¹¹; Resullulâh'a nispetle Medînetü'r-Resûl (Medînetü'n-Nebî), nurlu şehir manasında el-Medînetü'l-Münevvere¹² gibi farklı isimler verilmiştir. Emevîler zamanında halkın yönetime muhâlif olması sebebiyle şehre, kirli ve kötü

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk.: Tahir Ayas, "Medine Harem Bölgesinin Tespiti: Eleştiriler Bağlamında Bir Buhârî Rivayetinin Serüveni" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2018, sayı: 40, s. 1-45.

⁶ "Zarar vermek, karıştırmak, kötülemek, başa kakmak, bozmak" gibi anlamlara gelen serb kökünden türeyen Yesrib kelimesi, Kur'an'da Medine'nin adı olarak sadece Ahzab süresi on üçüncü âyetinde "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün" geçmektedir. (Bk Yakut, *Mu'cem*, V, 430.

⁷ Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed el-Haseni, *Vefâ ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (nşr. Halid Abdulgani Mahfuz), I-IV, Beyrut 1427/2006, I, 125.

⁸ Cevâd Ali, *Tarihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Mısır, 1397,1993, IV, s. 128.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 285.

¹⁰ "Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler" (Haşr 59/9)

¹¹ Semhûdî, *Vefâ*, I, 18.

¹² Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı "Medine", *DİA*, XXVIII, 305.

manasında “el-habîse” de denilmiştir. Bu isimlendirmeye ilgili ise şöyle bir olay aktarılmaktadır; Bir gün Abdullah b. Ca’fer b. Ebî Talip ve Yahya b. Hakem b. Ebi’l-Âs sohbet ederlerken Yahya b. Hakem, Abdullah b. Ca’fer’e: “Kirli şehri -yani Medine-niçin terk ettin?” diye sormuş. Abdullah ise şöyle cevap vermiştir: “Hz. Peygamber, Medine’yi “Tayyibe” olarak isimlendirmişken sen nasıl olur da oraya “Habîse” dersin? O iki isim hakkında dünyada ihtilaf edilmiştir ahirette de bu ihtilaf devam edecektir.” Yahya ise şöyle cevap verdi: “Allah’a yemin olsun ben muhakkak öleceğim ve kutlu Şam topraklarına defnedileceğim. Bu bana Medine’ye defnedilmemden daha sevimidir.” Bunun üzerine Abdullah: “Sen Hz. Peygamber’e, ensâra ve muhacire komşu olmayı bırakıp Yahudi ve Hristiyanlar’a komşu olmayı tercih ettin” dedi. Yahya ardından: “Peki Osman ve Ali hakkında ne düşünüyorsun?” diye sorunca Abdullah: “O ikisinden daha şerli olan bir kimse olarak, benden daha hayırlı olanın söylediğini söylüyorum diyerek: “Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin”¹³ ayetini okudu.¹⁴

Kuruluşu ve ilk yerleşimi hakkında kaynaklarda kesin bilgiye rastlanılmayan Medine şehri, iklimi ve kaynakları sebebiyle yerleşim yeri olarak önem arz etmişse de asıl önemini hicretten sonra, İslâm Devletinin merkezi olmasıyla kazanmıştır. Hz. Peygamber dönemi ve daha sonraki asırlarda Müslümanlar için büyük ehemmiyet arz eden ve kutsal sayılan Medine, kıyamete kadar da müslümanlar tarafından bu önemini ve kutsiyetini korumaya devam edecektir.

B. SAKİNLERİ

Kuruluşundan itibaren Medine’ye, Amâlîka, Yahudiler ve Evs-Hazrec olmak üzere üç topluluğun yerleştiğinden bahsedilmektedir. Fakat bu gruplardan hangisinin daha önce geldiği bilinmemektedir. Genellikle kabul gören rivayete göre Medine’ye ilk olarak Amâlîka¹⁵ kavminden Amelâk b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh veya aynı topluluktan

---

¹³ Mâide 5/118.

¹⁴ Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbu’l-eşraf*, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1996, (I- XIII), II, 305-306 (807-808).

¹⁵ Amalika kabilesi, Tevrat’a göre dünyanın en eski milletidir (Sayılar, 24/20) ve anayurtları Akabe körfezi ile Lut gölü arasında yer alan Edom bölgesidir. (Tekvîn, 36/16). İslam tarihçileri ise Amâlîka’yı âribe’den (öz arap) saymakta olup, başlangıçta Bâbil çevresinde otururken Bâbil Kulesi’nin yıkılmasından sonra Hicaz’a göç ettiklerini sonrasında da Necid, Teymâ, Uman, Bahreyn, el-Cezîre (Irak), Suriye, Filistin, Mısır ve İfrîkiye (Tunus) bölgelerine yayıldıklarını kabul etmektedirler. Tevratındaki bilgilere göre kabilenin atası, Hz. İshak’ın torunu Elifaz’ın cariyesi ve

olan Yesrib isimli bir kişi ve beraberindekiler gelmiş ve yerleşmişlerdir.¹⁶ Fakat bu yerleşimin ne zaman başladığı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yesrib'te ilk ziraatle uğraşan ve hurma yetiştiren kavim Amâlîka'dır. Burada köşk ve ütüm (kaleye benzeyen konaklar)¹⁷ inşa etme gibi medenî faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁸

Amâlîka'dan sonra Yesrib'i mesken edinen ve Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti sırasında burada, Evs ve Hazrec'ten sonra en önemli etnik ve dini¹⁹ grubu oluşturanlar Yahudilerdir. Yahudilerin Medine'ye yerleşmeleri hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Amâlîka ile savaştıktan sonra Hz. Musa döneminde Medine'ye geldikleri,²⁰ ikincisi Bâbil Kralı Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgal edip Süleyman Mâbedi'ni yıktıktan sonra buradan çıkardığı Yahudilerin Yesrib'e gelip yerleştikleri²¹, bir diğeri de Roma İmparatoru Titus'un milattan sonra 70 yılında Kudüs'ü ele geçirmesi sonucunda Filistin'den kaçan Yahudilerin Yesrib'e gelerek buraya yerleştiği iddialarıdır.²² Yahudilerin milattan önce Yesrib'e yerleşmesiyle alakalı tarihi bir kayıt ya da vesika bulunmadığından dolayı²³ bu görüşler arasında en kuvvetli olanı milattan sonra Yesrib'e yerleştikleri iddiasıdır. Bazı tarihçilere göre, Yahudiler son peygamberin çıkacağı şehrin özelliklerini Tevrat'ta okudular. Hz. Peygamber'in iki hurmalık arasındaki bir yere yerleşeceğini öğrenip, Şam'dan geldiler. Teyma da hurmalık alan olduğu için önce oraya yerleşip, daha sonrasında Yesrib'e geçtiler. Yani Yahudilerin kutsal kitapları Hz. Peygamber'in hicret yerini öncesinden müjdelemişti. Şehristânîye

---

Timna'dan doğan oğlu Amalek'tir (Tekvin, 36/12; I. Tarihler, 1/36). İslami kaynaklarında bu konuda farklı görüşler vardır. Kavmin atası Amlâk (İmlâk, Umlûk) b. Lâvez (Lavuz, Levd, Lud), bazen Hz. Nuh'un oğlu Sam'a bazen de diğer oğlu Ham'a bağlanmaktadır (Taberi, *Târîh*, I, 207). Bu farklılığın sebebi Hz. İshak'ın torunu Elifaz ile Sam'ın oğlu ve Ham'ın da torununun adı olan Lavez'in aralarındaki ses benzerliğinden dolayı (lfz, lvz,) birbirine karıştırılmış olmasıdır. (Bk. Erdem, Sargon "Amalika", *DİA*, II, 556-557).

¹⁶ Yakut, *Mu'cem*, V, 84; Semhûdi, *Vefâ*, I, 125.

¹⁷ Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 306.

¹⁸ Semhûdi, *Vefâ*, I, 125; Mustafa Sabri Küçükaşçı, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İSAR, İstanbul, 2003, s. 178.

¹⁹ Mustafa Küçükkeskici, *Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı* (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 24.

²⁰ İbn Haldun, *Tarih*, II, 332; Yakut, *Mu'cem*, V, 84.

²¹ Belâzürî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya *Fütûhu'l-Buldan*, Beyrut, Müessesetü'l-Maarif, 1987, s. 24; et-Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), I-XI, Beyrut 1387/1967, I, 539; Semhûdi, *Vefâ*, I, 128; Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 306.

²² Yakut, *Mu'cem*, II, 84; Semhûdi, *Vefâ*, I, 128.

²³ Mahmut Kelpetin, *İslam Öncesi Medine*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı 52, Haziran 2017, s. 103.

göre de Yahudiler Şam'dan kalkıp Medine'ye Hz. Peygamber'e yardıma gelmişlerdir. Fakat Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde O'na karşı çıkmışlardır.²⁴ Medine'ye yerleşen Yahudiler, şehrin savunması için kaleye benzeyen konaklar (utûm) inşa etmişler; su kuyuları açarak sahip oldukları verimli arazileri işlemişler ve değişik meyve aşılama yöntemlerini kullanarak ziraî alanda birçok yeniliğin öncüsü olmuşlardır.²⁵ Hatta denebilir ki Araplar ziraat alanındaki tekniklerin çoğunu Yahudiler sayesinde öğrenmişlerdir.²⁶

Medine'ye yerleşen bir diğer topluluk da Evs ve Hazrec'dir. Aslen Arabu'l âribe'den olan bu iki topluluk Kahtânî soyundan olup Ezd kabilesine mensupturlar. Kardeş olan bu kabilelerin Ma'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra tahmini V. Yüzyılda Medine'ye yerleştiklerine dair ensâb kitaplarında rivayetler bulunsa da zannılığı muhtemel olduğundan bu konuda kesin bilgiye ulaşmak mümkün değildir.²⁷ Sebe'nin eski sakinlerinden olan Evs ve Hazrec, Yemen'den birtakım sebeplerle ayrıldılar,²⁸ Yesrib'deki verimli toprakları, zengin su kaynaklarını, hurma ağaçlarını ve geniş arazileri beğenerek buraya yerleştiler.²⁹ Burada daha önce ikamet eden Arap ve Yahudilerin iş gücüne olan ihtiyacı, bu iki kabilenin ziraî anlamda gelişmiş bir medeniyetten gelmiş olmaları, iktisadi yönden mal ve servetlerinin olmayışı, bölgenin siyasî ve fizikî açıdan emniyette olması gibi faktörler Yesrib'e kolaylıkla kabul edilmelerinin başlıca sebeplerinden olmuştur.³⁰

Evs ve Hazrec Yesrib'e ilk yerleştikleri zaman şehrin siyasî ve iktisadî gücü Yahudilerin elindeydi. Bu iki kabile ekonomik açıdan rahata kavuşup Yesrib üzerinde siyasî güç elde etmeye başlayınca Yahudiler bu durumdan tedirgin oldular, orada

²⁴ Yaşar Çelikkol, *Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri: Fiziki, Demografik, İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1995, s. 67.

²⁵ Yâkut, *Mu'cem*, IV, 338; Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, İstanbul 2016; Kelpetin, *İslam Öncesi Medine*, s. 105-106.

²⁶ Derveze, Muhammet İzzet b. Abdülhadi b. Derviş (1404/1984), *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (trc. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1989, I, 66.

²⁷ Muhammed Hassan Şurrab, *el-Medînetü'n-Nebeviyye: Fecrü'l-islam ve asru'r-raşidin*, Beyrut, Daru'l-Kalem, 1994, I, 53 (bk. dipnot 1).

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk.: Çelikkol, *Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri*, s. 80. Yâkut, *Mu'cem*, V, 36.

²⁹ İbnü'n-Neccar el-Bağdadi, Ebu Abdullah Muhıbbüddin Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasan (643/1245), *Tarihü'l-Medîneti'l-Münevver* = *ed-Dürretü's-semine fi ahbari'l-Medine*, harrace ehâdîsehu Abdürrezzâk el-Mehdi, Medine, Mektebetu Dâri'z-Zamân, 2003/1424, s. 64; Abdülbasıt Bedr, *et-Târihu'ş-Şamil li'l-Medîneti'l-Münevver*, I-III, Medine, 1993, I, 64; Cevad Ali (1408/1987), *el-Mufassal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1969, IV, 129.

³⁰ Bedr, *et-Tarih*, I, 65.

etkinliklerini artırıp hâkimiyet sağlamak için Araplarla yapmış oldukları anlaşmayı bozarak onlara baskı yapmaya başladılar.³¹ Bu baskı ve çirkin davranışlara³² dayanamayan Hazrec reisi Malik b. Aclan, Yahudi Kralı Fitveyn'i öldürerek Gassân melikinın yanına sığındı. Ülkesine dönemeyeceğini söyleyerek ondan yardım istedi. Gassan meliki gizli bir şekilde Medine'ye girerek Yahudileri düğün yemeğine çağırma bahanesiyle onlara komplo kurdu ve hepsini katletti.³³ Böylelikle siyasî hâkimiyet Evs ve Hazrec'in eline geçmiş oldu. Bu olay üzerine Yahudiler bu iki kabileyi kışkırtarak birbirlerine düşmelerine ve uzun yıllar sürecek anlaşmazlıklara ve savaflara sebep oldular. Bu savafların sonuncusu ve en şiddetlisi, hicretten yaklaşık beş yıl önce vukû bulan Evslilerin galibiyetiyle sonuçlanan Yevmu Buâs'tır.

C. SOSYAL HAYAT

Yukarıda Medine'de üç farklı topluluğun yaşadığından ve tarımla uğraştıklarından bahsedilmişti. Medine, verimli toprakları ve uygun iklim koşulları sebebiyle her zaman tarımsal faaliyetlerin yapıldığı bir şehir olmuştur. Gerek Amâlika gerek Yahudiler gerekse daha sonradan kente gelen ve Yahudiler'den bu konuda tecrübe edinen Evs ve Hazrec, ziraatle uğraşmışlardır. Kaynaklarda geçen bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla Yahudiler hurma yetiştirmenin yanında ticaret, silah imalatı ve kuyumculuk gibi³⁴ çeşitli zanâatlerle de uğraşmışlardır. Ekonomik gücü elinde bulunduran Yahudiler, siyasî, sosyal ve kültürel yönden Araplar'ın etkisinde kalmışlardır. Dilde Araplara uyarak çocuklarına Arap kökenli isimler vermişler hatta o kadar ki bu durum yerli Arapların Yahudileştiği iddiasını bile ortaya çıkarmıştır.³⁵ “Yahudi olunmaz Yahudi

³¹ Semhûdi, *Vefâ*, I, 142; İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medine*, (trc. Fatih Mehmet Yılmaz), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, s. 123.

³² Rivayet odur ki Yahudi kralı Fitveyn, Evs ve Hazrec kabilelerinden evlenecek kızların ilk geceyi kendisiyle geçirmelerini istemiştir. Her ne kadar bu şart bu kabilelerin hoşlarına gitmemiş olsa da Yahudi kralının kararına boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Hazrec reisi Malik b. Aclân, kız kardeşinin düğün gecesinde kadın kılığına girerek, Fiteveyn'in odasına girmiş ve onu öldürmüştür (bk. Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 133-134).

³³ İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, I, 517-518; Semhûdi, *Vefa*, I, 180; Bedr, *et-Tarih*, I, 68.

³⁴ Belâzuri, *Ensâb*, I, 266.

³⁵ Yâkubi, *Tarih*, II, 49,53. Muhammed Hamidullah bu konuda kelimelerin etimolojik yapısından hareketle Kaynuka'nın kuyumcu Nadir'in ziraatçi, Kurayza'nın derici anlamlarına geldiğini, bunların isimlerini mesleklerinden aldıklarını iddia ederek Yahudileşmiş Arap oldukları konusunda itirazlarını dile getirir (bk. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 477).

doğulur” prensibiyle hareket eden bu millet, dinî açıdan içlerine dönük, geleneklerine bağlı olarak kendilerine mahsus mahallelerinde inşa ettikleri *âtâmlarda* yaşamışlardır.

Medine'nin ilk sakinlerinden olan Amâlika kabilesi ise köşk ve utumlar yapmış, bu köşkların tavanlarını da bölgenin yapısına uygun ağaçlarla döşemişlerdir.³⁶ Evs ve Hazrec Yesrib'e ilk geldiklerinde Yahudiler tarafından tarlalarda ücretli olarak çalıştırılmışlar, ekonomik gücü elinde bulunduran Yahudilerle barışçı bir politika izleyerek çeşitli anlaşmalar yapmışlardır. Daha sonra kullanılmayan arazileri sahiplenerek ekmiş biçmiş ve burada nüfuzlarını genişletmişlerdir. Evs ve Hazrec'in kısa sürede nüfûz yanında nüfuslarını da artırarak güç kazanmaları, Yahudileri tedirgin etmiş, iktisadî ve siyasî iktidarı kaybetme korkusuyla yaptıkları anlaşmaları bozmalarına sebep olmuştur.³⁷

Yesrib toplumunda sosyal sınıf ayrılıkları vardı ve halk hür, mevâli ve köle olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştı. Hürler bir insanın sahip olması gereken her türlü hakka sahip oluyorlardı. Mevâli ise azat edilen kölelerin oluşturduğu, hürler ve köleler arasında orta bir sınıftı. Mevâliler köleler gibi alınıp satılamaz, hür kadın ve kızlarla evlenemez, hürlerin ödedikleri diyetin yarısı kadar diyet öderlerdi. Köleler sınıfını ise savaştan alınan esirler ve köle pazarından satın alınanlar oluşturuyordu. Bu köle sınıfı pazarlarda alınıp satılırlar, miras ve hibe yoluyla başkasının mülkiyetine geçebilirlerdi. Efendiler kölelerini çeşitli işlerde çalıştırır, istedikleri muameleyi yapar o kadar ki öldürdükleri zaman bundan sorumlu bile tutulmazlardı.³⁸

Yesrib'de kadınlar Mekke kadınlara göre daha saygın konumda idiler. Mekkeliler, hanımlarının çarşılarda rahatça dolaşmalarını ve diğer erkeklerle ilişkilerini hoş karşılarken, Yesribliler'in bunu çirkin bir davranış olarak görmeleri kadına verdikleri değer hakkında bize bilgi vermektedir.³⁹ Burada gerek Yahudi gerekse Arap kadınlarında açık açık zina olayına ve bu tür ahlaksızlıklara rastlanmamıştır. Yahudilikte zinanın haram, cezasının da ölüm olması, Arapların özel hayatlarında dahi Yahudiler'i taklit etmelerine sebep olmuş, bu gibi suçların işlenmesinin önüne

³⁶ İbn Haldun, *Tarih*, II, 34; Bedr, *et-Tarih*, I, 113.

³⁷ Semhûdi, *Vefa*, I, 142.

³⁸ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1971, s. 131-132.

³⁹ Küçükkeskici, *Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı*, s. 34.

geçmiştir.⁴⁰ Yahudilerin, aralarında kan bağı olan ve farklı dinden birileri ile evlenmeleri yasaktır. Birden fazla kadınla evlenme her iki etnik grupta da sıkça rastlanan bir vâkıâdır.⁴¹

Yesrib’de farklı etnik gruplar yaşadığı gibi bu grupların inanışları da farklıydı. Araplar putperestlik inancına mensupken, Yahudiler, semavî bir din olan Yahudiliği benimsemişlerdi. Sayıları az da olsa Hanif dinine mensup kimselerin varlığından da bahsedilmektedir. Yesrib’de iç içe yaşayan Araplar ve Yahudiler’den herhangi biri diğerini kendi dinine girme konusunda zorlamamışlardır. Dinî açıdan Yahudileri kendilerinden üstün gören Araplar, ölümden sonra dirilme, cennet-cehennem, peygamberlik, aşure orucu⁴² gibi bazı konularda onlardan etkilenmişlerdir. Putperest Araplar hac, umre gibi ibadetlere önem verir, putlara hediye takdim edip dua ederek onlardan isteklerini yerine getirmelerini beklerlerdi. En önemli putları olan Menât’ın şehrin uzağında bulunması dolayısıyla ancak belirli günlerde ziyaret edilebilmesi, ibadetlerinin daha çok ferdî olmasına sebebiyet vermiştir.⁴³ Yahudiler *âtâmlarının* içerisinde din ve dünya işlerinin görüşüldüğü *Midras/Medariş* adı verilen kurumlar inşa ederek burada dinî ayin ve ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir.⁴⁴ Yahudiler arasında bir anlaşmazlık çıktığında ya da şahsi sorunları olduğunda ‘Ahbar’ denilen din adamlarının yanlarına gider ahbarların verdiği emirleri yerine getirerek sıkıntılarını çözüm bulurlardı.⁴⁵

Yesrib toplumu, genel itibariyle okuma yazma bilmeyen, tarım ve hayvancılıkla geçinen, günlük hayattaki işlerini atalarından kendilerine kalan tecrübe ile halleden yazılı kültürden ziyade sözlü kültür geleneği ile yetişmiş bir toplumdur. Burada yaşayan Araplar’da herhangi bir eğitim kurumuna rastlanmamakla birlikte Yahudiler’de dini eğitimin verildiği *Beitülmidrâs* bulunmaktadır. Yesrib’de yaşayan Yahudiler’in asıl dilleri İbrânîce olmasına rağmen, günlük hayatta Arapça konuşup yazıyor, sadece kültürel yazılarda İbrânîce’yi kullanıyorlardı. Günlük hayatta ziraatle uğraşp

⁴⁰ Küçükkeskici, *Hz. Peygamber Döneminde Medine’nin Sosyal Yapısı*, s. 34.

⁴¹ Ali Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 323-330.

⁴² Bazı Arapların putperest olmalarına rağmen aşure orucunu tuttıkları rivayetler için bk.: Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, “Savm”, 69.

⁴³ Küçükkeskici, *Hz. Peygamber Döneminde Medine’nin Sosyal Yapısı*, s. 39.

⁴⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VI, s. 550.

⁴⁵ Osman Cilacı, “Ahbar”, *DİA*, I, 485-486.

maişetlerinin derdinde olan Araplar, herhangi sanatsal, kültürel ve ilmî bir faaliyette ön plana çıkamamışlardır. Bu toplumda gerek Yahudi gerekse Araplar tarafından şiire çokça önem verilmiş, savunulan herhangi bir düşünce veya yaşanan bir olay şiire konu olmuştur. Bu sebeptendir ki o dönemde yazılan şiirler günümüz için tarihsel bir veri niteliği taşımaktadır⁴⁶.

Yesrib ister Arap ister Yahudi olsun kabile kabile teşkilatlanmıştı. Her kabilenin bir reisi bulunmakta ve kabilenin her bir ferdi reisine karşı sorumluluk taşımaktaydı. Şehrin tümünü kapsayan siyasi bir otorite olmamakla birlikte yazılı bir anayasa da mevcut değildi.⁴⁷ Yahudiler kutsal kitapları olan Tevrat'ın hükümlerini esas alırken⁴⁸ putperest Araplar ise örf ve adetlerine bağlı kalarak aralarındaki anlaşmazlıkları gideriyorlardı.

III. PEYGAMBER SONRASI MEDİNE

Peygamber sonrası Medine'de meydana gelen değişimlerin, yeniliklerin ve yeni düzenin anlaşılması Peygamber öncesi Medine tarihinin bilinmesine bağlıdır. Hz. Peygamber, cahiliyeden kalma birçok kötü alışkanlığı ortadan kaldırmış, bazılarını ıslah etmiş, İslâm'a aykırı olmayan bazı alışkanlıkları ise devam ettirmelerine izin vermiş ve karşı çıkmamıştır. Böylelikle sadece yeni bir dini tebliğ etmekle kalmamış, aynı zamanda sosyal, siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatta insanî ilişkileri sağlamlaştıracak ve kolaylaştıracak yeni bir düzeninin temellerini de atmıştır.

A. SAKİNLERİ

Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden önce burada Yahudi ve Arap kabileleri ikamet ediyorlardı. Evsliler Benî Nadir ve Benî Kurayza ile Hazrecliler ise Benî Kaynuka Yahudileri ile ittifak halindeydiler. Zamanla şehrin hâkimiyetini ele geçiren Evs-Hazrec, Yahudiler'in kışkırtmalarıyla birbirlerine düşman olup savaşımaya başladılar. Buâs savaşı ise hicretten beş altı yıl önce bu iki kabile arasında gerçekleşen ve 120 yıl boyunca devam eden savaşların en sonuncusu ve en şiddetli olanıdır. Hazrec'e sığınan bir yabancının, Evs kabilesine mensup bir kişi tarafından öldürülmesi

---

⁴⁶ Bedr, *et-Târih*, I, 123.

⁴⁷ Bedr, *et-Târih*, I, 98.

⁴⁸ Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 24.

üzerine başlayan savaş, Evsliler'in galibiyetiyle son bulmuştur.⁴⁹ Savaşta mağlup olmalarının ardından, Hazrec kabilesinden bazı kişiler, bu yenilgi üzerine Mekkeli müşriklerle anlaşma yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Hz. Peygamber'in Allah'ı ve İslâm'ı anlatmak üzere geldiği panayırda Hazrec'den bir topluluk yanına gelince Rasullullah (s.a.v) onlara kim olduklarını sordu. Onlar da biz Hazrec kabilesindeniz diyerek cevap verdiler. Hz. Peygamber onlarla konuşmak için izin istedi, onlara Allah'ı ve İslâm'ı anlatarak Kur'ân okudu. Bunun üzerine Hazrecliler: "Bu, muhakkak Yahudilerin bizi kendisi ile korkuttukları peygamberdir⁵⁰, Yahudiler'den önce bizim ona tâbi olmamız gerekir" dediler. Nihayetinde bu kabileden altı kişi Peygamber (s.a.v.) ile birlikte hareket etmeye karar verdiler⁵¹ ve İslâmiyeti kabul ettiler.⁵² Bir süre sonra tekrar bir araya gelme sözü vererek Yesrib'e döndüler ve orada İslâmiyet'in yayılması için uğraştılar. Risâletin on ikinci yılında onu Hazrecli ikisi Evsli toplam 12 kişi Akabe mevkiine gelerek Hz. Peygamber'le görüştüler ve O'na biât ettiler.⁵³ Böylelikle uzun yıllar birbirlerine düşman olan bu iki kabile "İslam kardeşliğinde birleşmişler"⁵⁴ ve Yesrib'de İslamiyetin yayılışını hızlandırmışlardır. Daha sonraları Mekke'den Medine'ye hicret edecek olan muhacirlere, eşsiz bir kardeşlik örneği sergileyen bu iki kabile ensar olarak adlandırılmışlardır. Medine'nin sakinleri arasında Hristiyanların varlığına da değinilmiş fakat bunların sayılarının yok denecek kadar az olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Sonuç olarak Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Medine toplumu, Yahudiler, Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacirler, onlara her türlü yardımda bulunan Ensar ve sayıları az da olsa Hristiyanlar oluşturmaktaydı.

⁴⁹ Asri Çubukçu, "Buas", *DİA*, VI, 340.

⁵⁰ Yahudiler, Evs ve Hazrecle aralarında bir problem olduğunda şöyle derlerdi: "Şüphesiz yakın zamanda içimizden bir peygamber zuhur edecek biz ona uyacağız ve onunla birlikte, Âd ve İrem kavminin yok oluşu gibi sizi yok edeceğiz" (bk. İbn Hişam, Ebu Muhammed Cemaluddin Abdulmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekka v.dğr.), I-IV, Dâr-u İhyâit-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1971, II, 70.

⁵¹ Bu altı Müslüman Rasullullah (s.a.v.)'e "Halkımız çekişme ve kavgalar yüzünden paramparça olmuş durumdadır, muhtemeldir ki Allah senin aracılığınla bizi bu durumdan çekip kurtaracaktır. Hepimiz bu uğurda çalışacak ve halkımızı senin bizi davet ettiğin ve bizim de kabul etmiş olduğumuz şeye davet edeceğiz" dediler. (Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 139).

⁵² Semavi bir din mensubu olan Yahudilerle iç içe yaşamaları ve onların kendi içlerinden çıkacaklarını iddia ettikleri peygamber inancına aşına olmaları gibi sebepler bu Arap kabilelerinin İslamiyeti kolaylıkla kabullenmelerinde önemli derecede rol oynamıştır (bk. İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 70-71). Ayrıca Buas savaşında Evs ve Hazrec kabilelerinin liderlerini kaybetmiş olmaları ve aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi umuduyla Hz. Peygamber'in liderliğine ihtiyaç duymaları da İslâmiyeti kolaylıkla kabullenmelerinde etkili olmuştur (bk. Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, I, 218).

⁵³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 70-73; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 218-219; Belâzürî, *Ensâb*, I, 239.

⁵⁴ Çubukçu, "Buas", *DİA*, VI, 340.

⁵⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s.163.

Araplar, Kuzey Arabistan Arapları olarak bilinen Adnânî kabileleri ile Güney Arapları olarak bilinen Kahtânî kabileleri olmak üzere temelde iki ana kola ayrılmaktadırlar. Bu iki kabile pek çok hususta birbirlerinden farklı özellikler sergilemektedirler. Kuzey Arabistanlılar'ın büyük bir kısmı göçebe (bedevî) hayat tarzını benimsemişlerken, Güney Arapları yerleşik (hadarî) hayatı benimseyip tarım ve ticaretle uğraşmışlardır. Kahtânîler ve Adnânîler birçok ibadet şeklinde ve bazı putlara tapınma konusunda benzerlikler gösterebilirler de aralarında belirgin farklılıklar bulunmaktaydı. Güney ve Kuzey Araplarının şairlerinin şiirlerinde geçen özel isimler de birbirlerinden farklılık göstermektedir. Örneğin Güney Arabistan'da varlıklarını sürdürmüş olan Mâin ve Sebe hükümdarlarının isimleri genellikle Bâbil devletinin isimlerine benzerken, Kuzey Arabistan taraflarında kabile isimleri daha çok bedevî yaşamla ilişkilendirilmiş, kabile ve şahıs adlarının çoğuna Esed (aslan), Nemir (kaplan), Salebe (tilki), Bekr (genç deve), Su'ban (yılan) gibi hayvan isimleri verilmiştir.⁵⁶ Tüm bu bilgiler neticesinde Medine nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Evs ve Hazrec'in esâsen Arabu'l âribe'den ve Kahtânî soyundan geldiği göz önünde bulundurulursa, Medine'nin güvenilir bir yer olmasında bu kabilenin genel özelliklerinin etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Zira Güney Arapları, genel olarak hadarî toplum özelliği göstermişlerdir. Hadarî toplumun başında bir hükümdar bulunmaktadır. Hükümdarın ise kanunları, askerî ve güvenlik teşkilatı bulunan sınırları belli kurumsallaşmış bir devleti vardır.⁵⁷ Dolayısıyla Evs ve Hazrec'in hadarî yaşam tarzını benimseyerek savaşçı bir toplum özelliği göstermemeleri, sakin bir yaşam sürmeleri ve kurumsallaşmaya meyilli yapıları sebebiyle Medine'nin genellikle çatışmaların uzağında dingin ve güvenilir bir şehir olma özelliğini koruduğunu söylemek mümkündür.

B. SOSYAL HAYAT

Hız. Peygamber'in hicretiyle birlikte Medine'de demografik, siyasî, iktisadî ve sosyal hayatta köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Peygamber Efendimiz, vahiy çerçevesinde hayatın hemen hemen her alanında düzenlemeler ve ıstılahlar gerçekleştirmiştir. Daha önceden de zikredildiği gibi burada yapmış olduğu ilk

⁵⁶ Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 1. Baskı, İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2012, s. 96-97.

⁵⁷ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, 7. Baskı, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 65.

düzenleme, Medine'nin Yesrib olarak adlandırılmasını yasaklayarak orayı Tâbe olarak isimlendirmesidir.⁵⁸ Daha sonrasında Mekke'den göç eden muhacirleri, Medine'nin yerli halkı olan ensar ile kardeş ilan etmiştir. Vatanlarını, ailelerini, mallarını terk etmek zorunda kalan muhacirler bunun psikolojik sıkıntısı üzerine bir de yeni yerleşmiş oldukları Medine'nin kültürüne ve iklimine uyum sağlamakta zorluk çekiyorlardı.⁵⁹ İşte Hz. Peygamber ensarı, muhacire kardeş ve her konuda yardımcı kılarak onların bu ve benzeri sıkıntıların üstesinden gelebilmelerini sağlamıştır. Hz. Peygamber, Mescid-i Nebi'nin arka tarafında bir yer tahsis ederek burada kimsesiz muhacirlerin yeme, içme, barınma vb. ihtiyaçlarını karşılamış hem de eğitim görmelerine olanak sağlamıştır. "Suffe" olarak adlandırılan bu kurum ayrıca din ve devlet işlerinin görüşüldüğü çok fonksiyonlu bir müessese görevini de üstlenmiştir. Bu kurumun bağlı bulunduğu Mescid-i Nebi ise İslâm medeniyetindeki mimari yapılanmanın anlaşılması açısından ehemmiyet arz etmektedir. Medine'nin tam ortasına inşa edilen bu mescit dinin, ibadetin, siyasi hâkimiyetin, devletin ve medeniyetin merkezi konumundaydı. İnsanlar bu merkezin etrafında dairesel bir yerleşim alanı oluşturdular ve şehrin imarı da bu merkezden hareketle yayılış göstermiş oldu.⁶⁰ Yeni bir devletin inşası için sırasıyla atılan bu adımlar Medine Sözleşmesi ile taçlanmış, bir arada yaşamanın kuralları sağlam temellere oturtulmuştur. İslam'ın ilk anayasası olma özelliğini taşıyan bu vesika, dışarıdan gelen saldırılara karşı Medine halkının beraberce hareket etmesini şart koşmuş, Yahudiler, gayri müslim Araplar ve Müslümanlar'ın hep birlikte barış ve güven ortamı içerisinde yaşamasına imkân sağlamıştır.

İslâm'dan önce var olan sosyal tabakalaşma yani hür, mevâli, köle ayrımı İslâmiyet'ten sonra da devam etmiş fakat kölelik hususuna düzenleme getirilerek kölelerin birtakım haklarının olduğu ve bunlara riayet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

---

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 285. Hz. Peygamber, Medine'ye Tabe ismini vererek şehre yeni gelen muhacirlerde, İslami hedefler doğrultusunda olumlu etkiler uyandırmak ve psikolojik açıdan toplumu bu değişime hazırlamak istemiştir. (Bk. Küçükeskici *Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı*, s. 77; Safa, Mustafa, *Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat*, Toplum Bilimleri Dergisi, Ocak-Haziran, 9 (17): 355-398, s. 357).

⁵⁹ Mekke iklimine alışkın olmayan muhacirler Medine'ye yerleştiklerinde oranın havası kendilerine ağır geldi, birçoğu veba ve humma hastalığına tutuldular. (Bk. Mustafa Safa, *Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat*, s. 360). Hz. Âişe de bu hususta babası Hz. Ebubekir ve Bilal Habeşi'nin humma hastalığına yakalandıklarını bize bildirmektedir. (Bk. Buhari, *Fedâilu'l-Medine*, 12).

⁶⁰ Bedr, *et-Tarih*, I, 248; Safa, *Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat*, s. 362.

Kölelere insanca muamele yapılması şart koşularak, köle azat etmek teşvik edilmiştir.⁶¹ Kölelikten kurtulmak isteyenlere mukatebe/anlaşma yapma izni verilmiş, onlara sadaka vererek yardımda bulunmak gerektiği⁶² ve hürriyetlerine kavuşabilmeleri için zekât verilmesi gerektiği ayetlerle tavsiye edilmiştir.⁶³ Hz. Peygamber yeni kurulan İslâm devletinin devlet başkanlığı görevini en iyi şekilde yürütmüştür. Medine sözleşmesi ile önce iç otoriteyi sağlamış daha sonra çevre kabilelerle saldırmazlık antlaşması imzalayarak⁶⁴ dışarıya karşı da otoriteyi muhafaza etmiştir. Hudeybiye Antlaşmasıyla Medine Devleti'nin siyasi üstünlüğünü Kureyşliler'e tescil ettirmiş, Mekke'nin Fethi sayesinde de bunu fiiliyata geçirmiştir. Hicaz bölgesinde siyasi üstünlüğün ele geçmesiyle birlikte çevredeki çeşitli krallara İslâm'a davet mektupları gönderilmiş ve İslâmiyet'in Medine dışarısında da yayılmasına zemin hazırlanmıştır.

Medine İslâm Devleti'nde, Müslümanlar arasında bir anlaşmazlık vârid olduğunda Kur'ân ve sünnete dayanılarak hüküm verilir, anlaşmazlık Yahudilerin kendi aralarında olduğu zaman da onların kendi mahkemelerinde kendi hukuklarına göre hüküm verilirdi. Fakat bu anlaşmazlık iki farklı etnik grup arasında çıkarsa Hz. Peygamber'e müracaat edilir ve O'nun verdiği hükme rıza gösterilirdi. İslâmiyet ile birlikte eğitime önem verilmeye başlanmış, Medine'de okuma-yazma bilenlerin sayısında artış meydana gelmiş, ilk eğitim müessesesi Mescid-i Nebi olmuştur. Hz. Peygamber burada vahyi insanlara ulaştırıyor, sahâbenin sormuş olduğu sorulara cevap veriyor bazen de va'z u nasihatte bulunuyordu. Sahâbe de Hz. Peygamber'den duyduklarını ve öğrendiklerini birbirlerine aktarıyorlardı. Böylelikle Medine'de eğitim, ilk eğitim kurumu olan Suffe başta olmak üzere küttab⁶⁵ ve dâru'l-kurrâlar'da⁶⁶

---

⁶¹ Bk. Müslim, *İtk*, 21; *Eymân*, 29; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 123-124. Bir müminin başka bir mümini öldürmesi halinde köle azat etmesi gerektiği (bk. Nisa Suresi 4/92), yeminini bozan kimseden yemin kefareti olarak (bk. Maide Suresi 5/89), zihâr yapan kimseden ise tekrar eşine dönebilme karşılığı olarak köle azat edilmesinin istenmesi (bk. Mücadele Suresi 58/3) gibi durumların hepsi köleliğin ortadan kaldırılması amacıyla yöneliktir. (Bk. *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu*/ bilim kurulu Mehmet Görmez, Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul; ed. Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı, Mahmut Demir, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2013, V, s. 345).

⁶² Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinizin -kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul edin. Allah'ın size verdiği maldan da onlara verin (bk. Nûr Suresi 24/33).

⁶³ Bk. Tevbe 9/60; Bakara 2/177.

⁶⁴ Bedr, *et-Tarih*, I, 222.

⁶⁵ Gayri müslim öğretmenlerin de görev yapmış olduğu, çocuklara okuma yazma öğrettikleri kuruma verilen addır. (Bk. Ahmet Çelebi, *İslâmda Eğitim ve Öğretim Tarihi* (çev. Ali Yardım), İstanbul, 1976, s. 35).

gerçekleştiriliyordu. Cahiliye Arap toplumunda yaygın olan şiir, İslamiyet'ten sonra da önemini korumuş fakat konuları değişerek dinî bir çerçeveye bürünmüştür. Dinin hoş görmediği içki, kadın ve şehvete dayalı konular terk edilerek bunların yerini Kur'an-ı Kerim'in üslubu, ahlakî mesajları ve cennet-cehennem tasvirleri almıştır.

Hız. Peygamber döneminde iktisadî hayat ziraat, hayvancılık ve ticarete dayalıydı. Bununla birlikte seriyye ve gazveler sonucu elde edilen ganimetler de ekonomiye katkı sağlamaktaydı. Fakat ganimetlerden elde edilen gelir yine savaflara harcıandığı ya da ihtiyaç sahiplerine verildiği için ekonomi üzerinde çok fazla etkili olmamıştır. Halkın temel besini hurma, Peygamber sonrası dönemde etkinliğini daha da artırmış, bazı muhacirler arazi satın alarak hurma yetiştirmişlerdir. Bunun yanında hurma bahçelerinin ortalarına arpa ekerek arpa zirâati de yapmışlardır. Medine'nin diğer bir gelir kaynağı da hayvancılık olmuş, savaş ve yolculuk için at yetiştirilirken tarla bahçe işleri için katır ve eşek kullanılmıştır.⁶⁷ İslâmiyet ile birlikte ticari hayat da farklı bir boyut kazanmış faiz ve rüşvet yasaklanarak alışverişin kuralları belirlenmiş, ticareti canlandırmak için yeni bir pazar yeri tahsis edilmiş⁶⁸ ve bu pazar bizzat Hız. Peygamber tarafından denetlenmiştir.

İslâmla birlikte Medine'de aile hayatı değişkenlik göstererek dinî bir boyut kazanmıştır. Evlilik müessesesi Kur'ân'ın ayetlerine göre düzenlenmiş, çok erkekle evlilik yasaklanarak çok kadınla evlenme durumunda bu sayı dörtle sınırlandırılmıştır. Kadınlar arasında adaletli davranmamaktan korkulması durumunda ise tek eşle evlilik daha uygun görülmüştür.⁶⁹ Belirli bir yakınlığı olan kadınlarla nikâhlanmak yasaklanmış,⁷⁰ aile birliğinin ve ahlakın korunması için zinadan uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.⁷¹

---

⁶⁶ Hız. Peygamber, Suffe'nin artık ihtiyacı karşılayamaz hale gelmesiyle buradaki yığılmanın önüne geçmek amacıyla şehrin çeşitli yerlerinde ilkokul mertebesinde "dâru'l-kurra" adıyla Kur'an öğrenimine mahsus okullar açmıştır. (Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 636)

⁶⁷ Bedr, *et-Tarih*, I, 108.

⁶⁸ Semhûdi, *Vefa*, II, 256.

⁶⁹ Bk. Nisa Sûresi 4/3.

⁷⁰ "Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." Nisa 4/20.

⁷¹ Nûr 24/3,26.

Cahiliye döneminde, putperest Araplar arasında hac, umre, kurban gibi ibadetlerin varlığından bahsedilmişti. İslâmiyet ile birlikte bu ve benzeri ibadetler şirkten arındırılarak tevhid inancı çerçevesinde düzenlenmiştir. Yahudiler arasında var olduğu bilinen oruç ibadeti ıslah edilmiş, yılda bir ay olmak üzere Ramazan orucu farz kılınarak vakti ve şartları belirlenmiştir.⁷² Aynı şekilde putperest Araplar ve Yahudiler tarafından daha önceden bilinen ve önem verilen umre ve hac ibadeti şirkten arındırılarak, gücü yeten her Müslümana farz kılınmıştır.⁷³ İslâm'ın şartlarını belirleyerek Medine'de farz kıldığı, müşrik Araplar arasında rastlanmayan fakat Yahudiler'de varlığından haberdar olduğumuz⁷⁴ bir diğer ibadet de zekat ibadetidir. İslâm dini, zekâtı farz kılarak toplumda maddi açıdan zıt kutupların oluşmasının önüne geçmiş sosyal yardımlaşma ve dayanışma olgusunu pekiştirmiştir.

Velhâsıl, Medine dönemi, dinin teoriden pratiğe dönüştüğü, halkın ümmet ve millet olma bilincine vardığı bir dönemdir.⁷⁵ Mekke'de tevhid ilkeleri dairesinde temeli atılan İslam inşası, Medine'de ibadetlerle donatılarak, birtakım düzenlemelerle bina haline getirilmiştir. İslam, sadece ibadet alanında değil hayatın tüm alanını kapsayacak şekilde ferdiyetten çok toplumsallığı önemseyen düzenlemeler ve değişiklikler ortaya koymuştur.

C. MEDİNE'NİN HAREM İLAN EDİLMESİ

Hz. Peygamber, yeni bir toplumun inşasına -dışarıdan basit belki de önemsiz sayılabilecek bir değişim olarak görünen fakat en köklü değişimin bilinçaltında başladığı zihinlerde- Yesrib adının Medine olarak değiştirilmesini istemekle başlamıştır. Hicretten önce Hz. Peygamber, *"Bana hicret yurdunuz, iki siyah karalığın arasında hurmalık bir arazi gösterildi. Orasını önce Yemâme veya Hicr zannettim. Bir de baktım ki o Yesrib şehridir."*⁷⁶ diyerek Yesrib ismine vurgu yapmış; daha sonrasında da *"Ben bir karyeye (köye) hicretle emr olundum ki o, dünyadaki bütün karyelere üstün gelir. O karyeye Yesrib derler. O, Medine'dir. Medine, demirci körüğünün demirin kirini*

⁷² Bakara Sûresi 2/183-184.

⁷³ Âli İmran 3/97, Hac 2/27.

⁷⁴ *Bir zamanlar biz İsrâiloğulları'ndan, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz* (Bakara 2/83). Ayrıca bk. Mâide 5/12.

⁷⁵ Safa, *Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dinî Hayat*, s. 388.

⁷⁶ Buhari, *Menâkibu'l-Ensâr*, 36, 44; Müslim, *Rüya*, 20.

giderdiği gibi bütün pis şeyleri dışarı atar, giderir.”⁷⁷ diyerek hicret mekanına verilecek yeni isme -Medine’ye- işaret etmiştir. Daha sonrasında da sınırlarını belirleyerek burayı “Harem Bölge” ilan etmiştir. Peyderpey olarak gerçekleşen bu değişiklikler toplumsal hayatı etkileyerek, bedevîlikten medenîliğe geçişin ilk adımlarını oluşturmuştur.

Hz. Peygamber hicretin ardından, “*Şüphesiz İbrahim Peygamber Mekke’yi harem kılmış ve orada yaşayanlara dua etmiştir. İbrahim Peygamberin Mekke’yi harem kılışı gibi, ben de Medine’yi harem kıldım.*”⁷⁸ *Medine’nin şuradan şuraya kadar olan mahalli haremdir. Bu sahanın ağacı kesilmez, burada bidat çıkarılmaz. Kim bu harem sahasında bir bidat çıkarırsa Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti o kimse üzerine olsun*”⁷⁹ “*Şüphesiz ki İbrahîm Mekke’yi harem kılmıştır. Ben de Medine’nin iki taşığı arasını haram kıldım. Onun ağacı kesilmez, avı da avlanmaz.*”⁸⁰ buyurarak yeni kurulacak olan devletin sınırlarını ve kurallarını belirlemiştir. Hz. Peygamber’in şuradan şuraya kadar olan kısım diye belirttiği saha, aynı bâbda gelen Hz. Ali’nin rivayetinde “Medine, Âir Dağı ile şurası⁸¹ arasına kadar harem bölgedir” şeklinde geçmekte ve harem olan saha kısmen açıklığa kavuşmakta, Müslim rivayetinde geçen “Medine, Âir ile Sevr⁸² arası (olmak üzere) haremdir”⁸³ ifadesi harem sahanın sınırlarını açık bir şekilde ortaya çıkarmasına rağmen bu konuda birtakım ihtilaflar bulunmaktadır. Sevr’in Medine’de bulunmadığını söyleyenlere⁸⁴ Kâdı İyâz: Medine’de böyle bir dağın bulunmadığını söylemenin manası yoktur çünkü bu dağ herkes tarafından bilinmektedir, diyerek karşı çıkmıştır. Muhibbuddîn et-Taberî ise bu konuda şöyle demiştir: Güvenilir bir alim olan Ebû Muhammed Abdusselâm-ı Basrî haber verdi ki Uhud’un arkasında kalan küçük bir dağ varmış bu dağa Sevr derlermiş Ebû Muhammed bunu, o yerleri

⁷⁷ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 2.

⁷⁸ Buhari, *Büyû*, 53; Müslim, *Hacc*, 454.

⁷⁹ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 1.

⁸⁰ Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 458.

⁸¹ Her ne kadar şurası ifadesindeki yerin Uhud dağı olduğu söylenmişse de (bk.: Kastallânî, Şehabüddin Ahmed b. Muhammed el-Hatîb, *İrşâdü’s-Sârî li şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (I-X), 6. Baskı, Bulak, 1304, III, s. 328-329) Müslim rivayetinden şurası diye ifade edilen yerin Sevr olduğu anlaşılmaktadır.

⁸² Âir ile Sevr, Medine yakınlarında bulunan iki dağdır. Âir Dağı Medine’nin güneyinde ve yaklaşık iki saatlik mesafede bulunmaktadır. Büyük bir dağdır. Sevr ise Uhud’un kuzeyinde kızıl renkte küçük bir dağdır. Bu iki dağ Medine’nin kuzey ve güneyden harem sınırlarını belirlemektedir.

⁸³ Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 467.

⁸⁴ Mus’ab-ı Zübeyri ile Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Medine’de Âir ile Sevr adında iki dağın bulunmadığını söyleyerek muttefekun aleyh hadise muhalefet etmişlerdir. Mus’ab, Âir’in Mekke’de olduğunu söylemiş, Ebu Ubeyd ise rivayetinin bu kısmının (Âir’den Sevr’e kadar) Iraklılar’a ait olduğunu, Medineliler’in Sevr adında bir dağdan haberdar olmadıklarını bu dağın Mekke’de bulunduğunu iddia etmiştir (bk. Semhûdi, *Vefâ*, I, 93). Bu konu hakkındaki fikri sebebiyle ağır eleştirilere maruz kalmıştır.

bilen birçok Arap kabilesine tekrar tekrar sormuş, hepsi bu dağın Sevr isimli dağ olduğunu söylemişler. Ebû Muhammed: Bu suretle anlaşılmalıdır ki hadislerde geçen Sevr ifadesi doğrudur. Bazı alimlerin bundan haberdar olmaması, meşhur olmadığı veya onların araştırma yapmamaları sebebiyledir, demiştir.⁸⁵

Hz. Peygamber Medine'yi haremleştirdikten sonra Kab b. Mâlik'i bu hudutları işaretlemesi için görevlendirmiştir. Kab b. Mâlik der ki: Rasulullah (s.a.v) Medine'nin harem sınırlarını göstermek üzere yüksek noktalara birtakım işaretler bırakmam için beni görevlendirdi. Ben bu işaretleri Zatülceyş, Müşeyrib, Mahid tepeleri ile Hufeyya, Uşeyra ve Teym tepeleri üzerine bıraktım. Böylelikle Medine Devleti'nin sınırları açıkça belirlenmiş oldu.⁸⁶

Medîne haremî içinde ağaç kesmek, bidat çıkarmak⁸⁷, avlanmak⁸⁸ yasaklanmış; orada günah işleyen kişi lanetlenerek farz veya nafîle hiçbir ibadetinin kabul olmayacağı⁸⁹ şeklindeki tehdidin hedefi haline gelmiştir. Yine Medine sınırları içerisinde ağaç kesen veya avlanan kişinin cezalandırılacağına dair rivayette⁹⁰ ceza olarak o kişinin üzerindeki eşyalarının alınacağı bildirilmiştir. Kâdı İyâz, bu şekilde cezalandırmanın sahâbeden sonra yalnızca İmam Şafî'nin eski görüşü olduğunu ve cumhur ulemâya muhalefet ettiğini söylemiştir.⁹¹ Nevevî'ye göre bu rivayet her ne kadar İmam Şafî'nin eski görüşüne delalet etmekteyse de sünnet İmam Şafî ile beraber olunca onun bütün ulemâya muhalefetinin bir zararı yoktur, tercih edilen kavil İmam Şafî'nin eski kavlidir. Çünkü bu mevzuda hadis sabit olmuştur, hadisin kabulünü engelleyecek herhangi bir delil de bulunmamaktadır. Bu durumda herhangi bir şekilde Medine'de avlanan veya oranın otunu koparan kişi, üzerindeki eşyaların alınmasıyla cezalandırılır. Sahâbeden Sa'd b. Ebi Vakkas ve bazı kimseler de bu görüştedirler.⁹² Bu

⁸⁵ Semhûdî, *Vefâ*, I, 95.

⁸⁶ Semhûdî, *Vefâ*, I, 97.

⁸⁷ Buhari, *Fedâilu'l-Medîne*, 1.

⁸⁸ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 458.

⁸⁹ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 467, 469.

⁹⁰ *Sa'd bineğine binerek Akik'deki köşküne gitmiş, orada ağaç kesen veya yapraklarını silken bir köle görmüş ve onu soymuş. Sa'd döndüğü zaman kölenin sahipleri onun yanına gelerek, kölelerinden aldığı şeyleri ona veya kendilerine geri vermesi konusunda konuşmuşlar. Sa'd: "Ben Rasulullah'ın ganimetin dışında bahşettiği birşeyi geri çevirmekten Allah'a sığınırım" diyerek aldığı şeyleri onlara iade etmekten çekinmiştir* (bk. Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 462).

⁹¹ Kâdı İyâz, *İkmalü'l-mu'lim*, IV, s. 485.

⁹² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhac fî şerhi Sahih-i Müslim b. el-Haccac*, Müessesetü Kurtuba, 1994, IX, s. 196-197.

konuda ulema, eğer İmam Şafî'nin görüşü ile amel edilecek olursa ceza iki farklı şekilde uygulanabilir demiştir. Birinci görüşe göre Medine haremî içerisinde avlanmak veya ağaç kesmek Mekke'nin haremîndeki suçlar gibi değerlendirilerek o şekilde cezalandırılır. İkinci görüşe göre ise bu suçu işleyen kişinin üzerindeki eşyası alınır. Kişinin üzerindeki eşyanın alınması konusunda da görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bir görüşe göre kişinin sadece üzerindeki elbisenin alınması gerektiği savunulurken cumhûrun tercih ettiği diğer bir görüşe göre kişiden alınacak şeyler öldürülen kafir bir kimsenin üzerinden alınacak şeyler ile aynı mesabededir. Yani yanında at, silah, para nevînden ne varsa hepsi alınır. Alınan şeylerin nereye harcanacağı hususunda da ulemâ tarafından üç farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu kavillerin en sahih olanına göre alınan şeyler alan kişiye ait olur. İkinci kavle göre alınan şeyler Medine halkından fakir olanlara, üçüncü kavle göre ise beytü'l-mâl'e verilir. Ulemâ, av öldürülsün veya öldürülmesin sadece avlanmakla kişinin üzerinden elbiselerinin alınacağına kanaat getirmiştir.⁹³

Kâdı İyâz, Medîne'nin harem sahası içerisinde ot koparan kişin lanetleneyeceği rivayetinden⁹⁴ hareketle buranın haremî içerisinde suç işleyen için ağır bir tehdit bulunduğunu, ulemâ tarafından da bu suçların büyük günahlardan sayılacağını söylemiştir.⁹⁵ Çünkü lanetleme ancak büyük günahlar karşısında yapılır.

İmam Şafî, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve Zührî'ye göre Medine'nin harem sınırları vardır, ağacı kesilmez, otu koparılmaz, avı avlanmaz. Fakat bu suçlardan dolayı da ceza gerekmez. Bu ulemâyâ göre Medine'de ağaç kesen veya avını avlayan kimsenin üzerindikileri almak helal değildir. İmam Şafî, eski görüşünde bunun helal olduğunu söylerken yeni görüşünde helal olmadığına kanaat getirmiştir. İmam Mâlik'e Sidr ağacının kesilip kesilmeyeceği hususu sorulunca o, Sidr'in kesilmesinin Medine'yi ıssız ve yeşilliksiz bırakacağından, bu sebepten ötürü oraya hicret edenlerin Medine'ye alışmakta güçlük çekmemesi dolayısıyla yasaklandığı cevabını vermiştir. İbn Hazm'a göre Medine'nin haremî dahilinde ağaç kesen bir kimseyi soymak ve avret mahallini örten elbisesi dışında bütün eşyasını almak helaldir. Sevrî, Abdullah b. Mübarek, İmâm-ı Azâm, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre Medine şehrinin haremî yoktur. Oranın

⁹³ Nevevî, *Minhâc*, IX, 197.

⁹⁴ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 464.

⁹⁵ Kâdı İyâz, *İkmalü'l-mu'lim*, IV, s. 486.

avını avlamak ve ağacını kesmek caizdir. Bu âlimler, bu çerçevedeki hadisleri Medine'nin süsünün bozulmaması için ağacının kesilmemesi ve oraya göç eden muhacirlerin orayı beğenip kolayca alışmaları şeklinde yorumlamışlardır. Bu görüşlerine de Medine'nin ziyneti olan yüksek evlerin yıkılmasının yasaklanması rivayetini⁹⁶ delil getirmişlerdir.⁹⁷

Tahâvî, Medine'nin haremi olmadığına Hz. Enes'den rivayet edilen şu hadisi delil göstermiştir: *“Ebû Talha'nın Ümmü Süleym'den Ebû Umeyr isminde bir oğlu vardır. Rasûlullah (s.a.v) bu çocuğa takılırdı. Çocuğun bir kuşu vardı. Bir defasında Rasûlullah (s.a.v) eve girdiğinde Ebû Umeyr'i üzgün gördü ve Ebû Umeyr'e ne oldu? diye sordu. Kuşu öldü ya Rasûlallah dediler. Resûlullah (s.a.v) çocuğa: Ya Ebâ Umeyr! Kuş ne yaptı? dedi.”* Bu olay Medine'de gerçekleşmiştir. Eğer ki Medine'nin haremi Mekke haremi hükmünde olsaydı Hz. Peygamber Ebû Umeyr'in kuşu hapsedip onunla oynamasına izin vermezdi.⁹⁸

Ebû Nuaym'ın Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in ehlinin vahşi bir hayvan besledikleri Rasûlullah evden çıktığı zaman hayvanın kendi etrafında zıplayarak oynadığı, O'nun geldiğini hissettiği zaman köşesine çekilerek gizlendiği bildirilmektedir. Bu vakîâ Medine'nin haremi içerisinde gerçekleşmiştir. Binâenaleyh bu rivayet de Medine hareminin Mekke haremi gibi olmadığına delil olarak gösterilmektedir.

Tahâvî'nin rivayet ettiği Seleme b. Ekvâ hadisinde Seleme'nin av vurarak Hz. Peygamber'e etinden hediye getirdiği bildirilmektedir. Bir defasında uzun bir süre Rasûlullah'ın yanına gelmemiş, uğradığı zaman Hz. Peygamber bunun sebebini sormuş. Seleme ise yakın yerlerde av bulamadığını ve bu sebeple uzaklara gitmek zorunda kaldığını söyleyince Hz. Peygamber: *“Akîk'te avlansaydın ava giderken seni yolcu eder, geldiğin zaman da seni karşılardım. Çünkü ben Akîk'i severim.”* buyurmuşlardır. Bu hadis Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin av yerini gösterdiğini dolayısıyla Medine'de avlanmanın hükmünün Mekke'de avlanmak gibi olmadığını, Medine'de

⁹⁶ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr, Âlemu'l-Kütüb*, 1994, IV, s. 194.

⁹⁷ Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1967, c. 7, s. 161.

⁹⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, IV, 195.

avlanmanın caiz olduğunu göstermektedir.⁹⁹ Tahâvî, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Akîk'deki köşkünün etrafında ağaç kesen bir köleyi soyup, eşyalarını geri vermemesi hâdisesini o zamana hasrederek, o zamanlar mal konusunda isyan eden kimselere ceza verildiğini söylemiştir.¹⁰⁰

İslâm'ın Medîne'de aktif bir şekilde etkinliğini gerçekleştirmesi, İslâm Devleti'nin temellerinin burada atılması ve Hz. Peygamber'in de risâletinin on yılını burada geçirmiş olması o zamandan bu zamana kadar burayı önemli bir şehir konumuna getirmiştir. Ezcümle Medîne'nin Hz. Peygamber tarafından harem kılınması, bu haremlığın Mekke şehrinin haremi gibi sayılıp sayılamayacağı veya bu harem sahası içerisinde işlenen suçların cezasının ne şekilde olacağını tartışılması şeklinde vukû bulan ihtilaflar, temelde bu şehrin yüceliğine ve faziletine binâendir. Hz. Peygamber'in Medîne'yi harem sahası kılması,¹⁰¹ orada şerli insanların barınmayacağını söylemesi,¹⁰² oranın etrafının boş ve ıssız bırakılmasını hoş görmemesi,¹⁰³ Medîne halkına kötülük yapmak isteyenlerin tuzun su içerisinde erimesi gibi eriyeceğini haber vermesi¹⁰⁴ şeklindeki rivayetleri en nihayetinde bu şehrin üstünlüğüne ve önemine delalet etmektedir.

---

⁹⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, IV, 195.

¹⁰⁰ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, IV, 196.

¹⁰¹ Buhârî, *Fedâilu'l-Medîne*, 1.

¹⁰² Buhârî, *Fedâilu'l-Medîne*, 2.

¹⁰³ Buhârî, *Fedâilu'l-Medîne*, 12.

¹⁰⁴ Buhârî, *Fedâilu'l-Medîne*, 7.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİNE İLE İLGİLİ GAYB VE FİTEN HADİSLERİ

I. GAYB VE FİTEN

Fiten hadislerinin geleceğe yönelik haberler içermesi, gayb kavramının ve geleceğe yönelik gaybî rivayetlerin üzerinde durmayı gerektirmektedir. Gayb ve fiten kelimelerinin sözlük ve terim anlamları ele alındıktan sonra fitne kelimesinin Kur'ân-ı Kerim ve hadislerdeki kullanım şekilleri açıklanarak fitnelerin zuhuru ve fitnelere karşı takınılacak tavır hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Hz. Peygamber'in gayb bilgisi ve Kur'ân dışındaki gaybı bilip bilemeyeceği meselesi de değerlendirilmeye çalışılacaktır.

A. GAYB

Arapça bir kelime olan gayb, sözlükte gizli kalmak, görünmemek ve kaybolmak manalarına gelir. İslam âlimlerince gaybın çeşitli şekillerde tanımı yapılmıştır. Genel kabul gören tanıma göre gayb, “beş duyu ile idrak edilemeyen ve zorunlu rasyonel bilgilerle bilinemeyip, ancak peygamberlerin verdikleri haberlerle bilinebilecek, bilgisi Allah'a ait olan bir alandır.”¹⁰⁵ Dolayısıyla gayb, insanın kalbiyle hissedebildiği fakat göremediği, gerek duyular gerek zihnî olarak hakkında yakîn bilgiye ulaşamadığı şeylerdir.¹⁰⁶ Ayrıca İslam âlimleri gayb kelimesini “bilinmezler ve görülmezler alemi” için kullanmışlardır. Bu sebeple âlemi, şehâdet âlemi ve gayb âlemi olmak üzere ikiye ayırarak gözle görülebilen ve duyularla idrak edilebilen âleme şehâdet âlemi, gözle görülemeyen ve duyularla idrak edilemeyen fizik ötesi âleme de gayb âlemi demişlerdir.¹⁰⁷ Gaybın ne anlama geldiği, mahiyetinin ne olduğu, hangi bilgilerin gayb kapsamında değerlendirileceği, bu bilgiyi kimlerin bilip kimlerin bilemeyeceği gibi meseleler geçmişten günümüze tartışılmalıdır.

Elmalılı Hamdi Yazır, gaybı “duygu ve ilimde veya varlık âleminde hâzır olmayan” şeklinde tanımlayarak, birçok şeyin varlık âleminde hâzır olduğu halde birbirlerine gaib olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸ Bununla birlikte gâibi “gâib sana görünmez seni de görmez olandır”, gaybı ise “gayb ise görünmez fakat görür olandır” şeklinde

¹⁰⁵ Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el- İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribî'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Encilu fi Mısır, 1970, “غيب” maddesi, s. 552.

¹⁰⁶ Hâlis Albayrak, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul, 1993.

¹⁰⁷ Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Ankara, Fecr Yayınları, 2011, s. 121-122.

¹⁰⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sad. İsmail Karaçam vd.) (1-10), İstanbul: Azim Dağıtım 1992, c. 8, s. 386

tanımlayarak bu iki kelime arasındaki mahiyet farklılığını belirtmiştir.¹⁰⁹ Yani birinin açıkça bildiği bir meselenin başkasının nezdinde meçhul veya gâib olabileceğini söyleyerek bu şekildeki gaybı mukayyed (izafi) gayb olarak tanımlamış ve Allah için mutlak yahut izafi kesinlikle hiçbir şekilde bir gaybın söz konusu olamayacağını belirtmiştir.¹¹⁰

Gaybı mutlak ve mukayyed (izafi) gayb olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Mutlak gayb, kıyamet, ahiret alemi ve öteki dünyaya ait birtakım olaylardır. Bu türdeki gaybın bilgisine Allah'tan başkasının ulaşması mümkün değildir.¹¹¹ Mukayyed gayb ise insanların bazılarının bildiği gördüğü halde diğerlerinin bizzat o olaya şahit olmamasıdır. Bu bilgi, kabiliyet, şartlar, çevre ve imkân farklılıklarından ötürü insanların bazıları tarafından bilinirken bazıları tarafından bilinemeyebilir. Bu nedenle de izafi gayb olarak nitelendirilmiştir. Mesela bilim ve teknolojinin ilerlemesi sonucu, insanların daha önceden bilemedikleri şeylerin bilgisine ulaşmaları mukayyed gayb çerçevesinde değerlendirilmektedir. İnsanların bu bilgiye ulaşmaları sınırlı akılları ile olacağından sınırsız olan Allah'ın bilgisine -mutlak bilgiye-insanın sınırlı aklıyla tam olarak ulaşması mümkün değildir.

İşte bu sebeptendir ki mutlak gaybın sınırlarını belirlemek nereden başlayıp nerde bittiğini tespit etmek söz konusu değildir. Beşerin bilgisinin nereye kadar ulaşacağı konusu da şu an için gayb alanına dahildir. O halde insana düşen Kur'ân-ı Kerim'in "*Hiç düşünmez misiniz, akletmez misiniz, tefekkür etmez misiniz?*" ayetleri gereğince hareket ederek tüm imkanlarıyla bilinmeyenleri araştırmak, anlamak için zihin kapasitesini zorlamaktır. Zaten bilinmezleri merak edip, araştırma meylî insanda fitrîdir.

İslâm inanç esaslarından olan Allah'a, meleklere, kaza ve kadere, ahirete imân beraberinde gayba imânı da gerektirmektedir. Çünkü bu inanç esaslarının her biri mümin kişinin görmediği, muğlak bir alanda kalan ve inanmak zorunda olduğu gaybî

---

¹⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, s. 167.

¹¹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 8, s. 386-387.

¹¹¹ Kur'ân-ı Kerim'de gaybı Allah'tan başkasının bilemeyeceği hususunda birçok ayet-i kerime vardır. Bu ayetler insanın sınırlı bir bilgisinin olduğunu ve sonsuz ilim sahibinin ancak Allah Teala olduğunu ifade etmekte ve mutlak gayb alanına vurgu yapmaktadır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:
- *Gayb'ın anahtarları Allah'ındır. Gaybı O'ndan başkası bilemez* (Âl-i İmran 3/179).
- *De ki; yerdeki ve göktekiler gaybı bilmez. Onu ancak Allah bilir* (Neml 27/ 65).
- *Ey Allah'ım, gaybların bilicisi ancak sensin* (Mâide 5/109).
- *De ki; gayb ancak Allah'a aittir* (Yunus 10/20).

bir bilgidir. Aslında en başta Allah'a imân eden kişi bununla birlikte gayba da imân etmiş olmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de gaybla ilgili ayetlerde Allah'a isyan etmekten sakınan kişilerin özellikleri sıralanırken onların ilk olarak gayba imân ettikleri belirtilmiş,¹¹² görmedikleri halde Allah'a iman edip, emirlerine isyan etmekten kaçınan, peygamberine yardım eden, görmedikleri cennet ve cehenneme inanıp cennete girmek için ilahi buyruklara itaat eden, cehenneme girmemek için ilâhi yasaklara uyan kişiler övülmüş¹¹³ Allah'a, peygamberine, indirdiği Kur'ân'a ve önceki ilahî kitaplara imân etmek emredilmiş; Allah'ı, melekleri, ilâhî kitapları ve âhireti inkâr edenler tam bir sapık olarak vasıflanmış¹¹⁴ ve imân edenlerin hayırlı bir iş yaptıkları belirtilmiştir.¹¹⁵ Sonuç olarak bu tür mutlak gayb alanına giren hususlar, imânın bir konusu olarak kabul edilmiştir.

1. Kur'ân'da Gayb Kavramının Kullanımı

Gayb kelimesi, Kur'ân'da türevleri ile birlikte altmış yerde zikredilmektedir. Sadece bir yerde fiil olarak "lâ yeğteb" şeklinde, diğerlerinde ise isim ve sıfat olarak geçmektedir. 48 yerde 'el-ğayb', 1 yerde 'ğaybihi', 4 yerde 'el-ğuyûb', 1 yerde 'ğâibet', 3 yerde 'ğâibîn' ve 2 yerde 'ğayâbe' şeklinde geçmekte olup kullanıldığı yere göre farklı manalar içermektedir.¹¹⁶ İbnu'l Cevzî, bazı müfessirlerin Kur'ân'da geçen gayb kelimesinin on bir farklı anlamını zikrettiklerinden bahseder ve kendi eserindeki tasnifinde bunların sadece on tanesine yer verir.¹¹⁷ İbnu'l-Cevzî'nin sınıflandırmasına göre gayb kelimesi Kur'ân'da Allah¹¹⁸, vahiy¹¹⁹, kaderle alakalı olaylar¹²⁰, zan¹²¹, yağmur¹²², Hz. Süleyman'ın ölümü¹²³, levh-i mahfuz¹²⁴, kocanın karısının yanında

¹¹² Bakara 2/2-4,285.

¹¹³ Enbiyâ 21/9, Hadîd 57/25, Meryem 19/61.

¹¹⁴ Nisâ 4/136.

¹¹⁵ Bakara 2/177.

¹¹⁶ Muhammed Fuad Abdulbâki, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm bi hâşiyeti'l-mushafü's-şerîf*, Kâhire, Dâru'l-Hadis, 1988, "g-y-b" maddesi, s. 507.

¹¹⁷ İbnu'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, (nşr. Muhammed Abdulkerim Kazım Razi), Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984, s. 456-458.

¹¹⁸ Bakara 2/3.

¹¹⁹ Tekvîr 81/24.

¹²⁰ A'râf 7/188.

¹²¹ Kehf 18/22; Sebe 34/53.

¹²² En'âm 6/59.

¹²³ Sebe 34/14.

¹²⁴ Meryem 19/78; Tûr 52/41.

olmama halî¹²⁵, azabın inme vakti¹²⁶ ve kuyunun dibi¹²⁷ gibi değişik anlamlara gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen gayb kelimelerinin muhtevâsı tetkik edildiği zaman ayetleri iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Birinci kısımda Allah Teâla için herhangi gaybın söz konusu olamayacağı, peygamberler ve diğer mahlûkat (cinler ve melekler) da dahil olmak üzere hiç kimsenin gaybı bilemeyeceği, göklerde ve yerde olan gaybı bilmenin sadece kendisine ait olduğunu izâh eden ve bu minvâlde zikredilen ayetler yer almaktadır.¹²⁸ İkinci kısımda ise Allah'ın, peygamberlerinden dilediğine gaybtan dilediği kadar bildireceğini haber veren ayetler yer almaktadır.¹²⁹

2. Hadislerde Gayb Kavramının Kullanımı

Kur'ân-ı Kerim'de altmış yerde gayb kavramının kullanılmasına karşın, temel hadis kaynakları incelendiği zaman¹³⁰ gayb kelimesinin sadece birkaç yerde geçtiği görülmektedir. Bunların dördü İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda üçü Buhârî'nin *Sahîh*'inde, bir tanesi ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde olmak üzere toplam sekiz yerde geçmektedir. Hadislerde gayb kavramının muhtevâsı ele alındığı zaman bu kullanımların çoğunun gaybın "gizli kalma, görünmeme, yok olma, hazır bulunmama" gibi sözlük anlamlarına delâlet ettiği görülmektedir. Sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* inde "غيب لا يعلمه الا الله" şeklinde, bilgisi ancak Allah'a ait olan manasında terim anlamıyla kullanılmaktadır. Ezcümle gayb kavramı Kur'ân-ı Kerim'de daha çok terim anlamı ile kullanılmışken, hadislerde ise daha çok sözlük anlamına vurgu yapılarak kullanılmıştır denebilir.

---

¹²⁵ Nisâ 4/34; Yûsuf 12/52.

¹²⁶ Cin 72/26.

¹²⁷ Yûsuf 12/10.

¹²⁸ Bk.: Bakara 2/33; En'âm 6/50, 59, 73; Tevbe 9/94, 105; Yûnus 10/20; Hûd 11/31, 123; er-Ra'd 13/9; Nahl 16/77; Kehf 18/26; Mü'minûn 23/92; Neml 27/65; Secde 32/6; Fâtır 35/38; Zümer 39/46; Hucurât 49/18; Haşr 59/22; Cum'a 62/8; Teğâbün 64/18.

¹²⁹ Âl-i İmrân 3/179; Cin 72/ 26-27.

¹³⁰ Burada bahsedilen temel hadis kaynaklarından kasıt Kütüb-i Tis'a olarak bilinen hadis eserleridir.

B. FİTNE-FİTEN

Fiten, fitne kelimesinin çoğuludur. Fitne, sözlükte altın ve gümüş gibi madenleri ateşte eritme,¹³¹ derisini daha kolay yüzebilmek için kurbanı sıcak kuma gömme, pusu kurarak yol kesme, sınama, bela ile deneme, imtihan etme anlamlarına gelen “f-t-n” kökünden türetilmiştir.¹³² Bu sebeptendir ki insanı deneyip günah işlemesine sebep olduğu için şeytana, insanın gönlünü kolayca çalabildiği için kadına ve insana hile yapıp zarar verdiği için hırsıza fettân denilmiş; yine bu sınama anlamından dolayı insanın hırsını kamçılıyıp günah işlemesine sebep olduğu için altın ve gümüşe “iki fettân”, insanları zor bir sorgudan geçirecek olan Münker ve Nekir’e de “kabrin iki fettâni” adı verilmiştir.¹³³ Ayrıca inanç uğruna çekilen işkencelere de fitne denilmektedir.¹³⁴ Kelime, Kur’ân-ı Kerîm’de ateşe atılma, ateşle azap etme anlamlarında da kullanılmaktadır.¹³⁵

Fitne denilince yaygın kullanımdan dolayı aklımıza ilk olarak her türlü kargaşa, iç karışıklık, savaş gibi olumsuz sonuçlar doğuran olaylar gelse de sınama manasını düşündüğümüzde hem olumlu hem de olumsuz sonuç doğuran olaylar için fitne kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.¹³⁶ Hz. Ömer’in fitnelerden Allah’a sığınan bir kişiyi gördüğünde: “Allah’ın sana evlat ve mal vermesini istemiyor musun?” demesi yine fitne kelimesinin, hem olumlu hem de olumsuz yanını ifade eden bir kelime olduğuna işaret etmektedir.¹³⁷ İbn Manzûr, Kur’an-ı Kerim’de de bu şekildeki kullanıma rastlanıldığını¹³⁸ ve fitnenin sadece olumsuz olaylar için kullanımının daha sonraki dönemlere ait olduğunu vurgulamaktadır.¹³⁹ Fitne kelimesi çoğul haliyle “fiten”

¹³¹ Bu anlamıyla bağlantılı olarak kuyumcu için aynı kökten gelen fettân kullanılır. (Bk. Lisânu’l-Arab, c. 5, “f-t-n” maddesi, 3344.)

¹³² İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab*, Daru’l-Meârif, t.y, c. 5, “f-t-n” maddesi, s. 3344.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, II, 173; İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “f-t-n” maddesi

¹³⁴ Bk. el-Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu’l-Osmâniyye*, (thk. Abdullah Muhammed Harun), Mısır, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1955, s. 29, 30, 32, 40.

¹³⁵ Bk. Zâriyât 51/13.

¹³⁶ Ebû’l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcanî, *Mucemü’t-Tarifât*, (thk. Muhammed Sıddık Mînşavi) Kahire, Daru’l-Fazile, 2004, s.138.

¹³⁷ İbnü’l-Esîr, Ebü’s-Saadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed, *en-Nihâye fi garibi’l-hadis ve’l-eser*, Mektebetü’l-İslamiyye (I-V), Kahire, 1965, III, 411.

¹³⁸ “Mal ve çocuklarınızın sizin için birer fitne (imtihan) olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin” (Enfal 8/28).

¹³⁹ İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “f-t-n” maddesi

şeklinde kullanıldığı zaman olumsuz anlamlar ifade etmekte ve türlü kargaşa, günah, küfür, fısık u fücür, iç savaş gibi manalara gelmektedir.¹⁴⁰

1. Kur'ân' da Fitne Kavramının Kullanımı

Fitne kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de "fiten" formunda çoğul olarak kullanılmamıştır. Fakat "fitne" şeklinde yani tekil olarak otuz dört defa, aynı kökten türeyen isim ve fiil halinde ise yirmi altı defa kullanılmıştır. Bu kullanımları şu şekilde sıralamak mümkündür: İmtihan, sınama ve deneme,¹⁴¹ küfür, şirk ve bu konuda müslümanlara yapılan baskı ve zorlamalar,¹⁴² dalâlete sapma ve saptırma,¹⁴³ azap etme, işkence yapma ve ateşe atma,¹⁴⁴ düşman saldırısı,¹⁴⁵ Yüce Allah'ın çeşitli imkanlar sunarak kullarının tutum ve niyetlerini ortaya çıkarması,¹⁴⁶ şeytanın hile ve tuzağı,¹⁴⁷ şeytanın aşıladığı batıl inanç ve kuruntu,¹⁴⁸ delilik,¹⁴⁹ günah¹⁵⁰ ve nifak.¹⁵¹

Fitne kelimesinin geçtiği ayetler incelendiğinde Kur'ân-ı Kerim'de bu kelimenin hem olumlu hem olumsuz olaylar için kullanıldığı görülmektedir. Yani Allah'ın verdiği nimetler gibi hayırlı şeylerle sınanmak da küfür, günah gibi şer işlerle imtihan edilmek de fitne olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "*Sizi bir fitne olmak üzere şerle de hayırla da deneyip sınarsınız*"¹⁵² buyrulmakta ve Allah'ın kullarını dünya hayatının geçici güzellikleri,¹⁵³ bol rızık ve nimet,¹⁵⁴ mal ve evlat,¹⁵⁵ kader,¹⁵⁶ bela ve musibetler¹⁵⁷ gibi hayır ve şer işlerle imtihan edeceği haber verilmektedir.

¹⁴⁰ Bedreddin el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (v. 855), *Umdetu'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (I-XXV), Beyrut, 2001, XXIV, s. 261.

¹⁴¹ Bakara 2/102; Tâhâ 20/40, 85, 90, 131.

¹⁴² Bakara 2/191, 193, 217; Niâa 4/91.

¹⁴³ Mâide 5/41,49; Saffât 37/162.

¹⁴⁴ Ankebût 29/10; Zâriyât 51/13, 14; Burûc 85/10.

¹⁴⁵ Nisâ 4/101.

¹⁴⁶ En'âm 6/53; Furkan 25/20.

¹⁴⁷ A'râf 7/27.

¹⁴⁸ Hacc 22/53.

¹⁴⁹ Kalem 68/6.

¹⁵⁰ Tevbe 9/49.

¹⁵¹ Hadid 57/14.

¹⁵² Enbiyâ 21/35.

¹⁵³ Tâhâ 20/31.

¹⁵⁴ Zümer 39/49; Duhân 44/17; Cin 72/17.

¹⁵⁵ Enfâl 8/28; Teğâbun 64/15.

¹⁵⁶ Tâhâ 20/40.

¹⁵⁷ Tevbe 9/126; Hac 22/11.

Fitne insanların karşılıklı ilişkileri için de söz konusu olabilir. Allah'ı inkâr eden kimselerin müslümanlara karşı olumsuz davranışları da birer fitnedir zira böylelikle müslümanların Allah'a bağlılıkları, İslam'a karşı samimiyetleri ve sabırları imtihandan geçirilmiş olur.¹⁵⁸ Diğer yandan müslümanların uğrayacakları herhangi bir sıkıntının da kafirlerin bundan yanlış sonuçlar çıkarmasına yol açacak bir fitne olarak değerlendirildiği “*Rabbimiz! Bizi inkâr edenler için bir fitne konusu yapma*”¹⁵⁹ ayeti gereğince anlaşılmaktadır. Kur'ân'a göre insan yanlış inançları ve kötü davranışları sebebiyle kendi kendisinin de fitnesi olabilir.¹⁶⁰ Ayrıca Kur'ân'da, Firavun'un, Hz. Musa'nın dinine girmelerinden dolayı kavmine işkence etmesi,¹⁶¹ Yahudilerin Hz. Peygamber'i Allah'a kulluk etmekten uzaklaştırıp kendi istekleri gereğince hareket ettirmek istemeleri,¹⁶² düşmanın Müslümanlara saldırarak onları esir alması veya öldürmesi¹⁶³ gibi olaylar için fitne kelimesi kullanılmıştır. Bazı ayetlerde müşriklerin Müslümanları dinlerinden döndürmek amacıyla giriştikleri yıkıcı faaliyetler¹⁶⁴ de fitne kavramıyla ifade edilmiştir. Medine döneminde inen bazı ayetlerde, “*Fitne öldürmekten daha şiddetli bir suçtur*”¹⁶⁵ “*Fitne öldürmekten daha ağırdır*”¹⁶⁶ şeklindeki açıklamalarla müşrikler tarafından müslümanların inançlarına yöneltilen fitnenin tehlikesinin büyüklüğü vurgulanmış, düşmanın gerçekleştirmeyi hedeflediği küfür ve şirk hâkimiyetine karşı savaşla mücadeleye girişilerek fitnenin ortadan kaldırılması ve Allah'ın dininin hâkim kılınması ortak bir hedef olarak ortaya konmuş bu suretle fitne kavramı, iman ve zihniyet savaşının nedeni şeklinde açıklanmıştır.¹⁶⁷

Fitnenin sözlük anlamı ve Kur'an'daki kullanımlarının hiçbirinde daha sonra kazanacağı dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan kargaşa, anarşi, iç savaş şeklinde bir mana bulunmamaktadır. Fitne sözlükte ve Kur'ân'da daha çok deneme, sınama ve imtihan anlamında kullanılmakta, daha sonra kazanacağı “dinî ve siyasî sebeplerle

---

¹⁵⁸ Furkân 25/20.

¹⁵⁹ Mümteherine 60/5.

¹⁶⁰ Hadîd 57/14.

¹⁶¹ Yûnus 10/83.

¹⁶² Mâide 5/49.

¹⁶³ Nisâ 4/101.

¹⁶⁴ Tevbe 9/47-48.

¹⁶⁵ Bakara 2/191.

¹⁶⁶ Bakara 2/217.

¹⁶⁷ Bakara 2/191-193.

ortaya çıkan toplumsal kargaşa, iç savaş” şeklinde bir mana taşımamaktadır.¹⁶⁸ Önde gelen müfessirler de herhangi bir ayete açık olarak böyle bir mana yüklememişlerdir.¹⁶⁹

2. Hadislerde Fitne Kavramının Kullanımı

Hadislerde fitne kullanımına baktığımızda Kur’ân’daki ile benzer kullanımlara rastlamak mümkündür. Fakat hadis literatüründe fitne daha çok dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan her türlü toplumsal kargaşa, iç huzursuzluklar, ölümle sonuçlanan olaylar ve kıyametten önce ortaya çıkması beklenen alametler gibi menfî manada kullanılmıştır.¹⁷⁰ Bazı hadislerde fitne İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren gerçekleşen dinî ve siyasî karışıklıkları, toplumsal huzursuzlukları haber veren durumlar içerisinde yer almıştır. Bu hadislerde fitne ümmetin birlik ve beraberliğini bozan olayları ve her türlü kargaşayı ifade eder. Örneğin Hz. Peygamber’in “*Birtakım fitnelerin yağmur selleri gibi evlerinizin arasında aktığını görüyorum*”¹⁷¹ hadisini bazı muhaddisler Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayıp sonraki dönemlerde de devam eden kargaşa ve iç savaşlara işaret ettiği şeklinde yorumlamışlardır.¹⁷²

İlk dönem hadis kitaplarına bakıldığında fitnenin çeşitli manalarının göz önünde bulundurularak farklı bab başlıkları altında incelendiği ve muhtevalarının farklı olduğu görülmektedir. Şöyle ki Buhârî (v. 256/870), yakın gelecekte ve kıyamete doğru zuhûr edecek her türlü karışıklık, toplumsal ve ahlakî bozukluk içeren hadisleri topladığı bölüme *Kitâbu’l-fiten* adını vermiştir. Müslim (v. 261/875) ise bu tarzdaki hadisleri *Kitâbu’l-fiten ve eşratü’s-sâat* başlığı altında ele alarak kıyamete yakın gerçekleşecek alametleri fiten kısmından ayırmış ve daha dar bir anlam yüklemiştir. Fakat bu ayrışma kesin ve net bir şekilde olmamış, bazen eşratü’s-sâat içerisinde fiten ve melâhim kapsamındaki hadislere de yer vermiştir. Tirmizî (v. 320/932), bu konuda Buhârî’nin yolunu takip ederek her türlü ictimâî huzursuzluk, kargaşa ve kıyamet alametlerini *Kitâbu’l-fiten* başlığı altında ele almıştır. Ayrıca hadisleri düzenlerken fitne kelimesine verilen farklı manaları göz önünde bulundurarak ilgili bâb başlığı altında hadisleri

¹⁶⁸ Fitne kelimesinin Kur’an ve hadislerdeki kullanımları ile daha ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Çağrı, “Fitne”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 156-159.

¹⁶⁹ Çağrı, “Fitne”, *DİA*, XIII, 157.

¹⁷⁰ İlyas Çelebi, “İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları”, *İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi]*, 1993-1994, Sayı 11-12, (151-196), s. 156.

¹⁷¹ Buhârî, *Fiten*, 4,

¹⁷² Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XXIV, 271.

sıralamıştır. Mesela birinci bâbda Hz. Osman’a itaatsizliği, ardı sıra gelen diğer bâblarda ise doğruluk, adalet, emanet gibi ahlâkî vasıfların ortadan kalkması sonucu zuhûr eden toplumsal ve ahlâkî yozlaşmayı fitne olarak nitelendirmektedir. İbn Mâce (v. 273/887) *Fitneler Kitabı* başlığı altında “eşrâtü’s-sâat” ve “melâhim”¹⁷³ terimlerine ayrıca yer vermiştir. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (v. 275/889) fiten ve melâhim kavramlarını birbirinden farklı manalarda kullanmıştır. O, *Sünen*’inde *Kitâbu’l-fiten* ve *Kitâbu’l-melâhim* olmak üzere iki ayrı ana başlık açmıştır. *Kitâbu’l-fiten*’de Hz. Peygamber’in, ümmetin başına geleceğini önceden haber verdiği sonucu olumsuz olayları, *Kitâbu’l-melâhim*’de ise yüzüncü yılda olacak hâdiseler, Rumlarla yapılacak savaşlar, Medine’nin harap edilmesi, Türklerle savaşılabacağı, Deccâl’in çıkışı gibi meydana gelecek büyük savaşları ve olayları zikretmiştir.¹⁷⁴ Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Nesâî, fiten ya da melâhim ile alakalı bir başlık açmamıştır. Bu bilgilerden yola çıkılarak ilk dönem hadis âlimlerinin fitne kelimesine farklı manalar verdiklerini ve verdikleri manalara göre de eserlerinde farklı başlıklar altında tertip ettiklerini söylemek mümkündür.¹⁷⁵

Bu eserlerin konuyla ilgili bölümleri incelendiği zaman Hz. Peygamber’in kendisinden sonra kıyamete kadar vuku bulacak tüm fitneleri haber verdiği,¹⁷⁶ kendisi için Allah’ın yeri topladığını, doğuyu ve batıyı gördüğünü, ümmetine buralarda hakimiyet verileceği,¹⁷⁷ yaklaşan fitnelerden ötürü Arab’ın durumunun zor olacağı,¹⁷⁸ Medine’nin evleri arasına fitnelerin yağmur damlacıkları gibi düşeceği,¹⁷⁹ fitnelerin gece karanlığı gibi çevresini ihâta edeceği,¹⁸⁰ her gerçekleşen fitnenin kendinden

¹⁷³ Melâhim, melhame kelimesinin cemisi olup “l-h-m” kökünden türemiştir. Melâhim, sözlükte “bir işi sağlam yapmak, eti kemiğinden ayırmak, birine et yedirmek” anlamına gelmektedir. Melhame daha çok “ağır zayıat ve bozgunla neticelenen savaş ve fitne anında çıkan büyük karışıklık; bu olayların gerçekleştiği yer” mânalarına gelmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. *Lisânü’l-‘Arab*, “lhm” md.; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, “lahm” md.; Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muĥîĥ*, “lhm” md.) İnsanların savaşta çarpışarak birbirlerine girmeleri ve savaş meydanında ölenlerin cesetlerinin et yığını oluşturmaları sebebiyle ölü sayısı çok olan harplere melhâme denilmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisü’l-luġa*, “lhm” md.; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, “lhm” md.).

¹⁷⁴ Çelebi, “İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları”, s. 157.

¹⁷⁵ Konu ile ilgili daha toplu ve genel bilgi için bk. Harun Reşit Demirel, “Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsi Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Van İlahiyat Dergisi)*, 2000, cilt: III, Sayı: 3, s. 101-121.

¹⁷⁶ Buharî, *Fiten*, 2-5; Müslim, *Fiten*, 22.

¹⁷⁷ Müslim, *Fiten*, 19; Ebû Dâvud, *Fiten*, 1; İbn Mâce, *Fiten*, 9.

¹⁷⁸ Buharî, *Fiten*, 4; Müslim, *Fiten*, 1; Ebû Dâvud, *Fiten*, 1.

¹⁷⁹ Müslim, *Fiten*, 9.

¹⁸⁰ Tirmizî, *Fiten*, 27; Ebû Dâvud, *Fiten*, 2.

öncekini aratacağı,¹⁸¹ fitnelerin vukûu esnasında insanların kabirdekilere imreneceği¹⁸²... tarzında hadisler bulunmakla birlikte zuhûru esnasında nasıl davranılması gerektiğine dair rivayetler de mevcuttur.

3. Fitneler Karşısında Takınılacak Tavır

Kaynaklar incelendiği zaman ümmetin fitne karşısında takınacağı tavır şu şekilde belirlenmiştir: Daha önce de belirtildiği üzere Kur'ân-ı Kerim "fitnenin öldürmekten daha kötü olduğunu belirtmekte,¹⁸³ haddi aşanlarla Allah'ı emrine döndürüncüye¹⁸⁴ ve fitne yeryüzünden silininceye kadar¹⁸⁵ savaşmayı emretmekte, Allah'ın ahdinin zalimleri kapsamayacağını¹⁸⁶ bildirmekte, iyilik ve takva hususunda yardımlaşmayı¹⁸⁷ ve ulü'l-emre itaat etmeyi tavsiye etmektedir. Hadislerde ise *"Yakın gelecekte birtakım fitneler olacaktır. Fitne zamanında (ona karışmayıp) oturan kişi, ayakta durandan hayırlıdır. O zaman ayakta duran da (fitne sebeplerini hazırlamaya) gidenden hayırlıdır. Bu yolda yürüyen de bilfiil fesada çalışandan daha hayırlıdır. Her kim fitne olacağını bilip de onu görmeye çalışırsa, muhakkak onun kahrına uğrar. Her kim o fitne zamanı iltica edecek veya sığınacak bir yer bulursa, hemen sığınsın (fesatçılara karışmasın)"*¹⁸⁸ denilerek fitne karşısında pasif olmanın, inzivaya çekilerek kendini ibadete vermenin,¹⁸⁹ fitnenin olmadığı yerlere göç etmenin,¹⁹⁰ dili tutmanın¹⁹¹ ehemmiyeti ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Kur'ân ve sünnette yer alan bu hükümler İslâm âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmış, ilk fitne olayları cereyan ettiği zaman Abdullah b. Ömer ve Ebû Musa el-Eşâri gibi bazı sahâbîler bu olaylar karşısında sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Hâriciyye, Zeydiyye, Mûtezile ve Mürcie'nin çoğunluğu gibi bazı gruplar ise fitne olayları karşısında pasif kalmayıp fitneyi ortadan

---

¹⁸¹ Buharî, *Fiten*, 6.

¹⁸² Buharî, *Fiten*, 23; Müslim, *Fiten*, 53.

¹⁸³ Bakara 2/191, 217.

¹⁸⁴ Hucurat 49/9.

¹⁸⁵ Bakara 2/193.

¹⁸⁶ Bakara 2/124.

¹⁸⁷ Mâide 5/2.

¹⁸⁸ Buharî, *Fiten*, 9; Ebû Dâvûd, *Fiten*, 2.

¹⁸⁹ Müslim, *Fiten*, 26; Tirmizî, *Fiten*, 31; İbn Mâce, *Fiten*, 14.

¹⁹⁰ Buharî, *Fiten*, 14; Müslim, *Fiten*, 26; İbn Mâce, *Fiten*, 13.

¹⁹¹ İbn Mâce, *Fiten*, 12; Ebû Dâvûd, *Fiten*, 3; Tirmizî, *Fiten*, 16.

kaldırmak için çaba göstermeyi vurgulayan nasları esas alarak, “bu olayları kılıçla ortadan kaldırma imkânı varsa bu şekilde hareket etmek gerekir” demişlerdir.¹⁹²

Ehl-i sünnet âlimleri fitne karşısında zamanın şart ve koşullarına göre davranmayı uygun görmüşlerdir. Çoğunluk fitne karşısında pasif kalmayı tavsiye eden naslara göre hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Onlar, gereksiz mücadeleye kalkışmanın fitneyi daha da körükleyeceği, ümmetin birlik ve bütünlüğüne zarar vereceği kanaâtindedirler. Nitekim Hasan el-Basrî, Emevîler’e karşı olmasına rağmen onların yönetimine fiilî bir şekilde karşı çıkmamış, müslümanların isyan hareketlerine katılmalarını doğru bulmamıştır.¹⁹³

Ebû Hanife (v. 150/767) de bu konuda cemaatin birliği ve bütünlüğünü ön plana çıkarmış, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın Allah’ın ve Resûlü’nün tavsiye ettiği bir vecîbe olmasına rağmen, insanları arkasına alarak cemaate karşı isyanı uygun görmemiştir. Cemaatin haddi aşır isyan etmesi durumunda ise oradan uzaklaşmayı önermekte, buna delil olarak ise Allah’ın arzının geniş olduğunu ifade eden¹⁹⁴ ve sıkıntı içerisinde olanların buldukları yeri terk ederek başka bir yere gitmelerini¹⁹⁵ isteyen ayetleri göstermektedir. İmam Eşârî (v. 324/935-36) de muhaddislerin görüşünü “fasık bile olsa devlet başkanına karşı gelme ve bir kötülüğü ortadan kaldırmak için savaşmayı uygun görmeme”¹⁹⁶ şeklinde açıklar. Gazzâlî (v. 505/1111), devlet başkanına başkaldırmanın halkın düzenini bozma ve fitneyi daha da körüklemesi sebebiyle caiz olmadığını söyler, fakat iyiliği emir kötülükten nehy kapsamında sözlü uyarıların yapılması gerektiğini vurgular.¹⁹⁷ İbn Teymiyye, duruma göre davranılması gerektiği, fitneye müdahale eğer daha fazla zarar doğuracaksa müdahale etmekten kaçınılmasını, aksi halde kötülükten nehy maksadıyla müdahale edilmesini tavsiye etmiştir.¹⁹⁸ Ezcümle ehl-i sünnet âlimleri siyasî ve toplumsal kargaşayı önlemek ve ictimâî huzuru sağlamak amacıyla fitne karşısında pasif kalmanın daha uygun olacağı görüşünü benimsemişlerdir.

¹⁹² Eşârî, *Makâlatu'l- İslamiyyîn*, s. 451.

¹⁹³ Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, İstanbul, 2001, s. 56.

¹⁹⁴ Ankebût 29/56.

¹⁹⁵ Nisâ 4/97.

¹⁹⁶ Eşârî, *Makâlatu'l- İslamiyyîn*, s. 452.

¹⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, II, 437.

¹⁹⁸ İbn Teymiyye, *el-İstikâme*, II, 290-291.

C. HZ. PEYGAMBER'İN GAYB BİLGİSİ

İslâm düşüncesinin bilgi kaynaklarından biri olan vahiy, gaybî bilgi alanına girmektedir. Gayb probleminin temel meselelerinden biri Hz. Peygamber'in gaybı bilip bilemeyeceğidir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah'tan başka hiç kimsenin gaybı bilemeyeceği ifade edilmesine rağmen,¹⁹⁹ beşerî imkanlarla bilinemeyecek bazı gaybî bilgileri Hz. Peygamber'in bizlere haber vermesi akıllarda soru işareti oluşturmaktadır. Fakat "Allah'ın seçtiği peygamberler dışında kimseye gaybı bildirmeyeceği"²⁰⁰ âyet-i kerimesi olaya açıklık kazandırmakta ve Allah'ın bildirmesi ile peygamberlerin gaybı bilmesinin mümkün olduğunu bizlere göstermektedir. Zaten peygamberlerin insanlara ilettikleri bilgilerin birçoğu gayba dair bilgilerdir. Burada önemli olan husus, Hz. Peygamber'in peygamber olmasından kaynaklanan ve gaybı bilmesini sağlayan diğer insanlardan ayrı özel bir vasfı var mıdır? Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi Hz. Peygamber'in Kur'ân'dan başka gaybı bilmeyeceği, ikincisi ise Hz. Peygamber'in, insanî vasıflarla bilinemeyecek birtakım olayları bilebileceği görüşüdür.

1. Peygamber Kur'ân'dan Başka Gayb Bilmez

İslâm dinine göre peygamberler, insanlar arasından seçilmiş, kendilerine vahiy indirilmiş ve mucize ile desteklenmiş kimselerdir. Fakat vahiy almadıkları ve mucize ile desteklenmedikleri nübüvvet öncesi hayatları diğer insanlardan farksızdır. Yani peygamberliklerinin yanında aynı zamanda bir beşerdirler. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber, rasül olmasının yanı sıra beşer olarak nitelendirilmiş²⁰¹ ve birçok ayette onun beşerî yönü vurgulanmıştır.²⁰² Dolayısıyla bazı kimseler, insanî yönüyle diğer insanlardan farksız olan Hz. Peygamber'in Allah'tan başka kimsenin bilmediği gaybı bilemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşe göre peygamberlerin, bilhassa Hz. Peygamber'in, Allah'ın bildirdiği vahiyden başka gayba dair herhangi bir şeyi bilmesi mümkün değildir. "Allah'ın peygamberleri toplayıp da onlara "Size ne cevap verildi?" diye soracağı gün onlar "Bizim bir bilgimiz yok. Bütün gizlileri tam olarak bilen yalnız

¹⁹⁹ Neml 27/65; En'âm 6/59.

²⁰⁰ Cin 72/26-28.

²⁰¹ İsrâ 17/93.

²⁰² Kehf 18/110; Fussilet 41/6; Furkân, 25/7, 20; En'âm 6/50.

sensin” diyecekler”²⁰³ ayeti, hiçbir peygamberin gaybı bilemeyeceğini ifade ederken, “Ey Muhammed! De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahiy olunana uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım”²⁰⁴, “De ki: Ben kendim için Allah’ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan kimseler için uyarıcı ve müjdeleyiciyim,”²⁰⁵ “Çevrenizdeki bedevîlerden ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki onlar münafıklığa alışmışlardır. Sen onları bilmezsin. Onları biz biliriz”²⁰⁶ ayetleri ise Hz. Peygamber’in gaybı bilemeyeceğini aklı bir metotla izah etmektedir. Bu ayetler çerçevesinde konu ele alınca Hz. Peygamber’in Kur’ân’da geçenler dışında herhangi bir gaybî bilgiye sahip olmadığı söylenebilir. Ancak konu hakkında sağlıklı bir neticeye ulaşabilmek için diğer bir açıdan da değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. Peygamber Allah’ın Bildirdiği Gaybı Bilir

Peygamber Kur’ân’dan başka gayb bilmez görüşünün yanında vahiy gelmediği sürece Hz. Peygamber’in gaybı bilemeyeceği ancak Allah’ın bildirdiği gayb bilgisine muttali olacağı görüşüne delil olarak sunulan ayetler ise şunlardır: “*Bunlar gayb haberleridir. Biz onları sana vahy ediyoruz. Sen ve kavmin onları daha önce bilmiyordunuz.*”²⁰⁷ “*Biz senden önce de peygamber gönderdik. Onlardan bir kısmının hikayelerini sana anlattık, bir kısmınıninkileri ise anlatmadık.*”²⁰⁸ “*O, gaybı bilendir. Seçtiği peygamberler hariç gaybını kimseye açmaz.*”²⁰⁹ Bu ayetler bazı gaybî bilgileri Allah’ın peygamberlerine bildirdiğinin göstergesidir. Ayrıca Hz. Peygamber’in hayatına bakıldığı zaman yaşadığı devirde gerçekleşen birtakım olaylardan gaybı bilmediği anlaşılmaktadır.

Velhâsıl Hz. Peygamber’in gaybî bilgisinin Kur’ân’dan ibaret olduğu yahut sadece Allah’ın bildirdiği gaybı bildiği şeklinde çelişkili gibi görünen ayetlerdeki teâruzu

---

²⁰³ Mâide 5/109.

²⁰⁴ Ahkâf 46/9.

²⁰⁵ A’râf 7/188

²⁰⁶ Tevbe 9/101.

²⁰⁷ Hûd 11/59.

²⁰⁸ Mü’min 40/78.

²⁰⁹ Cin 72/26-27.

“Peygamberlerin Kur’an dışındaki gayb bilgisinin Allah’ın bildirdikleri ile sınırlı olup, O, bildirmediği sürece bilmezler” şeklinde gidermek mümkündür. Böylece hadislerde geçen gayb haberlerinin Kur’an’a ve akla arz edilerek reddedilmesi gibi bir kolaycılığa da kaçılmamış olur.

II. MEDİNE İLE İLGİLİ GAYB VE FİTEN HADİSLERİ

Kütüb-i Sitte kaynakları incelendiği zaman, İmam Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh*’inde, Medine hakkında vârid olan rivayetleri “Fedâilu’l-Medine” başlığı altında hususi bir bölümde topladığı görülmektedir. Yine İmam Müslim’in *el-Câmiu’s-Sahîh*’inde Medine ile ilgili rivayetlere “Kitâbu’l-Hacc” bölümünün son kısmında yer verdiği görülmektedir. Bu bab başlıkları altında Medine’nin harem bölgesi olması,²¹⁰ hayrı ve bereketi²¹¹, fazileti,²¹² şerli insanları barındırmayacağı,²¹³ Medine halkına kötülük yapmak isteyen cezalandırılacağı,²¹⁴ Medine’ye fitnelerin yağacağı,²¹⁵ imânın buraya toplanacağı²¹⁶ gibi fitne içerikli rivayetlere yer verilmektedir. Yine taûn hastalığının ve Deccâl’in Medine’ye giremeyeceği²¹⁷, Allah’ın Medine’de hiçbir kafiri barındırmayacağı²¹⁸ şeklinde gayba delâlet eden rivayetler de bu bölüm başlığı altında toplanmaktadır.

A. MEDİNE’NİN KONUMU

Allah Resulü’nün Medine’ye hicreti, İslâm Tarihi’nin en önemli gelişmelerinden biridir. Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib’in vefat etmesi ve Ebû Cehil’in Hâşimoğulları’nın lideri olmasından kısa süre sonra müşriklerin Müslümanlara baskısı artmaya ve yakınlarının kendisine olan desteği azalmaya başlamıştır. Mekke’de tebliğ görevini ifâ etmek imkânsız hale gelmeye başlayınca Hz. Peygamber, müslümanların İslâm’ı daha rahat yaşayabilecekleri, kendisinin de hicret edebileceği ve Mekke ile

---

²¹⁰ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 1.

²¹¹ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 5.

²¹² Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 2.

²¹³ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 2, 10.

²¹⁴ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 7.

²¹⁵ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 8.

²¹⁶ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 6.

²¹⁷ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 9.

²¹⁸ Buhari, *Fedâilu’l-Medine*, 9.

ilişkilerini devam ettirebileceği yeni bir yurt arayışına başlamıştır. Bu arayışlar neticesinde, birtakım etkenler sebebiyle hicret edilebilecek en uygun mekânın Medine olduğu kanısına varmıştır.²¹⁹

Hiz. Peygamber'in hicret mekânı olarak Medine'de karar kılmasının önemli sebeplerinden biri, Medine'nin Mekke ile ilişkilerin devam ettirilebileceği coğrafi bir konumda ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Bununla birlikte Medine'de siyasi bir otoritenin bulunmayışı Hiz. Peygamber'in burada rahat hareket etmesine olanak sağlıyor, burada yaşayan Hazrec kabilesinin Hiz. Peygamber'in ailesi ile ilişkisinin bulunması toplumsal destek sağlaması açısından ehemmiyet arz ediyordu. Yine hicret sırasında Medine'de önemli bir nüfusun bulunması da hicret yurdu olarak buranın seçilmesini gerekli kılıyordu.²²⁰ Ayrıca Hiz. Peygamber'in anne ve babasının kabirlerinin Medine'de bulunması, O'nun buraya muhabbet beslemesi ve burayla ayrı bir gönül bağı kurmasına sebep olarak, hicret edilecek mekânı Medine olarak belirlemede etkili olmuştur denilebilir.

Medine'yi Hiz. Peygamber için önemli kılan etken, Mekke müşrikleri gibi zorluk çıkarmadan halkının İslâm'ı kolaylıkla kabul etmesidir. Evs ve Hazrec kabileleri arasında uzun yıllar süren savaşların en kanlısı olan Buâs savaşı²²¹ neticesinde Hazrec kabilesinin liderini kaybetmesi onları dışarıda ittifak aramaya sevk etmiştir. Mekke'ye müttefik aramak için gittiklerinde Hiz. Peygamber'le karşılaşip tanışmaları ve Evs kabilesi ile aralarında uzlaşma sağlayacak bir lidere ihtiyaç duymaları gibi faktörler onların İslâm'ı kolaylıkla kabul etmelerini sağlamıştır.

Medine'de İslâm'ın temelini, toplumsal hayatta meydana gelen bir kargaşa sonucu gerçekleşen Buâs Savaşı ile atıldığına dikkat çekmek gerekir. Bu savaş, Medine halkının İslâm ile tanışmasına vesile olmuş, esasen fitne gibi gözükken bir olay Medine'de İslâm'ın yayılması gibi hayırlı bir sonuç doğurmuştur. Hiz. Aişe'nin "Buâs günü, Allah'ın kendi Resûlü için hazırladığı bir gündür"²²² rivayetini de bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

---

²¹⁹ Adnan Demircan, "Hz. Peygamber'in Hicreti", İstanbul, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 1, sayı 1 (2017), s. 1-2.

²²⁰ Demircan, "Hz. Peygamber'in Hicreti", s. 14-15.

²²¹ Buâs hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çubukçu, "Buas", *DİA*, VI, 340.

²²² Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 1, 27, 46.

İslâm dininin nûrunu tamamladığı, İslâm medeniyetinin şekillenmeye başladığı Medine’yi, fitneleri barındırması, fitneleri eritmesi, sâlih insanları barındırması ve orada fitne çıkarmanın lanetlenmesi rivayetleri bağlamında incelemek, Medine’nin faziletlerine ve buranın İslâm’daki konumunu belirlemeye dair bizlere birtakım önemli bilgiler sunacaktır.

1. Fitneleri Barındırması

Medine hicret yurdu olması ile beraber halkının herhangi bir zorlamaya maruz bırakılmadan İslâm’ı kabul etmelerinden dolayı “Kur’ân’la fethedilmiş belde” olarak bilinmektedir.²²³ Medine’nin ve orada ikâmetin fazileti, şerli insanları barındırmayacağı şeklinde birçok rivayetle birlikte Medine’nin terkedileceği, orada fitnelerin zuhûr edeceği ve oraya belâların yağdırılacağı gibi muhtevaları birbirlerinden farklı rivayetler bulunmaktadır. Medine’nin gerek siyasi gerek dini konumu çerçevesinde fitneleri barındırıp barındırmadığı konusunda ihtilafli rivayetler mevcuttur.

“Resûlullah (s.a.v.), yüksek bir mahalden Medine evleri arasından yükselen köşklere bakarak: Benim gördüğümü sizler de görebiliyor musunuz? Ben evlerinizin aralarına dökülen fitne ve felaket mahallerini şiddetli yağmur sellerinin açtığı yarlar gibi görüyorum buyurdu”²²⁴ hadis-i şerifinde Medine’de zuhur edecek birtakım fitnelere işaret edilmektedir. Bu hadis aynı zamanda, Hz. Peygamber’in gelecekte gerçekleşeceğini haber verdiği gaybî bir bilgi niteliği taşımakta, bizzat vukû bulması sebebiyle de peygamber mucizesine delalet etmektedir.²²⁵ Nitekim bahsi geçen hadiste zikredilen Medine evlerinin arasına dökülecek fitneler Hz. Osman’ın şehâdeti ile başlamış, ardından bu süreci Hz. Ali’nin halifeliğini kabullenmeme, Cemel savaşı, Sıffin savaşı ve Harre vakası gibi menfi hâdiseler takip etmiş ve Hz. Peygamber’in daha önceden haber verdiği birtakım fitneler gerçekten de Medine’de vukû bulmuştur. Medine tarihine baktığımızda aslında bu fitneler sadece İslâm tarihinin ilk dönemlerini kapsamamış, gerek Abbasiler devrindeki Hasenî ve Hüseyinî mücadelesi gerekse Osmanlı zamanında gerçekleşen Vehhâbi kuşatması gibi birtakım siyasi içerikli fitneler zaman zaman varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

²²³ Belâzûrî, *Fütuhû'l-Buldân*, s. 8.

²²⁴ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 8.

²²⁵ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (v. 773), *Fethu'l-Bari Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Muhibbuddîn el-Hatîb), (I-XIV), Riyad, Dâru's-Selâm, 2001, IV, 123.

Zikredilen hadiste Hz. Peygamber, Medine’de meydana gelecek fitnelerin çokluğunu vurgulamak için yağmur benzetmesi yapmış ve fitnelerin gerçekleşeceğini apaçık bir şekilde gördüğünü söylemiştir. Nasıl ki yolların çökmesi ve derin çukurlar oluşturması şiddetli yağmur sonucunda meydana geliyorsa, çok olması sebebiyle fitneler de uzaktan dahi kolayca fark edilebilen derin çukurlar gibi Hz. Peygamber tarafından apaçık bir şekilde görülmektedir. İbn Hâcer, Hz. Peygamber’in bu hadiste söylemiş olduğu “... görüyorum ...” lafzının bilme ya da Resûlullah’ın gözü önünde canlandırılmış sahneyi gerçekten gözüyle görmesi anlamına gelebileceğini söyleyerek, tıpkı namaz kılarken kible tarafında kendisine cennet ve cehennemin gösterilmesi gibi fitnelerin de o şekilde gösterildiğini zikretmiştir.²²⁶

Yine “*Her kim Medine’nin sıkıntılarına katlanırsa kıyamet gününde ben ona şefaati yahut şahit olurum*”²²⁷ rivayetinde geçen Medine’de meydana gelen sıkıntıların sadece o döneme hasredilmediği görülmektedir.²²⁸ Nitekim, “Ebû Said’in Harre gecelerinin birinde Medine’den çekilmek hususunda istişarede bulunduğu” belirtilen Müslim rivayetinde²²⁹ Harre geceleri lafzı zikredilmektedir.²³⁰ Böylelikle Ebû Saîd’in Medine’den ayrılmak istemesinin sebeplerinden birinin, meşakket ve sıkıntısına sabrının kalmadığını belirttiği ve Medine’de gerçekleşen fitnelere birinin de Harre fitnesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetler göz önünde bulundurulduğunda Medine’de birtakım fitnelerin çıkacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

“*Medine’ye Deccâl Mesih’in korkusu (bile) giremeyecektir. O fitne günlerinde Medine’nin yedi kapısı olacak, her kapı önünde iki melek bulunacaktır*”²³¹ rivayeti, Deccâl fitnesinin değil kendisi, korkusunun bile Medine’ye giremeyeceğini bildirmektedir Aynı şekilde “*Mesih şark tarafından gelecektir. Maksudı Medine olup Uhud dağına arkasına inecektir. Sonra melekler onun yüzünü Şam tarafına çevirecek ve (Deccâl) orada helak olacaktır*”²³² rivayeti ise kıyamet alametlerinden olan Mesih’in, Medine’ye girmek isteyeceği fakat meleklerin buna engel olarak Mesih’in fitneyi

²²⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bari*, IV, 123.

²²⁷ Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 481.

²²⁸ Burada belirtilen “o dönem”den kasıt Hz. Peygamber’in yaşamış olduğu ve bu rivayeti sahabeye naklettiği dönemdir.

²²⁹ Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 477.

²³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk.: Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, İstanbul, 1997.

²³¹ Buhârî, *Fedâilu’l-Medine*, 9.

²³² Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 486.

burada çıkaramayacağını haber vermektedir. Dolayısıyla her iki rivayet de bizleri Medine’de fitnelerin barınamayacağı sonucuna ulaştırmaktadır.

Muhteva açısından Medine’de fitnenin barınıp barınamayacağı noktasında çelişkili gibi gözükken iki grup rivayet bulunmaktadır. İlk grupta, yukarıda da bahsedildiği üzere Medine evleri arasına yağmur selleri gibi dökülecek fitnelere belirten rivayet ile Harre fitnesi kast edilerek Medine’nin sıkıntılarına sabredene Hz. Peygamber’in şefaatçi yahut şahit olacağı şeklindeki rivayet yer alırken, ikinci grupta Medine’nin fitne günlerinde kapıları önünde meleklerin bulunacağı, Deccâl’in korkusunun dahi oraya giremeyeceği ve orada fitne çıkaramayacağı şeklindeki rivayetler yer almaktadır. Medine’de fitnelerin barındığı görüşünü destekleyen ilk grup rivayetlerin İslâm’ın ilk ve daha sonraki dönemlerini kapsadığı, Medine’de fitnelerin barınamayacağını ifade eden ikinci grup rivayetlerin ise kıyamete yakın bir zaman için söylendiği düşünülürse aradaki ihtilaf giderilmiş olmaktadır. Nitekim İslam âlimlerinin Medine evleri arasına dökülecek fitnelerin, oranın sıkıntı ve meşakkatlerine katlanmanın İslâm’ın ilk dönemlerinde gerçekleşen Hz. Osman’ın şehit edilmesi, Cemel ve Sıffin savaşları, Harre gibi olaylara delalet ettiği şeklindeki kanaatleri bunu teyit etmektedir. Yine ikinci grup rivayetlerde adı geçen Mesih’in kıyamet alametlerinden biri olması da bu rivayetlerin kıyamete yakın bir zaman için söylendiği görüşünü desteklemektedir. Bu şekilde iki grup rivayet arasındaki ihtilaf giderilmiş olmaktadır.

2. Medine Sâlih İnsanları Barındırır/ Şerhlerini Dışarı Atar

Medine hakkında gelen rivayetlerin birçoğu oranın faziletini anlatmaya yönelik vârid olmuştur. Medine ve orada ikâmetin fazileti²³³, Mescid-i Nebevî ve orada yapılan ibadetlerin fazileti²³⁴, Resûlullah’ın (s.a.v), buranın yiyeceklerinin bereketlenmesi için dua etmesi²³⁵ ve burada ölenlere şefaat müjdesi vermesi²³⁶, Medine’nin çile ve

²³³ “Ben birçok yerleşim birimini ele geçirecek bir şehre hicret etmekle emir olundum.” Buhârî, *Fedâilu’l-Medîne*, 2; Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 488; “Şam feth edilecek ve Medîne’den bir kavim çıkarak aileleriyle oraya yerleşeceklerdir. Halbuki bilmiş olsalar Medîne kendileri için daha hayırlıdır. Sonra Yemen fethedilecek, yine Medîne’den bir kavim çıkarak aileleriyle oraya yerleşeceklerdir. Halbuki bilmiş olsalar Medîne kendileri için daha hayırlıdır. Sonra Irak fethedilecek Medîne’den yine bir kavim çıkarak aileleriyle yerleşmişlerdir. Halbuki bilmiş olsalar Medîne kendileri için daha hayırlıdır.” Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 496.

²³⁴ Benim (Medine’deki bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram müstesna başka mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır. (Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 505, 506, 507).

²³⁵ “Ya Rabbî! Medîne’ye Mekke’ye verdiğin bereketin iki mislini ihsân eyle.” Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 466.

sıkıntılarına katlanmaya teşvik bağlamındaki hadislerin hepsi²³⁷ bu şehrin İslâm dinindeki konumu ve önemine binâendir. Bu fazilet rivayetlerinin bir kısmını da Medine'nin şerli insanları barındırmayıp, kirlilerini ve kötülerini dışarı atacağı manasındaki haberler oluşturmaktadır.

“Ben bir beldeye emrolundum ki, o belde (diğer) beldeleri yer. O beldeye Yesrib diyorlar. Halbuki o el-Medine'dir. O (şerli) insanları, demirci körüğünün demirin kirini giderdiği gibi, sürüp dışarı atar”²³⁸ hadisinde yer alan “...bir beldeye emr olundum...” lafzı, hicret etmek veya yerleşmek manasına gelmektedir. Burada zikredilen o beldenin diğer beldeleri yemesinden kasıt ise Medine'nin birçok yerleşim birimini ele geçirmesi ve fethetmesidir.²³⁹ İbn Müneyyir, Hz. Peygamber'in burada kast ettiği şehrin diğer şehirlerden daha üstün olmasını fazileti açısından yorumlayarak, fazileti fazla olan herhangi bir kişinin, nesnenin ya da mekânın üstünlüğünün karşısında diğer tüm üstünlüklerin kaybolacağı sözünün bile edilemeyeceğini savunmuştur.²⁴⁰ Nevevî ise buradaki “beldeleri yer” lafzının iki farklı manaya geldiğini söyleyerek; Medine'nin ilk başta İslâm ordularına merkez olması daha sonra diğer beldelerin buradan fethedilmesi ve ganimetlerinin alınması olduğunu ya da bu lafızdan kastın Medine halkının fethettikleri yerlerin zâhire²⁴¹ ve ganimetlerini yemeleri olduğunu beyan etmiştir.²⁴²

“O beldeye Yesrib diyorlar. Halbuki o el-Medine'dir” cümlesinde geçen o beldeye Yesrib diyenler bazı münafıklardır. Hz. Peygamber ise ona en layık ismin ‘Medine’ olduğunu bildirmiştir. Bu sebeple bazı İslâm âlimleri Medine'nin Yesrib ismiyle anılmasını kerih saymışlardır. Kur’ân-ı Kerim’de her ne kadar Medine için Yesrib ifadesi kullanılmışsa da bu münafıkların hallerini anlatmak içindir.²⁴³ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) “Her kim Medine’ye Yesrib derse hemen Allah’a istiğfar etsin. O

²³⁶ “Kim bizim şu kabristanımıza defnedilirse, biz ona şefâatçi oluruz veya onun için şهادette bulunuruz.” Bk.: İbn-i Şebbe, Ebu Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide Nemerî, *Kitâbü Târîhu'l-Medîneti'l-Münevverati*, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Dâru'l-İsfahan, Cidde, 1973, I, 97.

²³⁷ “Her kim Medine'nin sıkıntılarına katlanırsa kıyamet gününde ben ona şefâatçi yahut şahit olurum.” Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 481.

²³⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 2; Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 488 (1382).

²³⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 113.

²⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 113.

²⁴¹ Zâhire, gerektiğinde kullanılmak üzere ambarda ya da depolarda saklanan tahıl ve hububat nevinden her türlü yiyeceğe verilen isimdir.

²⁴² Nevevî, *Minhâc*, IX, 218.

²⁴³ “Hani onlardan bir grup, “Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün” demişti. Onlardan bir başka grup da “Evlerimiz açık (korumasız)” diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Ahzâb 33/13.

Tâbe'dir. O Tâbe'dir"²⁴⁴ buyurmuştur. Bunun için Mâlikîlerden İsa b. Dinâr: "Her kim Medine'ye Yesrib derse ona günah yazılır" demiştir. Ulemâ ise bu kerahetin sebebini, Yesrib'in kınama ve azarlama anlamına gelen "tesrîb"den yahut da fesâd manasına gelen "serb"den alındığı, neticede her ikisinin de mana itibariyle çirkin olduğu şeklinde açıklayarak, Hz. Peygamber'in güzel ismi sevdiğini ve çirkin isimden hoşlanmadığını söylemişlerdir.²⁴⁵

"Medine kötü insanları sürer, atar" ifadesi hakkında Kâdî İyâz şöyle der; bu söz Hz. Peygamber'in zamanına mahsus olarak söylenmiş olabilir.²⁴⁶ Çünkü Resûlullah (s.a.v) ile birlikte hicret ederek onunla aynı yerde kalmaya ancak imanı kuvvetli ve sağlam kişiler sabredebilir. Münafıkların ve cahil Arapların durumuna gelince onlar dil ile iman edip kalben iman etmeyen, Medine'nin sıkıntılarına katlanmayıp bundan da sevap olarak herhangi bir karşılık alamayan şerli ve kötü insanlardır.²⁴⁷ Bu beyândan anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber zamanında hicretin sıkıntılarında ve Medine'de yaşamının zorluklarına katlanamayanlar şerli ve kötü insanlardı. Hâl böyle olunca Medine şehri, tabii olarak şerli ve kötü insanları barındırmayıp dışarı atmıştır. İmam Nevevî, Kâdî İyâz'ın görüşüne cevap niteliğinde Hz. Peygamber'in sözlerindeki anlamın belli olmadığını söylemiş ve Müslim'de yer alan "*Körüğün demir üzerindeki işe yaramayan parçaları temizlemesi gibi Medine de kendi üzerinde yaşayan kötü insanları sürüp çıkarmadıkça kıyamet kopmaz*"²⁴⁸ rivayetini delil getirerek her şeyin en iyisini Allah'ın bileceğini fakat bu hadisin Deccâl'in ortaya çıkacağı zamana işaret ettiğini zikretmiştir. Yine Nevevî, Medine'nin şerli insanları dışarı atmasının Deccâl zamanına tesadüf edeceği görüşüne "... *Deccâl çorak araziye iner ve Medine üç defa sarsılır. Medine'deki her bir kafir ve münafık Medine dışına çıkar*"²⁴⁹ rivayetini delil

²⁴⁴ Ahned b. Hanbel, *Müsned*, IV, 285.

²⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 113-114.

²⁴⁶ Aynı de bu görüşü savunmakta ve Hz. Peygamber zamanında işe yaramaz, hayırsız insanlar dışında kimsenin Medine dışına çıkma arzusunun bulunmadığını fakat O'nun vefatından sonra Medine'nin hayırlı, faziletli ve iyilerinden olan birçok kişinin oradan ayrıldıklarını beyân etmektedir. Bk. Aynı, *Umdetu'l-Kârî*, X, 335.

²⁴⁷ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 500.

²⁴⁸ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 487 (1381).

²⁴⁹ Müslim, *Kitâbu' Fiten ve Eşrâti's-Saât*, 123 (2943).

getirmiştir.²⁵⁰ En nihayetinde *Allahu a'lem* diyerek her iki zamanın kast edilmesinin de muhtemel olacağını beyan etmiştir.²⁵¹

Demirin kirini gidermesi benzetmesi şu manaya gelmektedir: Körük demirin pasını, kirini ve üzerinde işe yaramayan parçalarını nasıl söküp atıyorsa Medine de kalbinde kötülük, kuşku ve fesat barındıran herkesi böyle sürüp atacaktır. Böylelikle orada sadece gönüllerinde kuşku ve fesatlık bulunmayan temiz ve dürüst insanlar kalacaktır. Esasen saf demiri elde etmemizi sağlayan unsur ateştir. Fakat ateşi harlayarak işe yaramayan parçalardan ayıklayan en önemli alet körük olduğu için benzetmede özellikle bu ifade kullanılmıştır.²⁵²

Daha önce “O belde diğer beldeleri yer” hadisinin, Medine’nin diğer şehirlerden üstün ve faziletli olduğu görüşüne delil getirildiği zikredilmişti. Bu konu hakkında İbn Mühelleb²⁵³ ilk olarak Medine’nin, başta Mekke olmak üzere diğer birçok şehrin İslâm’a girmesini sağladığı bu açıdan diğer şehirlerin onun birer alt birimi olduğunu, ikinci olarak Medine’nin kötü insanları barındırmayıp dışarı attığını söyleyerek Medine’nin diğer şehirlerden daha faziletli olduğunu savunmuştur.²⁵⁴

İbn Mühelleb’in açıklamalarına şöyle cevap verilmektedir; Birincisi Medine’de yaşayıp Mekke’yi fetheden halkın çoğu Mekkelidir.²⁵⁵ Yani dışarıdan bakıldığı zaman Mekke şehri, Medine eliyle İslâm’a girmiş gözükse de esâsen Mekke, yine kendi halkı tarafından fethedilerek, müslümanlığı benimsemiştir. Ayrıca İbn Hazm bu konuda: “Eğer bir beldenin fazileti diğer beldeleri fethetmesi ile belirlenecek olsaydı evvela Basra’nın, -Basra tarafından fethedilmeleri sebebiyle- Horosan, Sicistan ve diğerlerinden daha faziletli olması gerekirdi. Fakat durum böyle değildir” diyerek

---

²⁵⁰ Nevevî, *Minhâc*, IX, 218.

²⁵¹ Nevevî, *Minhâc*, IX, 217.

²⁵² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 114.

²⁵³ Asıl adı Mühelleb b. Ebû Sufre'dir. Emeviler zamanında Horosan valiliği yapmıştır. İbn Mühelleb hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: İrfan Aycan, “Mühelleb b. Ebû Sufre”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 511-512.

²⁵⁴ İmam Mâlik, Medineliler ve Ahmed b. Hanbel -Ebû Hanife ve İmam Şafî'nin aksine- Medine'nin Mekke'den daha faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. İbn Hazm'ın beyanına göre, Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Ubeydullah b. Adıyy (r.a) gibi sahâbe-i kiram Mekke'nin Medine'den daha faziletli olduğuna dair Hz. Peygamber'den son derece sahih senetlerle rivayette bulunmuşlardır. Sahâbenin ve ulemânın çoğunluğu da bu görüştedirler. Bk. Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 336.

²⁵⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 114.

faziletin bu şekilde ölçülemeyeceğini belirtmiştir.²⁵⁶ Dolayısıyla bu fazilet her iki şehir için de geçerli olup üstünlüğün sadece iki şehirden birisine hasredilmesi doğru değildir.²⁵⁷

İkincisi ise Medine halkının bir kısmının münafıklardan oluştuğu Kur'ân-ı Kerim'de bildirilmektedir.²⁵⁸ Hiç şüphe yoktur ki münafık kötü bir insandır. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanların en iyileri ve en faziletliyelerinden olan Muâz b. Cebel, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Abdullah İbn Mesûd, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Ammâr b. Yâsir (r. anhüm) gibi önde gelen pek çok sahâbî Medine dışına çıkmışlardır. Yani İbn Mühelleb'in, üstünlüğü sebebiyle kötülerini barındırmadığını söylediği Medine her zaman şerli insanları dışarı atmamış, aksine münafıklar orada yaşamış, faziletli olmalarına rağmen birçok sahâbî de Medine'den ayrılmıştır. O halde İbn Mühelleb'in, Medine'nin diğer şehirlerden üstün ve faziletli olduğu görüşünü savunmak için yaptığı bu açıklamalar 'Medine kötü insanları barındırmayıp dışarı atar' rivayeti ile nasıl bağdaştırılabilir?

Açıklamalar neticesinde akıllara şu sorular gelmektedir: Eğer Medine şerli insanları sürüp atıyorsa o halde ayette belirtilen münafıkları neden atmamıştır? Yahut insanların en faziletliyelerinden olmalarına rağmen birçok sahâbînin Medine'den ayrılması, Medine'nin onları barındırmayıp dışarı çıkardığına mı delâlet etmektedir? Bu sorulara cevap verilecek olursa: Münafıkların Medine'de yaşamalarını umûmun tahsisi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bazı münafıkların Medine'de ikâmet etmeleri, oranın şerli ve kötü insanları dışarı attığı şeklindeki umûmî hükmü nefyetmez; hüküm genel, münafıkların orada ikâmet etmesi ise istisnâ olabilir. Yine bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: Medine, münafıkların aslî yurtları idi. Onlar Medine'de doğup orada büyümüşlerdi. Oraya İslâm'ı sevmeleri sebebi ile veya İslâmiyet için sonradan yerleşmiş değillerdi. Bu sebeple rivayette Medine'den çıkartılacağı belirtilen kişilerden kasıt yerli halk değil, İslâmiyet sebebiyle oraya yerleşmiş fakat daha sonra kalplerine

²⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IV, 114-115.

²⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IV, 114.

²⁵⁸ "Çevrenizdeki bedevîlerden münâfık olanlar vardır. Medîne halkından da öyle münafıklar vardır ki nifakta mahâret kazanmışlardır, (sen ise) onları bilmezsin! Onları biz biliriz. Onlara yakında iki defa azâb edeceğiz; sonra da (âhirette)büyük bir azâba döndürüleceklerdir." Tevbe 9/101.

fesatlık giren kimselerdir.²⁵⁹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra birçok sahabînin birtakım sebeplerle Medine dışına çıkması meselesine gelince, bu olay Medine'nin onları barındırmadığı manasına gelmez. Kaldı ki rivayette sürüp atılacağı zikredilen kimseler kötü ve şerli insanlardır, halbuki sahâbîler insanların en faziletli ve hayırlılarından.

*Hz. Peygamber'e biât eden bir bedevî Medine'de sıtmaya yakalandı. Bunun üzerine Ya Muhammed! Benim biâtimi kaldır dedi. Resûlullah (s.a.v) bunu kabul etmedi. Bu sözünü üç kez tekrarladı. Fakat Hz. Peygamber yine kaldırmadı. Bunun üzerine bedevî çıkıp gitti. Arkasından Resûlullah (s.a.v): "Medine, ancak bir körük gibidir. İnsanların kötüsünü atar, hâlisi kalır" buyurdu.*²⁶⁰

Müslüman birinin dinden dönmesi câiz değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'le birlikte hicret edip onunla yaşayan kişinin de hicretinden dönmesi câiz olmadığı için Hz. Peygamber, bedevînin biâtını bozmasına izin vermemiş²⁶¹ Medine'den izin istemeksizin çıkanlara ise bu kıssayı örnek vermiştir.²⁶² Kâdî İyâz, bedevînin biâtının, Mekke'nin fethi ve hicretin zorunluluğu ortadan kalktıktan sonraki bir zamana tesadüf ettiğini, onun yalnız İslâm için biât edip daha sonra bu biâtın kaldırılmasını istediğini fakat imândan sonra küfre dönme câiz olmadığı için Hz. Peygamber'in bu isteği kabul etmediğini dile getirmiştir.²⁶³ İbn Battâl'a göre bedevî bu sözüyle İslâm'dan dönmeyi kast etmemiş, sadece ahdini Hz. Peygamber'in tasdiki olmadan bozmak istememiştir. Eğer Medine'den, İslâm'dan dönme maksadıyla ayrılmak isteseydi Hz. Peygamber o anda muhakkak kendisini öldürürdü. Halbuki bedevî, tutulduğu sıtma maruzatıyla Medine'den ayrılmak istemiştir. Bu ise dinden dönme değil ancak bir itaatsizliktir. Belki de bedevi hicretin kendisine farz olduğunu bile bilmiyordu.²⁶⁴ Nitekim Kur'ân-Kerim bedevîler hakkında "*Onlar Allah'ın Resûlü'ne indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar*"²⁶⁵ ifadesini kullanmaktadır.

²⁵⁹ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 350; Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1967, c. 7, s. 178.

²⁶⁰ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 10; *Ahkâm*, 45,47; *İ'tisâm*, 16; Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 489 (1383).

²⁶¹ Nevevî, *Minhâc*, IX, 220.

²⁶² Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 500.

²⁶³ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 500.

²⁶⁴ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 350.

²⁶⁵ Tevbe 9/97.

Hz. Peygamber, Uhud gazvesine çıktığı vakit ashabından bazı kimseler geri döndüler. Bunun üzerine ashâbdan bir fırka: Bunları öldürelim; diğer bir fırka: Hayır, öldürmeyelim dediler. Bu ihtilaf üzerine “Size ne oluyor ki, münafıklar hakkında iki fırkaya ayrılıyorsunuz”²⁶⁶ ayeti nâzil oldu. Peygamber (s.a.v) de “Medine kötü adamları ateşin demirin pisliğini dışarı attığı gibi atar” buyurdu.²⁶⁷ İslâm ordusu Uhud’a vardığında, Abdullah b. Ubey: “Ben meydan savaşına taraftar değildim. Medine’den çıkılmamasını istedim. Muhammed, çoluk çocuğun sözüne uydu da bizim sözüme itibar etmedi” diyerek üç yüz adamı ile birlikte Medine’ye geri dönmüştür.²⁶⁸ Hz. Peygamber de bu olay üzerine Medine’nin kötü insanları çıkaracağını haber vermiştir. Burada bahsi geçen münafıkların Mekke’de kalan bir grup mu yoksa Medine’de yaşayanlar mı olduğu konusunda tefsirciler farklı görüşler beyan etmişlerdir.²⁶⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, bir grup kimsenin²⁷⁰ Medine’ye gelip İslâmiyet’i kabul ettikten kısa bir süre sonra Medine’den sıkıldıkları bahanesiyle Hz. Peygamber’den izin istediklerini daha sonra peyderpey geçerek müşriklere katıldıklarını, Müslümanların da bunlara yapılacak muâmele konusunda ihtilafa düştüklerini aktarır. Bu sebeple bahsi geçen kişilerin aslında münafık olduklarını ve onlara ne şekilde muâmele yapılacağını açıklayan ayetlerin²⁷¹ indiğini zikreder.²⁷² Nihayetinde bu kişiler Mekke’de kalan bir grup da olsa Medine’de yaşayan bir grup da olsa münafıklık alameti göstermeleri sebebiyle Medine’nin kötü insanları süreceği şeklindeki rivayetin muhatabı olmuşlardır.

Medine’nin şerli kimseleri dışarı atacağı şeklindeki rivayetler gaybî bilgi çerçevesinde değerlendirildiği zaman karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır; bu rivayetler Hz. Peygamber dönemine mahsûs olup sadece O’nun döneminde şerli insanların dışarı atılması kast ediliyorsa bu noktada gelecekte haber verme gibi bir durum söz konusu olmayıp rivayetin Medine’nin üstünlüğü ve faziletine işaret ettiğini

---

²⁶⁶ Nisâ 4/88.

²⁶⁷ Buhârî, *Fedâilu’l-Medine*, 10.

²⁶⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2002, s. 207.

²⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bk.: Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 110.

²⁷⁰ Yazır konunun daha sonraki sayfalarında bu bir grup kimsenin Esed ve Gatafan kabilelerinden birtakım kimselerin olabileceğini zikreder.

²⁷¹ “Size ne oluyor da münafıklar hakkında ikiye bölünüyorsunuz? Halbuki kendileri hak ettikleri için Allah onları küfre geri çevirmiştir. Allah’ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah’ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın. Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.” Nisâ 4/88-89.

²⁷² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 3, s. 43.

söylemek mümkündür. Eğer bu rivayetler belirli bir döneme mahsûs olmayıp kıyamete kadar olan tüm zamanı kapsıyorsa o halde geleceğe dair bilgi vermesi hasebiyle bu rivayetleri gaybî bilgi çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

İslâm alimleri bu şekildeki rivayetlerin hükmünün hangi dönemi kapsadığı konusunda ihtilaf etmişler; bir kısım âlim rivayetlerin hükmünün Hz. Peygamber dönemine mahsûs olup O'nun zamanında şerhlerin Medine'den çıkarıldığını savunurken, bir kısmı da bu hükmün kıyamete kadar geçerli olduğu ve Medine'nin kıyamete kadar olan süreçte zaman zaman şerhlerini çıkaracağını savunmuştur.

İbn-i Abdilberr, Kâdı İyâz ve Aynî gibi âlimler bu tür hadislerin hükmünün sadece Hz. Peygamber dönemine mahsûs olduğunu söylemişlerdir. İbn-i Abdilberr, Medine'nin şerhli insanları dışarı atacağı şeklindeki rivayette geçen “insanları atar” ifadesinin her ne kadar umûmî gözükse de manasının hususî olduğunu söyleyerek bu düşüncesinin sebebini, Medine'nin Hz. Peygamber zamanında kendisini bizzat O'na, yardımına ve sohbetine feda eden insanlar arasından imansız ve hayırsız olanlardan başkasını atmamasına dayandırmış, buna delil olarak da Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashâb-ı kiramin İslâm'ı ve Kur'ân'ı öğretmek için Irak, Şam ve diğer İslâm beldelerine seyahat etmeleri ve onlardan nicelerinin Humus, Dımeşk, Kûfe ve Basra gibi şehirlere -ancak Hz. Ömer ve diğer sahâbeden izin alarak- yerleşmelerini göstermiştir.²⁷³ Kâdı İyâz'a göre bu tür hadisler açıkça Hz. Peygamber'in zamanına mahsus olarak söylenmiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v) ile birlikte hicret ederek onunla aynı yerde kalmaya ancak imanı kuvvetli ve sağlam kişiler sabredebilir. Münafıkların ve cahil Arapların durumuna gelince onlar dil ile iman edip kalben iman etmeyen, Medine'nin sıkıntılarına katlanmayıp bundan da sevap olarak herhangi bir karşılık alamayan şerhli ve kötü insanlardır. Aynî de bu görüşü savunmakta ve Hz. Peygamber zamanında işe yaramaz, hayırsız insanlar dışında kimsenin Medine dışına çıkma arzusunun bulunmadığını ama O'nun vefatından sonra Medine'nin hayırlı, faziletli ve iyilerden olan birçok kişinin oradan ayrıldıklarını beyân etmektedir.²⁷⁴ Fakat burada, Medine'den çıkan sahabîlerin hiçbirinin orayı sevmedikleri için ya da yüz çevirmek maksadıyla çıkmadıklarını, aksine tebliğ, cihad, fetih yahut da ilim talep etmek için

²⁷³ İbn-i Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn-i Muhammed b. Abdilber en-Nemerî el-Endülüsî (v. 463), *el-İstizkâr* (thk. Abdulmu'ti Emin Kal'acı), I. Baskı, Kâhire, 1414/1993, XXVIII, s. 25.

²⁷⁴ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 335.

çıktıklarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.²⁷⁵ Yani birtakım sebeplerle sahâbenin Medine'den çıkması, Medine'nin onları barındırmayıp çıkardığı sonucunu doğurmamaktadır ki sahâbeden hiç kimse de Medine'yi beğenmediği için oradan çıkmış değildir. Nitekim Ebû Hureyre'den gelen “*Kim ki Medine'den, orayı beğenmeyerek çıkarsa yerine Allah ondan daha hayırlısını getirir*”²⁷⁶ hadisi de bu söylenileni desteklemekte, Medine'den yüz çevirmek maksadıyla çıkan kimseleri hedef göstermektedir. İbn-i Abdilberr de bu hadis hakkında “Bize göre bu hadisin hükmü Hz. Peygamber zamanına hastır. O'nun zamanında Allah-u Teâla, Resûlüne rağbet etmeyenleri daha hayırlısı ile değiştirmiş fakat O'nun vefatından sonra Medine'den çıkan sahâbîleri onlardan daha hayırlısıyla değiştirmemiştir”²⁷⁷ demiştir.

İbn Hacer, Hz. Peygamber'in Ureyne kabilesinden Medine'ye gelen birtakım kimselerin deve çobanını öldürüp zekât develerini kaçırmaları üzerine onların yakalanarak öldürülmelerini emrettiği rivayetin²⁷⁸ “Medine şerlileri atar” sözünü tasdik ettiğini belirtmiştir.²⁷⁹ Bu rivayet ve daha önce zikredilen, bedevînin Hz. Peygamber'e gelerek biatinin kaldırılmasını ve vatanına dönmek istemesi, yine Uhud savaşından kaçmak isteyen münafıklar hakkında ashâbın iki fırkaya ayrıldığı sırada Hz. Peygamber'in “Medine temizdir, kirlilerini atar” dediği rivayetler Medine'nin şerlilerini atmasının Hz. Peygamber zamanına mahsûs olduğuna delâlet etmekteyse de burada şu hususa dikkat çekmek gerekir: Hz. Peygamber, yaşanan bu olaylar üzerine “Medine şerlisini atar” ifadesini kullanmıştır. Aksi zaten mümkün değildir. Ayrıca olayın hususî olması hükmün umûmî olmasına engel teşkil etmediği için Hz. Peygamber'in bu sözlerini, o olaylarla ilişkilendirip sadece o zamana atfetmek çok doğru bir yaklaşım olmayabilir.

Nevevî Medine'nin şerlilerini atmasının Hz. Peygamber dönemine has olduğu görüşüne karşı çıkmış ve Kâdı İyâz'ın zikrettiği şekilde Hz. Peygamber'in sözündeki anlamın açık olmadığını belirterek bu hükmün kıyamete yakın bir zamanda gerçekleşmesinin muhtemel olacağını belirtmiştir. Medine'nin şerli insanları dışarı

²⁷⁵ Aşır Örenç, “Hadisler Işığında Medine ve Orada İkametin Fazileti”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) = Journal of History School (JOHS)*, sayı: 19, 2014, s. 104.

²⁷⁶ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 487 (1381).

²⁷⁷ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XXVIII, s. 26.

²⁷⁸ Buhârî, *Vudû*, 66; Müslim, *Kasâme*, 9-10 (1671).

²⁷⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bari*, I, 440.

atmasının Deccâl zamanına tesadüf edeceğini savunduğu bu görüşüne Deccâl'in çorak araziye inerek Medine'yi sarsacağı ve oradaki her bir kafir ve münafığın dışarı sürüleceği²⁸⁰ ve yine Medine'nin kendi üzerinde yaşayan kötü insanları sürüp çıkarmadıkça kıyamet kopmayacağını²⁸¹ haber veren rivayetleri delil getirmiş, nihayette "Allah en iyisini bilir" diyerek iki zamana da kastın mümkün olacağını beyan etmiştir.²⁸² İbn Hacer, bu konuda Kâdı İyâz ve Nevevî'nin görüşlerini beyân ettikten sonra rivayette her iki zamanın da (Hz. Peygamber zamanı ve Deccâl zamanı) kast edilmesinin muhtemel olacağını fakat bu zaman aralıklarının dışında herhangi bir zamanın kast edilmediğini söylemiştir.²⁸³ İmam Mâlik'in naklettiğine göre Ömer b. Abdülaziz, Medine'den çıkacağı zaman oraya yönelerek ağladı ve sonra (yanındakine seslenerek): "Ey Müzahim! Medine'nin barındırmayıp dışarı sürdüğü kimselerden olmamızdan korkuyor musun?" dedi.²⁸⁴ İmâm Mâlik'in bu rivayeti aktarması hadislerin sadece Hz. Peygamber ya da Deccâl zamanıyla mukayyet olmayıp umûmî bir mana içerdiğini de teyit etmektedir.²⁸⁵ Yine Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Ehl-i Kitab'ı Medine'den çıkarıp, adaleti ve iyiliği tesis etmesi de bu hükmün kıyamete kadar geçerli olduğuna delil gösterilebilir.²⁸⁶ Bütün bu anlatılanlar değerlendirildiğinde şerhilerin Medine dışına sürülmesinin sadece Hz. Peygamber'in hayatta olduğu zamana mahsûs olmayıp bu insanların kıyamete kadarki süreçte zaman zaman Medine'den sürüleceği sonucu çıkmaktadır ki bu da Hz. Peygamber'in gerçekleşeceğini önceden haber verdiği gaybî bilgiye işaret etmektedir.

Ezcümle Medine'nin salih insanları barındırıp, şerhilerini atması, salih ve faziletli insanların sadece Medine'de bulunduğunu ve bulunmayacağını göstermediği gibi orada hiçbir zaman şerhilerin barınmadığı ve barınmayacağı manasına da gelmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in Yahudi gruplarını Medine'den çıkardığı bilindiği gibi aynı zamanda orada münafıkların yaşadığı da Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmektedir.²⁸⁷ Rivayette geçen şerhli ifadesi, Ehl-i Kitab, münafık veya gayr-i müslimlerin tümüne

²⁸⁰ Müslim, *Kitâbu' Fiten ve Eşrâti's-Saât*, 123 (2943).

²⁸¹ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 487 (1381).

²⁸² Nevevî, *Minhâc*, IX, 217.

²⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 114.

²⁸⁴ İmam Mâlik, *Muvatta*, Kitâbu'l-Câmi, 2598.

²⁸⁵ Örenç, "Hadisler Işığında Medine ve Orada İkametin Fazileti", s. 104.

²⁸⁶ Ali el- Kârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, (I-X), Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994, V, 624.

²⁸⁷ Tevbe 9/101.

atfedilmeden Medine halkına ve Müslümanlara kötülük yapmak isteyen, kalplerine fesat bulaşan kimseler şeklinde yorumlandığında rivayet kısmen açıklık kazanmakta, anlaşılması daha mümkün olmaktadır. Öyleyse bu hadis sadece belirli kişiler veya belirli bir zaman dilimi ile ilgili olmayıp, şerhleri barındırmaması hükmünden kasıt, Hz. Peygamber döneminden kıyamete yakın bir sürece kadar zaman zaman bazı insanların Medine’den atılmasıdır.²⁸⁸

3. Medine’de Fitne Çıkarmak Lanetlenmeyi Gerektirir

İslâm dininin nûrunu tamamladığı, İslâm medeniyetinin şekillenmeye başladığı, fetihlerin buradan gerçekleştiği devletin merkezi ve Hz. Peygamber’in kutlu hicretini gerçekleştirdiği, mescidi ve kabri şerifinin bulunduğu yer olan Medine, Allah tarafından koruma altına alınmış, Resûlullah’ın (s.a.v.) övgüsüne mazhar olmuştur. Aynı durum, hiçbir zorlamaya maruz kalmadan kolaylıkla İslam’ı kabul eden, ardından muhacirlere kucak açarak Mekkeli muhacirlere îsârın en güzel örneklerini sergileyen, gerek seriyye ve gazvelerde gerekse dini tebliğ sürecinde Hz. Peygamber’in yanında bulunarak hiçbir fedakarlıktan kaçmayan Medine halkı için de söz konusudur. Hz. Peygamber Medine’ye olan sevgisi sebebiyle, oranın ölçü ve yiyeceklerinin bereketlenmesi için dua etmiş ve orada yaşamayı teşvik etmiştir. Medine’deki ikâmetleri süresince oranın çile ve meşakkatine katlananları şefaâtle müjdeleyerek, orada ölmenin fazileti hakkında rivayette bulunmuş ve Medine halkına kötülük yapmak isteyen ve oradan yüz çevirip uzaklaşan kimselerin sıkıntıya uğrayacaklarını haber vermiştir. Medine haremi içinde bid’at çıkarıcılar ise Allah’ın azabı ile meleklerin ve bütün insanların laneti gibi büyük bir tehdidin muhatabı olmuşlardır.

a. Medine Haremi İçinde Bid’at Çıkarma

Hız. Peygamber Medine haremi içerisinde kötülük ihdas etmeyi ve günah işlemeyi yasaklayarak “*Kim bu Medine haremi içinde bir bid’at ortaya koyarsa Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti o kimse üzerine olsun*”²⁸⁹ buyurmuş, hatta “emr-i bi’l-maruf nehy-i ani’l-münker” gereğince bu yasağa bid’atçıları barındıranları da dahil ederek harem sahasında yapılan bir kötülüğün veya işlenen günahın büyüklüğünü ifade etmek üzere: “... *Kim Medine’nin harem sahası içinde bir bid’at çıkarırsa yahut bir*

²⁸⁸ İbn Hacer, *Fethü’l-Bari*, IV, 114; Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, X, 336.

²⁸⁹ Buhârî, *Fedâilu’l-Medine*, 1.

*bid'atçıyı barındırırsa, Allah'ın azabı, meleklerin laneti ve bütün insanların nefreti onun üzerine olsun. Ondan ne bir farz, ne de nafile kabul olunmaz ...*²⁹⁰ şeklinde lanetleme ifadesi kullanmış ve bu durumda kişinin ibadetlerinin dahi kabul olunmayacağını belirtmiştir.

Müslim rivayetinde geçen “*Medine, Âir ile Sevr arası (olmak üzere) haredir*”²⁹¹ ifadesi Medine'nin harem sınırlarını belirlemektedir. Bu harem sahada işlenen suçlar ve bu suçlara verilen cezalara dair tartışmalar daha önce ele alındığı için burada tekrar zikretmeyi doğru bulmadık. Medine haremî içinde ağaç kesmek ve avlanmak²⁹² yasaklanarak; burada bidat çıkarıcı²⁹³ ve günah işleyen kişi lanetlenmiştir.²⁹⁴ İmam Mâzerî, rivayette bid'at diye tercüme edilen kökü “hades” olan kelimenin iki farklı şekilde okunabileceğini söyleyerek; “muhtis” şeklinde okunduğu zaman ‘günah işleyen kişi’ “muhtes” şeklinde okunduğu takdirde ise ‘günah ve bid'at manasına geleceğini zikretmiştir.²⁹⁵ Bid'at ise Kur'ân'a ve Sünnet'e aykırı yeni bir şey ortaya koymak demektir.²⁹⁶ Kâdî İyâz'ın beyânına göre, ulemâ lanetin ancak büyük günahlar karşısında yapıldığına dayanarak, hadisteki lanet ifadesinin Medine haremî içerisinde suç işleyen ve bidat çıkarıcı kimseler için sert bir uyarı olduğu ve bunları yapmanın büyük günahlardan sayılacağına kanaât getirmiştir.²⁹⁷ Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinden kasıt ise o kişinin rahmet-i ilâhîden uzaklaştırıldığını mübalağalı bir şekilde anlatmak içindir. Çünkü “lâ'n” sözlükte kovmak ve uzaklaştırmak anlamlarına gelir. Ulemâ rivayetteki “lâ'n” ifadesinin azap ve cennetten kovulmak²⁹⁸ manalarında olduğunu, fakat buradaki lanetin Allah-u Tealâ'nın rahmetinden ebediyen uzaklaştırılacağı bildirilen kafirlerin laneti gibi olmadığını, aksine sadece yaptıkları işler dolayısıyla hak ettikleri cezayı çekmelerinin kastedildiğini söylemişlerdir.²⁹⁹ Semhûdî, Kâdî İyâz'ın lanetin büyük günahlar karşısında yapılacağı görüşünü zikrederek, Medine'de işlenen küçük günahların başka bir yerde işlenen büyük günahlara denk

²⁹⁰ Buhârî, *Fedâilu'l-Medîne*, 1; Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 467.

²⁹¹ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 467.

²⁹² Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 458.

²⁹³ Buhari, *Fedâilu'l-Medîne*, 1.

²⁹⁴ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 467, 469.

²⁹⁵ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 486.

²⁹⁶ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 326.

²⁹⁷ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 486.

²⁹⁸ Cennetten kovulmak sözünden kasıt cennete ilk girenler arasından kovulmaktır yoksa ebedi bir kovulmadan söz edilmemiştir. Bk. Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, c. 7, s. 152.

²⁹⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 109; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 326.

olduğunu, hatta Zerkeşî'nin İmam Mâlik'den naklettiğine göre hadisin aslından anlaşılacağı üzere kapsamının mekruhluğa delalet ettiğini, nitekim hükümdarın huzurunda işlenen bir suçun ülkenin herhangi bir yerinde işlenen suçlar gibi olmadığını söylemiştir.³⁰⁰ Demek ki Medine'de işlenen bir günah hükümdarın huzurunda işlenen suç mesabesinde olup diğer beldelerde işlenen günahlardan çok daha ağırdır ve lanetlenmeyi gerektirir. Ayrıca Medine hadis ve sünnet yurdu olduğu için, İslam dininin geliştiği merkezdir. Oranın kötülüklerden uzak olması, bilgi ve inanç kirliliği demek olan bid'atten arınması diğer bölge ve şehirlerden daha öncelikli olmalıdır. Hz. Peygamber'in bu sert uyarısını bu hususla ilişkilendirmek de mümkündür. Yani bir anlamda İslam pınarının kaynadığı merkez olan Medine kirlenirse, oradan o kaynağın ulaştığı her bir şehir ve bölge de etkileneceği için, temiz olmasına son derece titizlik gösterilmiştir denebilir.

b. Medine'den Yüz Çevirip Uzaklaşma

Hz. Peygamber Medine'nin çile ve meşakkatlerine katlanarak orada ikâmet etmenin daha hayırlı olacağını söylemiş, oranın ıssız ve boş bırakılmasını kerih görmüştür. Bu minvaldeki rivayetlerinden birkaç tanesi şöyledir:

“Bir zaman gelecek ki o zaman nesiller Medine’yi şu üzerinde bulunduğu hayr ve bereketlerine rağmen terk edecekler de Medine’de rızkını arayan âfiyetli hayvanlardan yani vahşi hayvanların ve yırtıcı kuşların âfiyetlilerinden başka kimse kalmayacaktır. Sonra Muzeyne kabilesinden en son iki çoban koyunlarını azarlayarak Medine’ye gelecekler ve bunlar da Medine’yi bomboş, vahşi hayvanlarla dolmuş bir belde olarak bulacaklar ve nihayet Seniyyetü’l-Veda mevkiine vardıkları zaman yüzleri üstüne düşeceklerdir (öleceklerdir)...”³⁰¹ Rivayetteki “üzerinde bulunduğu hayır ve bereketlerine rağmen” ifadesi hakkında Kurtûbî, Kâdı İyâz’a uyararak şöyle demiştir: Bu durum gerçekten de vukû bulmuştur. Zira Medine hilafetin merkezi iken herkesin rağbet gösterdiği ve sığındığı bir yer olmuş, çeşitli ülkelerden alınan hayratlar (vergiler ve cizyeler) buraya getirilmiş, Medine dünyanın en bayındır beldelerinden biri haline gelmiştir. Daha sonra hilafetin merkezi Şam’a ardından da Irak’a taşınınca burası bedevilerin elinde kalmış, fitne ve karışıklıklar yayılmış ve insanlar burayı boşaltmaya

³⁰⁰ Semhûdî, *Vefâ’ü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ*, I, 47.

³⁰¹ Buhârî, *Fedâilu’l-Medine*, 5; Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 499.

başlamışlardır. Neticede Medine, yırtıcı hayvanlar ve kuşların başıboş dolaştığı ıssız bir yer haline gelmiştir.³⁰²

Nevevî, Medine'nin terk edilmesinin kıyametin kopacağı zamanda gerçekleşeceği görüşünün tercihe şayan olduğunu, Hz. Peygamber'in iki çobanla ilgili anlattığı kıssanın da bunu desteklediğini, Buhârî'nin naklettiği rivayette Müzeyneli iki çobanın kıyamet zamanı yüzleri üzerine düşecekleri ve “en son haşr olacak...” ibaresiyle de çobanların haşr olunacakları hususunun anlatıldığını söylemiştir.³⁰³ Zira haşr olmak ölümden sonra gerçekleşen bir hâdisedir. İbn Mühelleb bu hadisin Medine'nin kıyamete kadar mesken olacağının delili olduğunu söylemiştir.³⁰⁴

Kâdı İyâz'ın açıklamalarına göre ise hadisin haber verdiği olaylar daha ilk asırda gerçekleşmiştir. Bazı tarihçiler yayılan fitnelerden dolayı can korkusuyla çoğu insanın Medine'den ayrıldığını ve oranın semerelerinin (mahsulâtının) vahşi hayvanlara ve kuşlara kaldığını zikrederler. Sonraları halkın tekrardan Medine'ye döndüğü ve Hz. Peygamber'in, Medine'nin boş kaldığı zamanlarda Mescid-i Nebevî'nin etrafında köpeklerin dolaşacağını haber verdiği rivayetin ise bilfiil gerçekleştiği birçokları tarafından anlatılmaktadır.³⁰⁵ İbn Hacer, İmam Mâlik'in merfu olarak naklettiği “*Siz öncesine göre daha iyi bir duruma geleceği halde Medine'yi terk edeceksiniz. Hatta şehre kurtlar inecek ve mescidin duvarları ve minberinin üzerine çıkıp uluyacaklardır. Orada bulunan sahabe: “Peki bu durumda meyveler ve yiyecekler kime kalacak? diye sorunca, Hz. Peygamber: “Kurda kuşa yem olacak” buyurdu.*”³⁰⁶ rivayetinin de Medine'nin ıssız ve vahşetli kalmasının İslâm'ın ilk asrına tesadüf ettiği görüşünü desteklediğini zikretmektedir.³⁰⁷ Kâdı İyâz'a göre hadisin haber verdiği olaylar daha ilk asırda gerçekleşip bittiği için bu rivayet aynı zamanda peygamber mucizesine delalet etmektedir.

“Yemen fethedilecek, Yemen fatihlerinden bir topluluk gelecek, hayvanlarını Medine'ye sevk edecek aileleri ve kendilerine tabi olanları Yemen'e taşıyacaklardır. Halbuki bunlar bilselerdi Medine kendileri için hayırlıdır. Şam da fethedilecek oranın

³⁰² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 117.

³⁰³ Nevevî, *Minhâc*, IX, 227.

³⁰⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 117.

³⁰⁵ Kâdı İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 507.

³⁰⁶ İmam Mâlik, *Muvatta*, Kitâbu'l-Câmi, 2597.

³⁰⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 117.

fatihlerinden bir topluluk gelecek, hayvanlarını Medine'ye sevk edecekler, ailelerini ve bunlara tabi olan kimseleri alarak Şam'a göç edeceklerdir. Eğer bilselerdi Medine bunlar için daha hayırlıdır. Irak da fethedilecektir, Irak fatihlerinden bir topluluk gelecek hayvanlarını sürerek ailelerini ve bunlara uyanları yükleyip Irak'a gideceklerdir. Eğer bilselerdi Medine kendileri için daha hayırlıdır"³⁰⁸ rivayeti Medine'de kalmanın daha hayırlı olduğunu ve oranın ıssız ve boş bırakılmaması gerektiğini belirtmektedir.

İbn-i Abdilberr ve diğer âlimler Yemen'in Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir zamanında fethedildiğini, daha sonra sırasıyla Şam ve Irak'ın fethinin gerçekleştiğini söylemişlerdir. Gerçekten de bu beldelerin fetihleri Hz. Peygamber'in bildirdiği sırayla gerçekleşmiş, bu fetihlerin ardından bazı insanlar meydana gelen rahatlık ve zenginlikten faydalanmak amacıyla Medine'yi terk ederek farklı beldelere dağılmışlardır.³⁰⁹ Kâdı Beydâvî, Yemen'in fethinden sonra bazı insanların buranın beldelerini ve halkının yaşayışını beğendiklerini, ailelerini de yanına alarak Medine'den ayrılıp buraya yerleştiklerini aktarmaktadır.³¹⁰ Halbuki Hz. Peygamber, Medine'de kalmaya sabretmelerinin kendileri için daha hayırlı olacağını haber vermiştir.

İslâm âlimleri Medine'den çıkanlardan kastedilenin orayı beğenmeyerek ya da yüz çevirmek maksadıyla çıkanlar olduğunu; ticaret, cihad, fetih yahut da ilim talep etmek gibi birtakım sebeplerle çıkanların bu hadisin manasındaki kınamanın muhatabı olmadıklarını söylemişlerdir.³¹¹

Yine "... Medineliler bilmiş olsalar, Medine onlar için daha hayırlıdır; bir kimse ondan yüz çevirerek terk ederse Allah onun yerine oraya daha hayırlısını getirir. Eğer bir kimse onun çile ve meşakkatine katlanırsa kıyamet gününde ben ona şefaâtçi ve şahit olurum"³¹² rivayeti ise Medine'nin sıkıntılarına sabreden için ahirette mükafatının verileceğinin bildirmektedir. Rivayetin farklı bir varyantı ise şöyledir: Ebû Saîd, Harre gecelerinin birinde Hz. Ebû Saîd el-Hudrî'ye gelerek Medine'nin pahalılığından, ailesinin kalabalıklığından dert yanmak suretiyle Medine'nin zorluk ve sıkıntılarına

³⁰⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 5.

³⁰⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 119.

³¹⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 120.

³¹¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 120.

³¹² Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 459 (1363).

sabredemeyeceğini haber vermiş ve oradan çekilmek hususunda onunla istişarede bulunmuştur. Ebû Saîd el-Hudrî ise ona şöyle demiştir: Yazıklar olsun! Bunu sana tavsiye edemem. Çünkü ben Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim: “*Medine'nin sıkıntılarına katlanarak orada ölen bir kimseye Müslüman olmak şartıyla kıyamet gününde şefaâtçi ve şahidim.*”³¹³ Hadisin Zübeyr b. el-Avvam'ın azadlı kölesi olan Yuhannis'den naklonulan târikinde³¹⁴ Fitne esnasında Yuhannis'in Abdullah b. Ömer'in yanında oturuyorken Abdullah'ın azatlı cariyelerinden birinin gelerek: “Ey Ebû Abdurrahman! Fena zamana çattık, buradan çıkmak istiyorum” dediği, Abdullah'ın ise ona: “Otur ahmak! Ben Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini duydum” diyerek Hz. Peygamber'in, Medine'nin şiddet ve sıkıntısına sabır gösterene şefaâtçi veya şahid olurum sözünü zikrettiği geçmektedir.

Hadis âlimlerinin çoğu rivayetin diğere târikinde yer alan ‘Harre geceleri’ ifadesine dayanarak bu târikte geçen ‘fitne’nin Harre vakası olduğunu söylemişlerdir. Bilindiği üzere hicri 63 yılında meydana gelen Harre vakası Emevî ordusunun Medine'yi basıp yağmalayarak, yüzlerce kişiyi öldürmesiyle sonuçlanmış büyük bir fitnedir. Bu fitnede Medine yağmalandığı için halk büyük sıkıntı ve zorluklar çekmiştir. Hatta bu vakada Ebû Saîd el-Hudrî canını zor kurtarmış, malları yağma edildikten sonra evinde alacak başka bir şey bulamayan Emevî askerleri onun sakalından birer tel koparmışlardır.³¹⁵ Yine Câbir b. Abdullah'ın Tebük gazvesi dönüşünde Hz. Peygamber'e sattığı deve karşılığında aldığı ve yanından ayırmadığı ziyade parasının Harre harbinde Şamlılar tarafından alındığı nakledilmektedir.³¹⁶ Semhûdî ise Mescid-i Nebevî’de cemaâtle namaz kılınmayan üç günden birinin bu hâdisenin meydana geldiği gün olduğunu aktarmaktadır.³¹⁷ Neticede fitne veya ekonomik sıkıntılar sebebiyle zorluklara ve meşakkatlere duchar olan halk, Medine’den ayrılmak istemiş fakat Hz. Peygamber’in orada kalmanın daha hayırlı olduğunu belirttiği ve sıkıntılarına sabredildiği takdirde şefaatiyle müjdeleyeceği şeklindeki rivayetleriyle karşı karşıya kalmışlardır.³¹⁸

³¹³ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 477 (1374).

³¹⁴ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 482 (1377).

³¹⁵ Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, s. 246.

³¹⁶ Müslim, *Kitâbu'l-Musakât*, 21.

³¹⁷ Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, s. 246.

³¹⁸ İsmail Hakkı Ünal, bu nitelikteki rivayetlerin Harre vak'asının etkisiyle Medine'yi terk etmek isteyenlere karşı yapılan bir uyarı olduğunu ve Abdullah b. Zübeyr'in kontrolündeki bu bölgeden kaçışları ve dolayısıyla, merkezî yönetime karşı bir zafiyetin doğmasını önlemeye matuf olabileceğini

c. Medine Halkına Kötülük Yapma

Medine'nin hicret yurdu seçilmesinde birtakım coğrafi, ekonomik, siyasî faktörler etkin rol oynamaktaysa da Medine'nin diğer beldelere göre daha faziletli ve üstün olmasını sağlayan ve orayı Hz. Peygamber için önemli kılan asıl etken, halkının İslâm'ı kolaylıkla kabul etmesidir. Medineli müslümanlar, canlarını ve mallarını hiçe sayarak İslâm'ı yaymak için mücadele etmişler ve büyük fedakarlıklar göstermişlerdir. Bu açıdan Medine halkı övülmüş, halkına kötülük etmek yasaklanmıştır. Konuyla ilgili Buhârî'de yer alan “*Medine halkına kötülük planlayacak olan herhangi bir kişi, muhakkak tuzun su içinde erimesi gibi eriyecektir*”³¹⁹ rivayeti ya da “*Eğer Medinelilere biri bir kötülük etmek isterse Allah onu cehennemde kurşun eritir gibi yahut suda tuz eritir gibi eritir*”³²⁰ şeklindeki Müslim tarîki de bunu yapan kişilerin maruz kaldıkları tehditleri bildirmektedir.

Kâdı İyâz, “cehennemde” ziyadesinin, bu ifadenin bulunmadığı diğer tarîklerine açıklık kazandırdığını ve rivayetin hükmünün ahirete mahsus olduğunu belirttiğini söylemiştir. Bununla birlikte bu hadisten kasıt Hz. Peygamber hayattayken Medine halkına kötülük etmek isteyene müslümanların kâfi geleceği ve Allah'ın onları kurşunun ateşte eriyip gitmesi gibi eritip yok edeceği de olabilir. Hatta burada takdim-tehir yapılmış olma ihtimali bile vardır. Bu durumda “Allah böylelerini ateşte kurşun eritir gibi eritir” manası çıkacaktır ki cezası da ertelenmeden bu dünyada verilir, demektir. Hadisten, Medine'ye saldıran kişinin galip gelerek otorite olmasının mümkün olamayacağı, bilakis Ümeyyeoğulları zamanında Medinelilerle muharebe eden Müslim b. Ukbe³²¹ gibi Medine çevresinden uzaklaştırılacağı kast edilmiş olabilir. Nitekim Müslim b. Ukbe, Medine'den dönerken helak olmuş, onun arkasından kendisini

---

öne sürmüştür. Bk.: İsmail Hakkı Ünal, “Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve “Hayru'l Buldân” Risâlesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, cilt: XLI, s. 72.

³¹⁹ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 7.

³²⁰ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 460 (1363).

³²¹ Medine'de hakimiyetini kuvvetlendirmek amacıyla oraya askerî harekât düzenlemeye karar veren Yezid b. Muaviye, bu görev için Emevilere bağlılığı ile bilinen Müslim b. Ukbe'yi görevlendirmiştir. Medine'ye ulaşan Müslim, ilk önce halkı isyandan vazgeçirip yönetime itaate çağırılmış fakat halk bu çağrılara icabet etmeyince savaşı başlatmıştır. Bu esnada pek çok insan katledilmiş, hayatta kalanlara kötü muamelelerde bulunulmuş, halkın malları yağmalanmıştır. Harre'deki acımasız tutumundan dolayı Müslim b. Ukbe'ye “müsrif” lakabı verilmiştir. İsyanı bastırdıktan sonra Medineliler'in Yezîd'e olan biatını yenileyen Müslim b. Ukbe, Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gitmek için Mekke'ye yönelmiş ancak yolda Müşellel mevkiinde hastalanmış; kumandanlığı Yezîd'in daha önce verdiği emir gereğince Husayn b. Nümeyr'e devrettikten sonra da ölmüştür. Bk.: Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, s. 245-246; Kılıç, “Yezid I”, *DİA*, XLIII, s. 513-514.

gönderen Yezid b. Muaviye³²² ve onun gibiler de aynı şekilde helak olmuşlardır.³²³ Yine hadisten Medine halkına açıkça saldıranların aksine, halkına suikast planlayan ve gizlice saldırmak isteyenlerin bu emellerini gerçekleştiremeyecekleri anlamını çıkarmak da mümkündür.³²⁴

Özetle hadisin, Medine halkına açıkça kötülük yapanların akıbetlerinin kötü olacağı yahut açıkça olmasa da halkı için herhangi bir kötülük düşünenlerin veya oraya gizli bir saldırı planlayanların bu hedeflerini gerçekleştiremeyecekleri şeklinde her iki manayı da içerisinde barındırması muhtemeldir. Semhûdî, Medine halkına kötülük etmek isteyenlerin bunu tamamlayamayacağı ihtimalinin değil de bilakis bunu yapanın helak olacağı şeklindeki ikinci ihtimalin tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Medine'nin bu durumunu hâlâ devam ettirdiğini zikretmiş; hatta o zamanlar çok içki içen bir grubun peyda olduğunu ve Medine halkına kötülük yapan birinin oradan atılması hükmü gereğince sayılarının çokluğuna rağmen küstahlıkları sebebiyle kısa sürede Allah-u Teala'nın onları helak ettiğini söylemiştir.³²⁵ Yine Aynî “tuzun su içerisinde erimesi” ifadesinde teşbih yapıldığını, Medine halkının ilimdeki derinlikleri ve temiz fitratları sebebiyle suya; onlara tuzak kurmak isteyenlerin ise tuza benzetildiğini zikretmiştir. Çünkü tıpkı tuzun, saf ve duru olan suyu ifsat etmek istediği halde kendisinin suyun içinde eriyip kaybolması gibi Medine ahâlisine kötülük planlamak isteyenlerin rahatsız edici tuzakları da kendilerine dönmektedir.³²⁶

Yine “*Kim Medine halkını korkutmak isterse Allah da onu korkutur*”³²⁷ şeklindeki rivayet de Medine ahâlisine kötülük yapmak isteyen kimseler için bir uyarı ve tehdit niteliği taşımaktadır. Medineliler'e kötülük yapma hakkında Muhammed b. Umara'dan nakledilen bir olay son derece ibretliktir. Muhammed b. Umara şöyle anlatıyor: Ticaret amacıyla Şam'a gitmiştim, bir adam bana nereli olduğumu sorunca Medineliyim dedim. O da dönüp Medine'nin çok kötü bir yer olduğunu söyledi. Ben ona, Rasûlullah'ın “tayyibe (temiz, güzel)” diye vasıflandırdığı yere nasıl “habîse (pis)” diyebilirsin, diye

³²² Ayrıntılı bilgi için bk.: Ünal Kılıç, “Yezid I”, *DİA*, XLIII, s. 513-514.

³²³ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 484.

³²⁴ Semhûdî, *Vefâ*, I, 43-44.

³²⁵ Semhûdî, *Vefâ*, I, 44.

³²⁶ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 344.

³²⁷ İbn Balaban, Ebu'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban b. Abdullah (v. 1339), *Sahîhu İbn Hibban bi Tertîbi İbn Balaban* (thk. Şuayb el-Arnaût), (I-XVIII), II. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, IX, 55, hadis no: 3738.

çıkıştım. O, benim orada yaşadığım kötü bir hatıram var, dedi. Yezid zamanında “Harre Olayı” meydana geldiğinde gece rüyamda Muhammed adına birisini öldürdüğümü ve bunun için de cehenneme atıldığımı gördüm. Bu ordu arasına katılmamak için çok çaba sarf etmeme rağmen zorla beni orduya kattılar. Harre olayı bitinceye kadar kimseyi öldürmedim, kimsenin de kanını akıtmadım; gördüğüm rüyanın etkisiyle bile bile cehenneme atılmak istemiyordum. Ama olay bitmiş ve biz de savaş alanında öldürülenler arasında dolaşıyorduk. Yaralılardan birisi can çekişmekteyken bana: “Çekil oradan ey köpek” diye seslenince bu nefsimde ağır geldi ve oracıkta onu öldürdüm. Sonra rüyam aklıma geldi. Medineli bir adam yanıma geldi o öldürdüğüm adamın kim olduğunu, bunu tanıyıp tanımadığını sordum. Onun yerde ölü bir şekilde yattığını gören Medineli, hayretler içerisinde şöyle dedi: Allah’a yemin olsun ki bu kişiyi öldüren adam cennete giremeyecektir. Medineliye bu adam kim diye sorduğumda bana: “Bu adam Muhammed b. Amr b. Hazm’dır. Rasûlullah (s.a.v)’ın zamanında doğmuştu. Rasûlullah ona bizzat kendi adını vermiş ve ‘Ebû Abdi’l-Melik’ künyesiyle künyelemişti.” Adamın söylediklerini duyunca Muhammed’in ailesine gidip kisas olarak beni öldürmelerini istedim, kabul etmediler; diyet vermek istedim, reddettiler.³²⁸

Neticede Medine haremi içerişinde bidat çıkarmanın Allah’ın laneti ile lanetlenmesi, Medine’den yüz çevirerek uzaklaşmanın kerih görülerek oradan uzaklaşan kişinin daha hayırlısı ile değiştirileceği uyarısının yapılması, Medine halkına kötülük yapan kişinin kurşunun ateşte ya da tuzun su içerisinde erimesi gibi eriyeceği tehdidine maruz kalması şeklindeki rivayetler ve bu minvalde Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetlerin tümü incelendiğinde bir kısmının gerçekleşecek olan fitneleri haber vererek bu fitneler karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiğini bildiren, bir kısmının ise gayba taalluk eden haberlerden oluştuğu görülmektedir. Hz. Peygamber Medine’ye olan sevgisi sebebiyle, oranın ölçü ve yiyeceklerinin bereketlenmesi için dua etmiş,³²⁹ Medine’de ikâmeti ve muktedir olana orada ölmeyi teşvik etmiştir.³³⁰ Bu konuda serdedilen rivayetler hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa bu rivayetlerin tümünün Medine’nin önemini ortaya koymaya ve fazilet açısından üstünlüğünü anlatmaya yönelik olduğu sonucu çıkmaktadır.

³²⁸ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, III, 461-462.

³²⁹ Buhârî, *Fedâilu’l-Medine*, 11; Müslim, *Kitâbu’l-Hacc*, 476 (1374), 480 (1376).

³³⁰ Tirmizî, *Menâkıb*, 68.

B. PEYGAMBER SONRASI MEDİNE TASVİRİ

Medine, Hz. Peygamber zamanında hem siyasî hem de dinî açıdan üstünlük kazanmış, râşid halifeler döneminde de bu üstünlüğünü devam ettirmiştir. Emevîler zamanında Muaviye'nin hilafet merkezini Dımaşk'a nakletmesiyle Medine siyasî üstünlüğünü yitirmiş, fakat dinî üstünlüğünü korumaya devam etmiştir. Muaviye her ne kadar şehre dinî önemi kazandıran değerleri Şam'a naklederek Medine'nin dinî ve kültürel merkez olma özelliğini kaybetmesini istemişse de halkın muhalefeti sebebiyle bu isteğini gerçekleştirememiştir. Ardından gelen bazı Emevî halifeleri de Hz. Peygamber'in minberini Dımaşk'a taşımayı düşünmüşler, fakat bunun için uygun bir ortam bulamamışlardır.³³¹ Hz. Osman'ın şehâdetinin ardından Medine'de siyasî ve ictimaî karışıklıklar baş göstermiş, Medine siyasî olayların merkezi haline gelmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği döneminde gerçekleşen Cemel ve Sıffin savaşları, Muaviye ile yaşanan hilâfet mücadelesi, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi, Harre vakası ve Abbâsîler'e karşı hilâfet iddiasında bulunan Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye hâdisesi gibi dinî, içtimaî veya siyasî birtakım sebepler neticesinde ortaya çıkan iç karışıklıklar Medine'den eksik olmamış, Medine'yi muhalefet hareketinin merkezi haline getirmiştir. İslam âlimleri, "...Medine evleri arasına dökülecek fitneleri şiddetli yağmur sellerinin oluşturduğu yarıklar gibi görüyorum"³³² şeklindeki rivayette bahsi geçen Medine evleri arasına dökülecek fitnelerin Resûlullah'ın (s.a.v) vefatından sonra yaşanmış olan bu olaylar için söylendiği kanaatini benimsemişlerdir. Yine imanın Medine'ye toplanacağı,³³³ Taûn hastalığı ve Deccâl'in Medine'ye giremeyeceğine³³⁴ dair nakledilen rivayetler de Hz. Peygamber sonrası Medine'nin bu zikredilen durumu konusunda bizlere birtakım bilgiler sunmaktadır.

1. İmân Medine'ye Çekilir

Resûlullah'tan (s.a.v) nakledilen çeşitli rivayetlerde en son yıkılacak şehrin Medine olacağı haber verilmiş,³³⁵ imânın Medine'ye toplanacağı bildirilmiştir. Amr b. Avf'ın naklettiği bir hadiste "*Tehlikeye maruz kalan yılanın süratle deliğine sığındığı*

³³¹ Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, s. 307.

³³² Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 8.

³³³ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 6; Müslim, *İmân*, 233 (147).

³³⁴ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 9; Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 485 (1379).

³³⁵ Tirmizî, *Menâkıb*, 68. Tirmizî hadisin hasen garib olduğunu söylemiştir.

gibi gerçekte din bürünüp dürülerek süratle Hicaz'a (Mekke ve Medine) sığınacaktır, Andolsun dağ keçisinin dağın zirvesine süratle sığınıp gizlendiği gibi din de süratle Hicaz'a tutunacaktır. Gerçekte din beğenilip parmakla gösterilen garip olarak ortaya çıktı, tekrar bu haline dönecektir. İş böyle olunca mutluluk o gariplere olsun ki insanların benden sonra sünnetimden ifsad ettikleri hükümleri, itikad, ibadet ve fiilî tâatle ıslah ederler”³³⁶ buyrulmaktadır.

Aynı konuda Abdullah İbn Ömer'den gelen bir rivayette “İslâm garip başladı ve (günün birinde) tekrar başladığı gibi garip olacak, yılanın deliğine çekildiği gibi iki mescidin arasına çekilecektir”³³⁷ buyrulmakta, Hz. Ebubekir'den nakledilen diğer bir rivayette ise “Yılan kendi yuvasına toplandığı gibi, imân (ehli de muhakkak) Medine'ye toplanacaktır”³³⁸ buyrulmaktadır. İslâm âlimleri “Yılanın tıpkı yuvasına toplandığı gibi” ifadesi hakkında şu açıklamaları yapmışlardır: Yılan mâişetini sağlamak için nasıl yuvasından çıkıp dışarı yayılır, herhangi bir şey onu korkuttuğu zaman yuvasına dönerse, imân da tıpkı bunun gibi Medine-i Münevvere'den sâir beldelere yayılmış lâkin bununla birlikte her mü'min, Hz. Peygamber'e olan muhabbet ve sevgisinden dolayı gönlünü Medine'ye bağlamıştır ve dâima oraya gitmeye arzu duymaktadır. Bu arzu, Hz. Peygamber'in yaşadığı zamandan bugüne kadar hep olmuş ve olmaya da devam edecektir. Çünkü Hz. Peygamber zamanında müminler O'ndan ilim almak için Medine'de toplanmış, sahâbe, tabiin ve onları takip edenlerin zamanlarında da mü'minler onların izlerini takip etmek, daha sonraki devirlerde ise Hz. Peygamber'in kabri şerifini ziyaret etmek, Mescid-i Nebevî'de namaz kılmak, gerek O'ndan kalma gerekse sahâbîlerden kalma eserleri görmek amacıyla Medine-i Münevvere yoluna koyulmuşlardır.³³⁹

Dâvûdî, imânın Medine'ye çekilmesi durumunun, Hz. Peygamber zamanı, sahâbîler, tabiiler ve onları görenlerin devrine has olduğunu söylemiş, Kurtubî ise bu hadisin Medine halkının mezhebinin sıhhatine, onların bidatlerden uzak olduğuna ve Medine halkının uygulamalarının hüccet sayıldığına delalet ettiğini söylemiş, İmam Mâlik'in de bu beldenin uygulamasını delil saydığını zikretmiştir. İbn Hacer,

³³⁶ Tirmizi, *İmân*, 13.

³³⁷ Müslim, *İmân*, 146.

³³⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 6; Müslim, *İmân*, 233 (147).

³³⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 121.

Kurtubî'nin zikrettiği bu hususun Hz. Peygamber ve Hulefa-i Râşidîn zamanına mahsus olduğunu fakat fitnelerin zuhûru ve sahâbenin diğer beldelere dağılmasından sonra özellikle hicri II. asrın sonları ve bunu takip eden dönemlerde müşahede edildiği gibi durumun böyle olmadığını aktarmıştır.³⁴⁰

Aliyyü'l-Kârî bu konudaki hadisleri şöyle yorumlamaktadır: Müminler imanlarını muhafaza etmek için Medine'ye sığınır. Çünkü Hicaz, imanın asli vatanıdır. İman orada neşet etmiş, orada güç kazanmıştır. Bu rivayet İslam'ın kıyamete yakın zayıflayacağına işaret etmektedir.³⁴¹

Neticede İslam Medine'de esas etkinliğini gerçekleştirmiş; Medine, bir nevi İslâm'ın sığındığı, etraftan gelen tehlikelerden korunduğu bir yuva haline gelmiştir. Fakat daha sonra Medine'de hilafet tartışmaları vukû bulup, fitneler zuhûr edince hilafet merkezi önce Şam'a sonrasında Irak'a taşınmış; birçok sahabî ilim talebi, tebliğ, fetih, cihad ya da ekonomik sıkıntılar gibi çeşitli sebeplerle Medine'den ayrılmışlardır. Gerçekten iman eden sahabîlerin Medine'den ayrılmasıyla birlikte imân da sâir beldelere dağılmıştır. Daha sonraları Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılıkları sebebiyle hakiki mü'minler dâima Medine'ye gitmek için can atmışlardır. Böylelikle hadiste de belirtildiği üzere imân (iman ehli) Medine'ye rucû etmiştir.

Bu konuyla ilgili rivayetler değerlendirildiğinde imanın Medine'ye toplanması hâdisesinin kıyamete yakın gerçekleşeceği sonucu çıkmaktadır.

2. Medine'ye Belâlar Yağdırılır

Medine ile ilgili serdedilen rivayetler incelendiğinde birçoğunun Hz. Peygamber devri ve daha sonrasında yaşanacak hâdiseleri ve fitneleri haber verdiği görülmektedir. Resûlullah'ın (s.a.v.) yüksek bir mahalden Medine evleri arasından yükselen köşklere bakarak: “Benim gördüğümü sizler de görebiliyor musunuz? Ben evlerinizin aralarına dökülen fitne ve felaket mahallerini şiddetli yağmur sellerinin açtığı yarılar gibi görüyorum” şeklinde buyurduğu rivayet,³⁴² Medine'ye fitnelerin yağmur selleri gibi akacağını haber vermiştir. Nitekim belirtildiği gibi de O'nun vefatından kısa süre sonra,

³⁴⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 121.

³⁴¹ Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, (1014/1606), *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412/1992, I, 476.

³⁴² Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 8.

Hiz. Osman'ın vefatıyla birlikte Medine'de siyasî içerikli kargaşalar zuhûr etmiş, Müslümanlar arasında ilk iç karışıklıklar meydana gelmiş, fitnelerin ardı arkası kesilmemiştir. Huzeyfe b. Yeman'dan nakledilen şu rivayet de Medine'de zuhûr edecek fitnelerin çokluğuna delâlet etmektedir: “Bizler Ömer b. Hattâb'ın yanında oturuyorduk. Ömer bir ara:

- Hiz. Peygamber'in fitne hakkındaki sözlerini hanginiz ezberinde tutuyor? diye sordu.

Huzeyfe:

- İnsanın ehli, malı, evladı, komşusu yüzünden uğrayacağı fitnelere namaz, sadaka, iyiliği emr kötülükten nehy keffaret eder, dedi. Ömer, Huzeyfe'ye:

- Benim sana sormak istediğim bunlar değildir, lakin ben Hiz. Peygamber'in “Denizin dalgalanması gibi dalgalanacak” buyurduğu fitneyi soruyorum, dedi. Huzeyfe Ömer'e:

- Ey Mü'minlerin Emiri! O fitneden senin için herhangi bir korku yoktur. Çünkü muhakkak seninle onun arasında kilitli bir kapı vardır, dedi. Ömer, Huzeyfe'ye:

- Kapı kırılacak mı yoksa açılacak mı? diye sordu. Huzeyfe:

- O kapı kırılacaktır, dedi. Ömer:

- Demek ki o takdirde ebediyen kilitlenmeyecek, dedi. Huzeyfe dedi ki: Ben evet dedim.

Şakîk dedi ki: Biz Huzeyfe'ye:

- Ömer kapıyı biliyor muydu? diye sorduk. Bunun üzerine Huzeyfe:

- Evet, yarından önce bu gecenin olacağını bildiği gibi biliyordu. Ben ona öyle bir hadis tahdis ettim ki onda yalan yanlış hiçbir şey yoktur, dedi. Huzeyfe'ye: O kapı kimdir? diye soruldu. O da: Ömer'dir, dedi.”³⁴³ Rivayetten anlaşılacağı üzere Hiz. Ömer fitnelerin önünde onlara engel olan bir kapıydı. O kapı kırıldıktan yani Hiz. Ömer'in vefatından sonra iç karışıklıklar ve ayrılıklar baş göstererek, deniz dalgaları gibi dalgalanacak olan fitneler vukû bulmuştur. Deniz dalgaları nasıl ki bazen durulur bazen coşarsa Medine'deki fitneler de aynı deniz dalgaları gibi zaman zaman etkisini artırarak ve azaltarak sürdürmüştür.

Medine'nin fitnelere maruz kaldığı dönem, daha çok hicri I. ve II. asırları kapsamaktadır. Ondan sonraki devirlerde zaman zaman kısa süreli karışıklıklar meydana gelmişse de İslam'ın ilk devirlerinde olduğu kadar belalara dûçar olmamıştır.

³⁴³ Buhârî, *Mevâkitu's-Salât*, 4, *Zekât*, 23, *Savm*, 3, *Menâkıb*, 25, *Fiten*, 17; Müslim, *Fiten*, 26 (144); Tirmizî, *Menâkıb*, 39.

3. Kıyamet Öncesi Medine

Deccâl'in Medine'ye giremeyeceği ile ilgili rivayetler, kıyamet öncesi Medine tasviri hakkında bizlere birtakım bilgiler sunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) "*Medine'ye Deccâl Mesih'in (değil kendisi), korkusu (bile) giremeyecektir. O fitne günlerinde Medine'nin yedi kapısı olacak, her kapı önünde (koruyucu) iki melek bulunacaktır*"³⁴⁴ buyurmuştur. Rivayette kıyamet zamanı Medine'nin melekler tarafından korunacağı belirtilmiştir. Daha önce Medine'nin haremi konusunda zikredilen rivayette de Medine'nin melekler tarafından korunduğu belirtilmiş, aynı rivayetin devamında da "*Biz de yola revan olduk ve Medine'ye geldik. ...Medine'ye girdiğimiz vakit henüz semerlerimizi indirmemiştik ki, Benî Abdullah b. Gatafân kabilesi üzerimize baskın yaptılar. Halbuki bundan önce onları harekete geçirecek bir sebep yoktu*"³⁴⁵ ifadeleriyle Medine savunmasız haldeyken Allah'ın görünmeyen güçlerle yani meleklerle bir şekilde Medine'yi muhafaza ettiği ve saldırılardan engellediği anlatılmaktadır.³⁴⁶

"*Mesih şark tarafından gelecektir. Maksudı Medine olup Uhud dağının arkasına inecektir. Sonra melekler onun yüzünü Şam tarafına çevirecek ve orada helak olacaktır*"³⁴⁷ şeklindeki rivayette, Deccâl'in Medine'ye girmeden yüzü Şam tarafına dönük olarak helak olacağı belirtilmiştir. Ebû Hureyre'den nakledilen diğer bir rivayette ise "*Medine'nin giriş çıkış deliklerinde, yani kapıları önünde birtakım melekler vardır. Medine'ye tâûn hastalığı da Deccâl de giremez*"³⁴⁸ buyrulmaktadır. Yine bu konu hakkında Hz. Peygamber'in, Medine'deki sıtma hastalığının Cuhfe'ye nakledilmesi için dua ettiğine dair bir rivayet de bulunmaktadır.³⁴⁹ Mezkûr rivayetin Buhârî'de geçen tafsilatlı tarîkinde³⁵⁰ Hz. Ebûbekir ve Bilal-i Habeşî'nin sıtmaya tutuldukları, Mekke'yi hasretle yâd ederek şiirler okudukları ve hatta Bilal'in onları Mekke'den çıkmak zorunda bırakan Şeybe b. Rebîa, Utbe b. Rebîa ve Ümeyye b. Halef'e lanet okudukları bilinmektedir. Hz. Peygamber de bunları işittikten sonra Medine için dua etmiş ve

³⁴⁴ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 9.

³⁴⁵ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 475 (1374).

³⁴⁶ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-mu'lim*, IV, 494-495.

³⁴⁷ Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 486 (1380).

³⁴⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 9.

³⁴⁹ "*Allah'im bize Medine'yi Mekke gibi yahut daha fazla sevdir. Havasını iyileştir. Onun sâ'ıyla müddü hakkında bize bereket ihsan eyle! Sıtmasını Cuhfe'ye havale et, diye dua etti.*" [Müslim, *Kitâbu'l-Hacc*, 480 (1376)]

³⁵⁰ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 13.

hastalığın Cuhfe'ye havale edilmesini istemiştir. Hz. Peygamber'in hastalığın Cuhfe'ye naklini istemesi, o zamanlar Cuhfe'nin şirk diyarı olması sebebiyledir. Hattâbî, o dönemlerde Cuhfe'de Yahudilerin yaşadığını söylemiştir. Aynî ise Hz. Peygamber'in, Cuhfe halkının ehl-i küfre yardım etmelerinden korktuğu için onları Dâru'l-İslâm'a davet ettiğini fakat onların bu daveti kabul etmediklerinden bahseder.³⁵¹ Nevevî, bu hadisin Hz. Peygamber'in nübüvvet alametlerinden biri olduğunu ve hakikaten Cuhfe'nin o zamanlar herkesin kaçındığı bir diyar olduğunu, oranın suyundan içen herkesin sıtmaya yakalandığını zikreder.³⁵² Aynî, "Medine'ye tâun giremez" hadis-i şerifinin bu sırra dayanarak vârid olması ihtimalinden bahsetmiştir. Çünkü tâun vebâdır. Resûlullah (s.a.v) vebânın, Medine'den Cuhfe'ye nakli için dua etmiş, Allah-u Teâlâ da duasını kıyamete kadar kabul buyurmuştur.³⁵³

Enes b. Mâlik tahdîs etti ki "*Her bir beldeyi muhakkak Deccâl çiğneyecektir, yalnız Mekke ile Medine bu istiladan müstesnadır. Medine'nin giriş çıkış deliklerinden her birisi üzerinde muhakkak orayı korumakta olan saf saf melekler bulunur. Sonra meleklerin bu suretle muhafazasında bulunan Medine şehri ahaliyle beraber üç defa sarsılır ve Allah Medine'deki her bir kafir ve münafığı Medine dışarısına çıkarıp atar.*"³⁵⁴ Mekke ve Medine hariç Deccâl'in her yere ayak basacağı ifadesinin açık ve umûma delalet ettiği söylenerek Deccâl'in her yere gireceği şeklinde yorumlanmıştır. Yine bu hadis, kıyamet zamanı her bir kafir ve münafığın dışarı atılarak Medine'nin kötülerinden temizlendiğine de delil getirilmektedir.

Ebû Said el-Hudrî Resûlullah'ın (s.a.v) Deccâl ile ilgili uzun bir hadis tahdîs ettiğini şöyle nakleder: "*Deccâl, Medine kapılarından içeri girmesi kendisine haram kılınmış olduğu halde gelir ve Medine'nin etrafındaki bazı çorak arazilere iner. O gün Medine halkının en hayırlısı olan bir kimse yahût insanların hayırlısından olan bir kimse Deccâl'e karşı çıkar ve: Şehadet ederim ki, sen muhakkak Resûllah'ın bize hadisinde haber vermiş olduğu o Deccâl'sin der. Bunun üzerine Deccâl, etrafındaki şaki kimselere;*

³⁵¹ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 357.

³⁵² Nevevî, *Minhâc*, IX, 212.

³⁵³ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 357.

³⁵⁴ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 9.

- *Şimdi ben bu adamı öldürür, sonra diriltirsem görüşünüz nedir, benim iddiamda şüphe eder misiniz? diye sorar. Beraberindeki kötü kimseler:*

- *Hayır, şüphe etmeyiz, derler.*

Deccâl o kişiyi hemen öldürür, sonra da diriltir. Ve onu diriltir diriltmez, o kimse:

- *Vallahi benim, senin Deccâl olduğun hakkındaki bugünkü kanaâtim, muhakkak bundan evvelki imanımdan daha kuvvetlidir, der.*

Bu defa Deccâl beraberindekilere:

- *Bu adamı öldürünüz! Artık ben bundan sonra onu öldürmeye muktedir olamam der.*"³⁵⁵ Kıyamet öncesi Medine'nin durumu hakkında bizlere bilgi sunan rivayetler daha çok Deccâl'in Medine'ye giremeyeceğine dairdir. Bu şekildeki rivayetler esasen Medine'nin kıyamet zamanı korunacağına dair Hz. Peygamber'in bizlere önceden haber verdiği gaybî bilgiler kapsamına girmektedir.

Hz. Peygamber sonrası Medine'nin durumunu tasvir eden rivayetler incelendiğinde karşımıza önce belalara dûçar olan ve fitnelere maruz kalan bir Medine çıkmaktadır. Daha sonrasında ise hiçbir kafir ve münafığın giremeyeceği ve melekler tarafından korunacağı bildirilen bir Medine profili ile karşılaşırız. Fitnelerin Medine evlerinin arasına yağmur seli gibi akacağı ve Hz. Ömer'in, denizin dalgalanması gibi dalgalanacak olan fitnelerin önündeki bir kapı olduğunu, vefatından sonra bu kapının kırılacağını belirten rivayetler ile fitne günlerinde Medine'nin her kapısı önünde koruyucu iki meleğin bulunacağı ve Deccâl'in korkusunun dahi oraya giremeyeceğini izah eden rivayetler karşılaştırıldığında çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Medine, her türlü fitne ve belaya maruz kalan karışıklıkların yaşandığı bir belde midir yoksa tüm bu fitnelere berî olarak korunan güvenilir bir belde midir?

Bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: Fitnelere maruz kalan Medine profili çizen ilk grup rivayetlerin, İslam'ın birinci ve ikinci asırlarını kapsadığı, fitnelere uzak, güvenilir bir Medine profili çizen ikinci grup rivayetlerin ise kıyamete yakın bir zaman için söylendiği düşünülürse aradaki ihtilaf giderilmiş olmaktadır. Nitekim İslâm âlimlerinin Medine evleri arasına dökülecek fitnelerin, oranın sıkıntı ve meşakkatlerine katlanmanın İslâm'ın ilk dönemlerinde gerçekleşen Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Cemal ve Sıffin savaşları, Harre gibi olaylara delalet ettiği şeklindeki kanaatleri bunu teyit etmektedir. Yine ikinci grup rivayetlerde adı geçen Mesih'in kıyamet alametlerinden

³⁵⁵ Buhârî, *Fedâilu'l-Medine*, 9; Müslim, *Kitâbu'l-Fiten ve Eşrâti's-Saât*, 112 (2938).

biri olması ve kıyamete yakın ortaya çıkacağıın bilinmesi, bu rivayetlerin kıyamete yakın bir zaman için söylendiği görüşünü desteklemektedir. Bu şekilde iki grup rivayet arasındaki ihtilaf giderilmiş olmaktadır.

SONUÇ

İslâm dininin yayılıp geliştiği, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) nübüvvetinin on yılını geçirdiği, İslâm devletinin temellerinin atıldığı Medine, İslâm'da kutsal addedilen üç şehirden biridir. Müslümanlar için hicretten itibaren günümüze dek mühim bir konumda bulunan ve bu konumunu sürekli muhafaza eden Medine, çeşitli alanlarda değişik açılardan araştırma konusu olmuştur. Bizzat Hz. Peygamber tarafından övülen, rivayetlerde çok çeşitli şekillerde zikredilen Medine, gerçekten de çalışılmayı hak eden bir konumdadır. Hz. Peygamber'in Medine sevgisini, anne babasının kabirlerinin orada bulunması yâhut iklimin güzel oluşuna bağlı insanî bir sevgi mi yoksa İslam'ın orada etkinliğini kazanması sebebiyle Allah'ın orayı ona sevdirdiği şeklinde ilahî bir sevgi mi olduğunu anlamamız ise pek mümkün görünmemektedir.

Medine'de fitne çıkaranların lanetlenmesi, oranın şerli insanları barındırmayacağı, imanın oraya toplanacağı, Deccal'in korkusunun dahi oraya giremeyeceği şeklindeki rivayetler incelendiğinde, Medine'nin Allah tarafından korunacağına işarettir. Hz. Peygamber'in Medine'deki ölçeklerin bereketlenmesi ve sahâbenin oraya alışıp sevmeleri için Allah'a dua etmesini de Medine'nin faziletleri doğrultusunda açıklamak mümkündür. Ayrıca sahâbenin çoğunun Hz. Peygamber'den sonra Medine'de kalıp orada vefat etmeleri, Medine'nin dâru's-sünne olup ehl-i hadisin merkezi konumunda bulunması, İslam'daki övülen üç büyük mescitten birine ev sahipliği yapması, dünyadaki cennet bahçelerinden birinin Hz. Peygamber'in evi ile minberi arasında Medine'de bulunması, günümüze kadar Hz. Peygamber'den itibaren İslam büyüklerinin kabirlerine ev sahipliği yapması vb. gibi faziletleri sebebiyle de Medine gayb ve fiten rivayetlerine konu edilmiş olabilir.

Medine'de zuhûr edecek birtakım fitneleri ve gerçekleşecek hâdiseleri haber veren Hz. Peygamber'in buyurduğu gayb haberlerinden bir kısmı onun fetanet sıfatından kaynaklı ön görülerine dayanırken, bir kısmı da Allah tarafından kendisine bildirilen yani vahiy kaynaklı bilgilere dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in Medine'nin Deccâl'den

korunacağı hadislerinden hareketle kıyâmete kadar Medine’de İslam sancağının dalgalanacağı, küfrün oraya hiçbir zaman hâkim olamayacağını anlamak mümkündür. Medine’de çıkacak fitnelerin, çıkan savaşların ise kafirler veya İslam düşmanları eliyle değil, bizzat Müslümanların kendi iç kavgaları yüzünden meydana geldiği söylenebilir.

Medine İslâm öncesi büyük bir öneme sahip olduğu gibi İslâm’ın beldeye hâkimiyet kurmasından sonra da önemini korumaya devam etmiştir. Bu çerçevede Medine, rivayetler bağlamında sadece hadis alanında değil, tarihi ve geçirdiği süreçler bağlamında İslâm Tarihi, orada yetişen sahâbenin uygulamaları açısından fıkıh, burada ikâmet eden sahâbenin nebevî tefsire muhatap olması ve Medine tefsir ekolünün oluşması açısından tefsir, bedevîlikten medenîliğe geçişin toplumsal etkileri açısından din sosyolojisi gibi ilim dalları için de ehemmiyet arz etmektedir. Bu itibarla Medine’nin çeşitli alanlarda, farklı açılardan incelenmesi ve çalışmalara konu edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim bi hâşiyeti'l-mushâfû'ş-şerif*, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1988.
- AHMED B. HANBEL Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (v. 241), *Müsned*, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1949, 3. Baskı.
- ALBAYRAK Hâlis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul, 1993.
- ALÎ EL-KÂRÎ, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, (1014/1606), *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, (I-X), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- APAK Âdem, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 1. Baskı, İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2012.
- ARSLANTAŞ Nuh, *Hız. Muhammed Döneminde Yahudiler*, İstanbul, 2016.
- ATEŞ Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- AYAS Tahir, "Medine Harem Bölgesinin Tespiti: Eleştiriler Bağlamında Bir Buhârî Rivayetinin Serüveni" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2018, sayı: 40, s. 1-45.
- BARCA İbrahim, *es-Semhûdî (v. 911/1506) ve Medine Tarihi*, 1. Baskı, Siirt: Siyer Yayınları, 2016.
- BEDR Abdülbasit, *et-Târihu'ş-Şâmil li'l-Medîneti'l-Münevvere*, I-III, Medine, 1993.
- BELÂZURÎ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbu'l-eşraf*, (I-XIII), Beyrut: Daru'l-Fikr, 1996.
- _____, *Fütûhu'l-Buldan*, Beyrut: Müessesetü'l-Maârif, 1987.
- BOZKURT Nebi-KÜÇÜKAŞÇI Mustafa, "Medine", *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.

- BUHÂRÎ İmam Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256), *Sahîhu'l-Buhârî*, Riyad: Dâru's-Selam, 1999.
- CÂHİZ Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu'l-Osmâniyye*, (thk. Abdullâh Muhammed Harun), Mısır: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1955.
- CEVÂD ALÎ (1408/1987), *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melayin, 1969.
- CEVÂD ALÎ, *Tarihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Mısır, 1397/1993.
- CİLACI Osman, "Ahbâr", *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- CÜRCÂNÎ Ebû'l-Hasan Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali Cürcanî, *Mu'cemü't-Tarifât*, (thk. Muhammed Sıddık Minşavi) Kahire: Dâru'l-Fazile, 2004.
- ÇAĞATAY Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1971.
- ÇAĞRICI Mustafa, "Fitne", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.
- ÇELEBÎ Ahmet, *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi* (çev. Ali Yardım), İstanbul, 1976.
- ÇELEBÎ İlyas, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", *İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi]*, 1993-1994, Sayı 11-12, (151-196).
- ÇELİKKOL Yaşar, *Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri: Fiziki, Demografik, İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1995.
- ÇUBUKÇU Asri, "Buâs", *DİA*, VI, İstanbul, 1992.
- DEMİRCAN Adnan, "Hz. Peygamber'in Hicreti", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 1, sayı 1 (2017), ss. 1-33.

- DEMİREL Harun Reşit, “Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Van İlahiyat Dergisi)*, 2000, cilt: III, Sayı: 3.
- DERVEZE Muhammet İzzet b. Abdülhadi b. Derviş (1404/1984), *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (trc. Mehmet Yolcu), İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989.
- EBÛ DÂVÛD Süleyman b. el-Eşas b. es-Sicistânî (v. 275), *Sünenü Ebî Dâvûd*, Riyad: Dâru İbn Hazm, 1997.
- EL-AYNÎ Bedreddin Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed (v. 855), *Umdetu'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- EL-BAĞDÂDÎ İbnü'n-Neccar, Ebu Abdullah Muhibbüddin Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasan (643/1245), *Tarihü'l-Medîneti'l-Münevvere = ed-Dürretü's-semine fî ahbari'l-Medine*, harrace ehâdîsehu Abdürrezzâk el-Mehdi, Medine: Mektebetu Dâri'z-Zamân, 2003/1424.
- ERDEM Sargon, “Amâlîka”, *DİA*, II, İstanbul, 1989.
- ERTÜRK Mustafa, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- ES-SEMHÛDÎ Nureddin Ali b. Ahmed el-Haseni, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (nşr. Halid Abdulgani Mahfuz), I-IV, Beyrut 1427/2006.
- EŞÂRÎ Ebü'l-Hasan İbn Ebu Bişr Ali b. İsmail b. İshak, (thk. Ritter, Hellmut), *Makâlatu'l- İslamiyyîn ve'htilafü'l-musallin*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1929.
- ET-TABERÎ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), I-XI, Beyrut, 1387/1967.
- FIĞLALI Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, İstanbul: Şa-to İlahiyat, 2001.

- FÎRÛZÂBÂDÎ Ebu'-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Kamus Tercümesi: el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Ûâmûsü'l-muhtât* (trc. Asım Efendi), İstanbul, 2014.
- GAZZÂLÎ Ebu Hamid Hucetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed Gazzali, *İhyâu Ulumi'd-din*, Beyrut: Dâr-ı İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ty.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- İSFAHANÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Encilu fi Mısır, 1970.
- İBN-İ ABDİLBER Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn-i Muhammed b. Abdilber en-Nemerî el-Endülüsî (v. 463), *el-İstizkâr* (thk. Abdulmu'ti Emin Kal'acî), (I-XXX), I. Baskı, Kâhire, 1414/1993.
- İBN BALABÂN Ebu'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban b. Abdullah (v. 739/1339), *Sahihu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balabân* (thk. Şuayb el-Arnaût), (I-XVIII), II. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İBN HACER Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Muhibbuddîn el-Hatîb), (I-XIV), Riyad: Dâru's-Selâm, 2001.
- İBN HALDUN Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Târîhu İbn Haldun = Kitâbü'l-İber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979/1399.
- İBN HİŞÂM Ebu Muhammed Cemaluddin Abdulmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekka v.dğr.), I-IV, Beyrut: Dâr-u İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 1971.
- İBN MACE Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, (v. 273/887), *Sünenü İbn Mace*, Kahire: İsa el-Bâbi el-Halebî ve Şerikahu, 1954.

- İBN MANZÛR Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, (I-VI), Dâru'l-Meârif, t.y.
- İBN-İ ŞEBBE Ebu Zeyd Ömer b. Şebbe b. Âbide Nemerî, *Kitâbü Târîhu'l-Medîneti'l-Münevverati*, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Cidde: Dâru'l-İsfahan, 1973.
- İBN ZEBÂLE *Ahbâru'l-Medine*, (trc. Fatih Mehmet Yılmaz), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İBNÜ'L-ESÎR Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (I-XI), 1987.
- İBNÜ'L-ESÎR Ebü's-Seâdât Mecdüddîn Mübârek b. Muhammed (v. 606/1210), *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis ve'l-eser*, *Kahire*: Mektebetü'l-İslamiyye (I-V), 1965.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, (nşr. Abdulkerim Kazım Razi), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- İMAM MÂLİK Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Mâlik b. Enes, *Muvatta: Rivâye Yahya b. Yahya b. el-Leysî el-Endelüsî*, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- KÂDÎ İYÂZ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlû'l-mu'lim bi-fevâidi Müslim* (thk. Yahya İsmail), 1998.
- KASTALLÂNÎ, Şehabüddin Ahmed b. Muhammed el-Hatîb, *İrşâdü's-Sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (I-X), 6. Baskı, Bulak, 1304.
- KELPETİN Mahmut, *İslâm Öncesi Medine*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı 52, Haziran 2017.
- KILIÇ Ünal, “Yezid I”, *DİA*, XLIII, İstanbul, 2013, ss. 513-514.
- KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, İstanbul, 1997, ss. 245-247.

_____, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İstanbul: İSAR, 2003.

KÜÇÜKESKİCİ Mustafa, *Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı* (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

MÜSLİM B. EL-HACCAC Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisabûrî (v. 261/875), *Sahih-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1956.

NEVEVÎ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el- Minhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, Müessesetü Kurtuba, 1994.

ÖRENÇ Aşır, "Hadisler Işığında Medine ve Orada İkametin Fazileti", *Tarih Okulu Dergisi (TOD) = Journal of History School (JOHS)*, sayı: 19, 2014, ss. 85-110.

ÖZAFŞAR Mehmet Emin, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı, *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2013.

SAFA Mustafa, "Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak-Haziran, 9 (17): 355-398.

SARIÇAM İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

SEMHÛDÎ Nureddin Ali b. Ahmed, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

SOFUOĞLU Mehmet, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1967.

ŞURRÂB Muhammed Hassan, *el-Medînetü'n-Nebeviyye: Fecrü'l-islâm ve asru'r-râşidîn*, (I-II), Beyrut: Daru'l-Kalem, 1994.

TAHÂVÎ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, Âlemu'l-Kütüb, 1994.

TİRMİZÎ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî (v. 279/892), *Sünen-i Tirmizî (el-Câmiu's-Sahîh)*, Kahire: Mektebetü'l-İslamiyye.

UĞUR Mücteba, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

ÜNAL İsmail Hakkı, “Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve “Hayru'l Buldân” Risâlesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, cilt: XLI, ss. 67-90

YÂKUT EL-HAMEVÎ Ebu Abdullah Şihabuddin, *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut, 1397/1977.

YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili* (sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), (1-10), İstanbul: Azim Dağıtım 1992.

ZEKERİYYA Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyisu fi'l-luga*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1994.